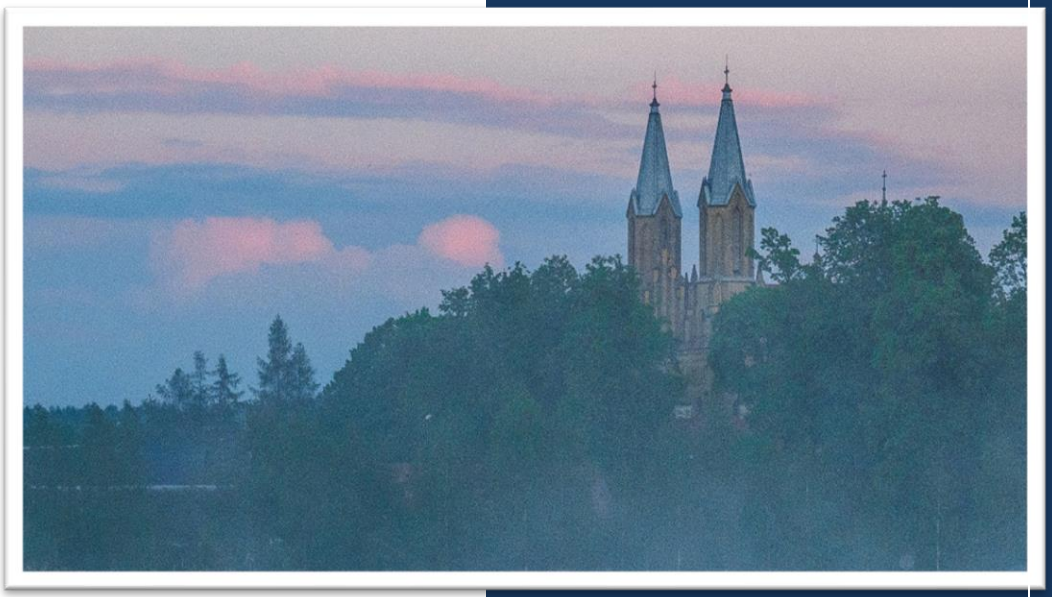
Załącznik nr 1 do Uchwały Nr 1/XII/2025 Walnego Zebrania Członków
Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski
z dnia 30 grudnia 2025 r.

Lokalna Strategia Rozwoju
na lata 2023-2027

Opracowana przez:
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania
Szlak Tatarski

Sokółka, grudzień 2025 r.

Lokalna Strategia Rozwoju LGD Szlak Tatarski
obejmuje obszar Gminy Krynki, Gminy Kuźnica, Gminy Sidra, Gminy Sokółka, Gminy Szudziałowo

Opracowanie:

Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski
ul. Grodzieńska 1, 16-100 Sokółka
Kontakt telefoniczny z biurem pod numerem: (85) 711 50 50,
Adres e-mail: szlaktatarski@gmail.com
Adres strony www: www.szlaktatarski.org.pl
Zdjęcie na stronie tytułowej: Mieczysław Żywolewski

Adnotacja:

Usuwanie barier i zapewnienie dostępności dla wszystkich obywateli, w tym przede wszystkich osób doświadczających trudności w mobilności czy percepcji, stanowi jedno z kluczowych zadań państwa urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Dokument został opracowany zgodnie ze Standardami dostępności dla polityki spójności 2021-2027, stanowiącymi załącznik nr 2 do Wytycznych dotyczących realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027. Niniejszy dokument nie został wyjustowany w celu zapewnienia większej dostępności dla osób z niepełnosprawnością wzrokową.

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa Inwestująca w Obszary Wiejskie.

Publikacja finansowana ze środków publicznych w ramach poddziałania 19.1. Wsparcie przygotowawcze w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

Spis treści

Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego 4

Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR 8

Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR 10

Rozdział IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR 15

Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia 48

Rozdział VI. Cele i wskaźniki 60

Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru 80

Rozdział VIII. Plan Działania 86

Rozdział IX. Plan finansowy LSR 86

Rozdział X. Monitoring i ewaluacja 87

Wykaz wykorzystanej literatury 90

Załącznik 1. Cele i przedsięwzięcia 91

Załącznik 2. Plan działania 94

Załącznik 3. Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia 99

Załącznik 4: Plan wykorzystania budżetu LSR 100

Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego

Nazwa LGD i forma prawna

W dniu 16 maja 2007 r. postanowieniem Sądu Rejonowego w Białymstoku XII Wydziału Gospodarczego Krajowego Rejestru Sądowego (KRS) Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski (LGD lub stowarzyszenie) zostało wpisane do KRS – Rejestru Stowarzyszeń, pod numerem KRS 0000280690 i z dniem 1 lipca 2007 r. rozpoczęło swoją działalność statutową. Siedzibą Stowarzyszenia i zarazem biura LGD jest miasto Sokółka w woj. podlaskim, powiat sokólski. Stowarzyszenie posiada numer statystyczny REGON 200150526. Stowarzyszenie jest tzw. stowarzyszeniem specjalnym i posiada osobowość prawną. Stowarzyszenie jest formą dobrowolnego, samorządnego i trwałego zrzeszenia partnerów z sektora publicznego, gospodarczego i społecznego. LGD jest organizacją non-profit zrzeszającą osoby fizyczne, stowarzyszenia, przedsiębiorców, rolników, a także jednostki sektora finansów publicznych (JSFP), w tym przede wszystkim gminy członkowskie. LGD działa na podstawie przepisów ustawy o stowarzyszeniach. Stowarzyszenie nie figuruje w ewidencji podatników podatku VAT ani nie jest podatnikiem VAT na mocy art. 15 i 113 ust. 1 ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług z uwagi na powyższe nie ma możliwości odzyskania podatku VAT. Powyższa forma organizacyjno-prawna została określona w ustawie z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz została utrzymana w zapisach ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności. Członkami Stowarzyszenia mogą być zarówno osoby fizyczne jak i osoby prawne, w tym jednostki samorządu terytorialnego (z wyłączeniem województw). Stowarzyszenie może prowadzić działalność gospodarczą, służącą realizacji LSR. Nadzór nad Stowarzyszeniem Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski, ze względu na jego siedzibę, sprawuje Marszałek Województwa Podlaskiego. Oficjalna i zarazem pełna nazwa Stowarzyszenia przyjęta w Statucie brzmi: Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski. Stowarzyszenie posługuje się skróconą nazwą: LGD Szlak Tatarski. Nazwa LGD nawiązuje do szlaku turystycznego, tzw. Dużego Szlaku Tatarskiego upamiętniającego osadnictwo tatarskie na tych terenach.

Opis procesu tworzenia partnerstwa

Stowarzyszenie zostało powołane podczas Zebrania Członków Założycieli, które odbyło się w marcu 2007 roku z inicjatywy grupy lokalnych liderów z powiatu sokólskiego, działających na rzecz rozwoju obszaru, poprawy ogólnie rozumianej jakości życia mieszkańców, rozwoju aktywności społecznej, dbałości o dziedzictwo kulturowe oraz uzyskania dodatkowego źródła finansowania inicjatyw lokalnych. Podczas zebrania wybrano Komitet Założycielski oraz władze LGD Szlak Tatarski. Utworzenie Komitetu oraz pozostałe zdarzenia i czynności posiedzenia zostały udokumentowane w Protokole Zebrania Członków Założycieli. Komitet Założycielski został upoważniony do zarejestrowania Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski w Sądzie Rejonowym w Białymstoku. Pierwszymi gminami, które przystąpiły do współpracy w ramach LSR były Gmina Sokółka, Gmina Szudziałowo i Gmina Krynki. Następnie chęć współpracy wyraziły Gmina Kuźnica i Gmina Sidra. Kolejnym krokiem było podjęcie przez Rady Gmin uchwał o przystąpieniu do współpracy z LGD Szlak Tatarski w okresie programowania 2007-2013, co zostało utrzymane niezmienne przez kolejne lata realizacji LSR, w tym na okres 2023-2027. W okresie programowania 2014-2020 LGD wdrażała wielofunduszową LSR na terenie pięciu gmin z powiatu sokólskiego: Gminy Krynki, Gminy Kuźnica, Gminy Sidra, Gmin Sokółka oraz Gminy Szudziałowo. Obszar LSR wynosi 1 089 km^2 i zamieszkuje go, wg stanu na 31.12.2020 r. 37 260 osób. W roku 2016 przyjęto Lokalną Strategię Rozwoju, w ramach której mieszkańcy oraz podmioty mające siedzibę na obszarze LGD mogły ubiegać się o wsparcie finansowe z puli 2 mln euro w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020[1]

[1] Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (PROW 2014-2020) został opracowywany na podstawie przepisów Unii Europejskiej. Program jest elementem systemu polityki rozwoju kraju. Celem głównym PROW 2014 – 2020 jest poprawa konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich. Cele Programu realizowane są przez różnorodne działania skierowane

oraz środki Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 (RPO WP 2014-2020). W ramach dostępnych LGD środków z RPO WP 2014-2020 LSR obejmował 5,6 mln zł w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) oraz 7,3 mln zł w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR). Wiele zrealizowanych projektów poświęcono ochronie i rewitalizacji zabytków oraz inicjatywom dotyczącym infrastruktury sportowej i turystycznej. Dzięki wymienionym funduszom powstały nowe miejsca pracy, wzbogacona została oferta turystyczna i noclegowa, jak również wydano wiele publikacji promujących obszar działania. W trakcie okresu programowania, w ramach działań informacyjno-promocyjnych zorganizowano były liczne wydarzenia promocyjne i koncerty oraz warsztaty popularyzujące lokalne zasoby kulturowe oraz kulinarne.

Zarówno LGD wykazuje doświadczenie w pozyskiwaniu środków spoza PROW 2014-2020 i RPO WP 2014-2020 LGD, jak również członkowie LGD będący organizacjami pozarządowymi pozyskiwali środki publiczne na realizację operacji na rzecz społeczności lokalnych (więcej niż 6 projektów dotacyjnych). LGD posiada również doświadczenie w realizacji projektów partnerskich (projektów współpracy), realizując w mijającej perspektywie 2014-2020, co najmniej 5 takich projektów. LGD dysponując budżetem w wysokości 205 tys. euro podjęło się realizacji w latach 2016-2022 7 projektów współpracy. Wg. stanu na maj 2023r. LGD rozliczyło 5 z wymienionych 7 projektów oraz operację własną pn. „E-platforma turystyczna na obszarze LSR Szlak Tatarski" finansowaną ze środków EFRR[2]. Dzięki realizacji operacji własnej na obszarze LGD powstał nowy produkt turystyczny, tj. tematyczna platforma turystyczna skupiająca w swoich zasobach lokalne działalności gospodarcze z branży gastronomicznej, hotelarskiej, agroturystycznej. Na nowej e-platformie znajdą się informacje nie tylko o obiektach turystycznych (hotelach, apartamentach, pokojach), ale też o punktach gastronomicznych (restauracjach, kawiarniach), zabytkach czy atrakcjach turystycznych. Realizując działanie „Wsparcie na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski", Stowarzyszenie wydatkowało 612 tys. euro w ramach EFS na utrzymanie biura w okresie w latach 2016-2023. Oprócz elementów działalności związanych z weryfikacją i oceną wniosków LGD w kończącym się okresie programowania realizowało szereg działań animacyjnych, aktywizujących lokalną społeczność, jak również promocyjnych, wśród których można wymienić organizację szkoleń, warsztatów, punktów informacyjno-konsultacyjnych, organizację i współorganizację wydarzeń promocyjnych (pikników, wystaw artystycznych, występów artystycznych, koncertów, itd.), wydanie publikacji (m.in. map, albumów, ulotek), a także organizację wizyt studyjnych w celu poznania dobrych praktyk z realizacji projektów.

do szerokiego grona beneficjentów. Instytucją Zarządzającą PROW 2014-2020 w Polsce jest Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, natomiast instytucjami wdrażającymi są w zakresie tzw. działań samorządowych w tym działania 19. Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER są Samorządy Województw.

[2] W ramach projektów współpracy zrealizowano operacje pn.: Energia Odnawialna Lokalnie, Kulinarna Akademia Cudów, Smaki Łączą Regiony, Razem – ku Lepszej Przyszłości Podlasia oraz Kulinarne Unikaty Lokalną Tradycją. Partnerami projektów współpracy były Lokalne Grupy Działania z województwa podlaskiego, warmińsko-mazurskiego oraz LGD z Litwy, tj. m.in.: Vilniaus rajono vietos veiklos grupė, Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska, Stowarzyszenie „Suwalsko-Sejneńska" Lokalna Grupa Działania, Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Brama na Podlasie", Lokalna Grupa Działania „Lider w EGO", Stowarzyszenie N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi oraz Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Sąsiedzi. W ramach projektów odbyły się działania aktywizujące lokalną społeczność, m. in.: działania informacyjno-promocyjne z zakresu turystyki, pikniki lokalne, wizyty studyjne, konferencje, warsztaty kulinarne, warsztaty ceramiczne, wystawy fotograficzne, wydano mapy turystyczne, albumy kulinarne, wyznaczono szlaki turystyczne, zamontowano wiaty turystyczne, opracowano i wdrożono mapę interaktywną, jak również zakupiono gadżety promocyjne dla uczestników organizowanych wydarzeń. Realizacja dwóch pozostałych projektów otwarte, tj. Podróżujemy odkrywając lokalne kulinarne atrakcje we współpracy ze Stowarzyszeniem N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi oraz Szlakiem Lokalnych Atrakcji Krajoznawczych we współpracy z Lokalną Grupą Działania Puszcza Knyszyńska, jest przewidziana na okres do końca 2023 roku. Celem projektów było m.in. podniesienie atrakcyjności obszarów LGD będących partnerami projektu współpracy oraz zwiększenie wiedzy partnerów i mieszkańców terenów realizacji LSR na temat rozwoju obszarów, identyfikacji i promocji produktu lokalnego, turystyki w oparciu o lokalne zasoby oraz promocja dziedzictwa kulturowego na obszarze partnerujących LGD.

Na podstawie konsultacji społecznych i przeprowadzonej analizy potrzeb mieszkańców obszaru LGD w okresie 2023-2027 LGD będzie kontynuować swoją dotychczasową politykę na rzecz rozwoju turystyki oraz aktywizacji zawodowej i społecznej mieszkańców, a także zamierza realizować działania związane z pomocą osobom wykluczonym społecznie i rozwiązywaniem problemów społecznych, rozwojem edukacji, działaniami na rzecz ochrony środowiska oraz budową szeroko rozumianej infrastruktury użyteczności publicznej. Na skuteczność wdrażania wielofunduszowej LSR będzie miało wpływ dotychczasowe doświadczenie Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski oraz jego członków zdobyte podczas realizacji operacji w ramach LSR na lata 2014-2020 oraz operacji o zakresie podobnym do zakresu realizacji LSR.

Opis struktury Lokalnej Grupy Działania

Członkowie LGD reprezentują lokalną społeczność z pięciu gmin członkowskich LGD. Pośród członków LGD znajdują się zarówno przedstawiciele sektora publicznego, społecznego, gospodarczego, jak również innych grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR oraz mieszkańców. Taką grupą specyficzną dla terenu działania LGD jest społeczność tatarska, która jest mniejszością etniczną. Tatarzy zamieszkują rdzenne kolonie tatarskie na Białostocczyźnie Bohoniki w Gminie Sokółka i Kruszyniany w Gminie Krynki oraz miasto Sokółkę.

Na koniec maja 2023 r. LGD liczyło 127 członków, z czego sektor publiczny reprezentowany był przez 5 gmin członkowskich (3,94%), sektor gospodarczy przez 43 osoby (33,86%) rolników, lokalnych przedsiębiorców, usługodawców oraz właścicieli gospodarstw agroturystycznych oraz sektor społeczny reprezentowany przez 79 podmiotów i mieszkańców (62,2%), w tym: 1 klub sportowy, 7 stowarzyszeń działających między innymi w zakresie: integracji środowiska lokalnego, poprawy jakości życia mieszkańców, działalności na rzecz zachowania i promowania walorów obszarów, działalności propagującej rozwiązania proekologiczne, działalności na rzecz rozwoju produktów lokalnych, wspierania przedsiębiorczości, likwidacji barier edukacyjnych, pomocy osobom starszym i wykluczonym społecznie, 1 parafię prawosławną, 1 Koło Gospodyń Wiejskich; 1 Ochotniczą Straż Pożarną oraz 2 fundacje. LGD zaplanowała działania pogłębiające współpracę i zaangażowanie członków LGD w realizację LSR. Podczas okresowych spotkań animacyjnych prezentowane będą warunki wsparcia ze środków LSR i rezultaty dotychczas realizowanych konkursów. Okresowo prowadzone będą również badania ankietowe skierowane do członków LGD celem wskazania możliwych działań angażujących mieszkańców w bieżącą działalność Stowarzyszenia LGD Szlak Tatarski.

Zgodnie ze Statutem Stowarzyszenia strukturę LGD tworzą: Walne Zebranie Członków (WZC) będące najwyższą władzą Stowarzyszenia, Zarząd realizujący cele statutowe LGD i kierujący jego bieżącą działalnością, Komisja Rewizyjna kontrolująca działalność Stowarzyszenia z uwzględnieniem działalności finansowej oraz Rada, do której wyłącznych obowiązków należy ocena, wybór operacji oraz ustalanie kwoty wsparcia. Jednostką administracyjną LGD jest biuro zapewniające funkcjonowanie LGD w sprawach administracyjnych, finansowych i organizacyjnych. Podkreślenia wymaga, że LGD uwzględniło zwiększanie aktywności społecznej ludzi młodych (do 25 roku życia) poprzez włączanie ludzi młodych do członkostwa w Zarządzie. Podobnie odnośnie seniorów, w LSR uwzględniono zwiększanie aktywności seniorów poprzez włączanie seniorów poprzez członkostwo w Zarządzie. W biurze LGD utworzonych zostało cztery etaty na podstawie umów o pracę. Pracownicy posiadają doświadczenie w zakresie funkcjonowania biura i wdrażania LSR, jej aktualizacji, przygotowywania dokumentów (m.in. wniosków o płatność). Pracownicy biura posiadają również doświadczenie w prowadzeniu doradztwa i działań animacyjnych, jak również bieżącego monitorowania i sprawozdawczości rezultatów LSR. Zadaniem biura LGD jest w szczególności prowadzenie bieżącego monitoringu i ewaluacji rezultatów LSR. Prowadzenie spraw finansowo-księgowych, usług prawnych, usług informatycznych oraz innych usług specjalistycznych może być zlecana osobom lub specjalistycznym firmom posiadającym stosowne uprawnienia w tym zakresie. Mając na uwadze konieczność zapewnienia wysokiego poziomu merytorycznego działań LGD przyjęty zostanie Plan szkoleń dla pracowników biura LGD i członków organu decyzyjnego. Celem szkoleń będzie stałe podnoszenie poziomu wiedzy

i kwalifikacji członków organu decyzyjnego i pracowników biura LGD, które prowadzić będzie do poprawy i doskonaleniu umiejętności koniecznych do wykonywania powierzonych zadań.

Skład organu decyzyjnego – Rady

Organ decyzyjny LGD (Rada) składa się z 12 osób, w skład której wchodzą przedstawiciele władz publicznych, lokalnych partnerów społecznych i mieszkańców oraz reprezentanci sektora gospodarczego. Członkowie Rady wybierają ze swego grona Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego. Skład Rady zapewnia zachowanie parytetów z uwzględnieniem tego, że ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu, nie kontroluje procesu podejmowania decyzji. Skład organu decyzyjnego jest adekwatny do stwierdzonych grup interesariuszy LSR. W składzie organu decyzyjnego znajdują się zarówno przedstawiciele zdiagnozowanych na obszarze objętym LSR grup interesów, przedstawiciel ludzi młodych lub seniorów, przedstawiciel KGW oraz sołtys. Struktura składu Rady LGD spełnia wymagania przepisów prawa w tym zakresie.

Krótka charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Cały proces decyzyjny Rady został szczegółowo opisany w Regulaminie Rady oraz poszczególnych procedurach. Posiedzenia Rady będą zwoływane zgodnie z zasadami określonymi w Statucie LGD, odpowiednio do potrzeb wynikających z działalności LGD i prowadzonych naborów wniosków. Posiedzenie Rady otwiera prowadzi i zamyka Przewodniczący. Po potwierdzeniu obecności przez członków Rady na liście obecności Przewodniczący stwierdza prawomocność Rady. W następnej kolejności referowane są wnioski, które będą poddawane ocenie. Przed przystąpieniem do oceny członkowie Rady są zobligowani do złożenia oświadczeń o zachowaniu bezstronności (dotyczących omawianego wniosku). W przypadku zaistnienia konfliktu interesów następuje wyłączenie członka z dokonywania wyboru operacji. Dodatkowo w celu identyfikacji i oceny charakteru możliwych powiązań członków Rady biuro LGD prowadzi Rejestr interesów członków Rady. Przewodniczący ma także obowiązek kontrolować, czy skład Rady obecny podczas posiedzenia zapewnia zachowanie parytetów z uwzględnieniem tego, że ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza Grupa interesu nie posiada więcej niż 49% praw głosu w podejmowaniu decyzji. Uprawnieni członkowie dokonują oceny wniosku poprzez wypełnienie kart oceny zgodności operacji z kryteriami wyboru oraz ustalana jest kwota wsparcia na podstawie zapisów LSR. Po sprawdzeniu poprawności wypełnienia kart podejmowane są uchwały ws. wybrania operacji lub nie wybrania operacji do finansowania, przyjęcie list operacji wybranych i niewybranych do finansowania. W przypadku uzyskania przez operacje takiej samej liczby punktów, o miejscu na liście decydują kryteria wskazane w Procedurze oceny i wyboru operacji oraz ustalania kwot wsparcia. Z posiedzenia Rady sporządzany jest protokół, który po naniesieniu ewentualnych uwag jest publikowany wraz z wynikami wyboru na stronie internetowej Stowarzyszenia. Wnioskodawcy są pisemnie informowani o wynikach oceny oraz pouczani o możliwości złożenia protestu w przypadku oceny negatywnej zgodnie z właściwymi przepisami ustawowymi. Szczegółowe postępowanie w przypadku złożenia przez wnioskodawcę protestu określa Procedura oceny i wyboru operacji oraz ustalania kwot wsparcia. LGD przewiduje działania dyscyplinujące dla członków Rady opuszczających posiedzenia bez usprawiedliwienia, nierzetelnie wypełniających powierzone obowiązki lub w inny sposób dezorganizujących pracę organu decyzyjnego.

Wskazanie dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD

LGD działa na podstawie przepisów ustawy Prawo stowarzyszeń i ustawy o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności oraz przepisów unijnych rozporządzenia (UE) 2021/1060 (rozporządzenie ogólne). Z uwagi na to, że LGD zamierza aktywnie korzystać z dostępnych środków pomocowych Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej 2023-2027 (PS WPR) oraz Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (FEdP) dokumentami regulującymi funkcjonowanie LGD w zakresie wydatkowania tych środków są również rozporządzenie (UE) 2021/1057 oraz rozporządzenie (UE) 2021/1058 regulujące zasady wydatkowania środków z funduszy EFSI: EFS+ i EFRR - Mając na uwadze realizowane zadania jako LGD z okresu programowania 2014-2020 aktualnymi

przepisami regulującymi funkcjonowanie LGD dla zobowiązań wynikających z tego okresu programowania są ustawa o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, rozporządzenie (UE) 1303/2013, rozporządzenie (UE) 1305/2013, rozporządzenie (UE) 2020/2220, rozporządzenie (UE) 2021/2115. Poza wyżej wskazanymi aktami prawnymi, działania LGD regulują dokumenty wewnętrzne przedstawione poniżej:

• **Statut**, który uchwalany i aktualizowany jest przez Walne Zebranie Członków Stowarzyszenia. Statut reguluje zasady działalności Stowarzyszenia, wyznacza cele i obszary działalności oraz określa kompetencje poszczególnych organów;

• **Regulamin Rady LGD**, który uchwalany i aktualizowany jest przez Walne Zebranie Członków. Określa skład organu ze wskazaniem zadań oraz zasad wynagradzania; zawiera również zasady zwoływania i organizacji posiedzeń, ich protokołowania, opisuje szczegółowe zasady podejmowania decyzji dotyczących wyboru operacji, określa tryb i sposób wyboru operacji oraz zasady zachowania parytetów;

• **Procedury wyboru i oceny operacji**, które przyjmowane są przez Zarząd Stowarzyszenia. Dokument ten określa szczegółowy tryb oceny operacji, ustalania kwoty wsparcia i postępowania z wnioskami o przyznanie pomocy w zależności od źródła finansowania (EFRROW, EFRR i EFS+),

• **Regulamin Zarządu LGD**, który uchwalany i aktualizowany jest przez Walne Zebranie Członków. Określa podział zadań wśród członków, kompetencje organu, zasady zwoływania i organizacji posiedzeń, ich protokołowania,

• **Regulamin Komisji Rewizyjnej**, który uchwalany i aktualizowany jest przez Walne Zebranie Członków. Określa kompetencje członków Komisji, zasady prowadzenia działań kontrolnych, zasady protokołowania oraz podejmowania decyzji

• **Plan komunikacji z lokalną społecznością**, który jest przyjmowany przez Zarząd Stowarzyszenia. Dokument uwzględnia realizację obowiązków komunikacyjnych beneficjentów EFSI wynikających z art. 50 ust. 1 rozporządzenia UE 2021/1060 oraz zasad komunikacji, zgodnie z informacjami przekazanymi LGD przez właściwe IZ oraz księgą wizualizacji w zakresie PS WPR i FEdP prezentację głównych celów i przesłanek leżących u podstaw jego opracowania. Dokument określa opis działań komunikacyjnych i grup docelowych oraz środków przekazu.

Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

Obszar LSR tworzy pięć gmin należących do powiatu sokólskiego w województwie podlaskim: Gmina Krynki (gmina miejsko-wiejska), Gmina Kuźnica (gmina wiejska), Gmina Sidra (gmina wiejska), Gmina Sokółka (gmina miejsko-wiejska) oraz Gmina Szudziałowo (gmina wiejska). Cały obszar LSR jest spójny pod względem przestrzennym. Wszystkie gminy z powiatu sokólskiego sąsiadują ze sobą. Poniżej zaprezentowano tabelę prezentującą liczbę mieszkańców w poszczególnych gminach członkowskich LGD:

Tabela 1. Liczba mieszkańców oraz powierzchnia gmin LGD Szlak Tatarski – stan na dzień 31.12.2020 r.

Lp.	Gmina	Powierzchnia (km^2)	Liczba mieszkańców ogółem	Liczba mieszkańców wsi	Liczba mieszkańców miast
1	Krynki	166	2 827	2 827	2 225
2	Kuźnica	133	3 788	3 788	-
3	Sidra	174	3 171	3 171	-
4	Sokółka	314	24 650	24 650	17 701
5	Szudziałowo	302	2 824	2 824	-
OGÓŁEM:		1 089	37 260	37 260	19 926

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych GUS, dane z 2020 r. (www.stat.gov.pl)

Obszar LGD Szlak Tatarski od północy i zachodu graniczy z gminami powiatu sokólskiego: Nowy Dwór, Dąbrowa Białostocka, Janów; od południowego-zachodu i południa z gminami powiatu białostockiego: Czarna Białostocka, Supraśl, Gródek; a od wschodu z Republiką Białorusi. Obszar LSR graniczny z Republiką Białorusi jest jednocześnie wschodnią granicą Polski i Unii Europejskiej.

Mapa 1. Mapa obszaru objętego LSR z zaznaczeniem granic poszczególnych gmin wykazująca spójność przestrzenną obszaru objętego LSR

Źródło: Opracowanie własne

Wyróżniki, potencjał i spójność obszaru

Spójność obszaru geograficznego odnosi się do jedności i spójności terytorium w kontekście politycznym, kulturowym, społecznym i ekonomicznym. Oznacza to, że w ramach danego obszaru istnieje harmonia między jego różnymi elementami, takimi, jak infrastruktura, zasoby naturalne, społeczność i zarządzanie. Spójność geograficznego obszaru może przyczyniać się do stabilności politycznej, rozwoju gospodarczego i zrównoważonego rozwoju społecznego.

Położenie geograficzne LGD może być uznane za jeden z najważniejszych czynników wpływających na jego potencjał rozwojowy. Obszar LSR znajduje się w północno-wschodniej części Polski, w pobliżu granicy z Białorusią i Litwą, na skrzyżowaniu głównych dróg krajowych i międzynarodowych. Przez obszar przebiegają m.in. drogi krajowe nr 19, 65, 66 i 67, a także ważne połączenia sieci kolejowej. Dzięki ww. czynnikom obszar cechuje się bardzo dobrym połączeniem z innymi regionami kraju oraz z krajami sąsiednimi, co z kolei stwarza szanse na rozwój handlu międzynarodowego.

Obszar LSR charakteryzuje jednolite otoczenie przyrodnicze, z dużym udziałem obszarów wiejskich, pól uprawnych i terenów leśnych. Region ten jest również znany z malowniczych krajobrazów, jezior i rzek, które stanowią atrakcje turystyczne. Ponadto, te gminy są częścią tego samego powiatu – powiatu sokólskiego. Ta

administracyjna jednostka zapewnia pewną koordynację działań i współpracę między tymi gminami w ramach powiatowych struktur administracyjnych.

Spójność kulturowa, mająca korzenie w historii obszaru, znajduje wyraz w istniejących obiektach kultury materialnej, jak i niematerialnej. Na terenie każdej z gmin obszaru występują zabytki wpisane do rejestru zabytków Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Poza materialnymi formami wyrazu wspólnej kultury, bardzo ważne znaczenie mają zwyczaje, obyczaje, posługiwanie się gwarą, dbałość o strój regionalny oraz budowanie poczucia wspólnej tożsamości poprzez kultywowanie śpiewania, muzykowania i taniec regionalny, a także specyficzne budownictwo regionalne. Wszystkie te elementy tworzą wspólną kulturę ludową regionu. Obszar LSR zasiedlało wiele różnych narodowości na przestrzeni wieków. Wśród nich znaleźli się m.in.: Białorusini, Polacy, Żydzi, Tatarzy, Litwini i Niemcy. Przyczyną takiego stanu rzeczy było położenie Sokółki na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych łączących wschód i zachód. Region ten był także wielokrotnie strategicznym punktem obrony w sytuacji działań wojennych, co doprowadziło do osadnictwa i przemieszania różnych grup etnicznych. Na tych terenach w zgodzie żyli: katolicy, unici, kalwiniści, wyznawcy prawosławia, islamu i judaizmu. W wyniku zmieszania ludności charakteryzującej się różną narodowością i wyznaniem w regionie zainicjowało powstanie bogactwa unikalnych elementów dziedzictwa kulturowego, takich, jak: język, tradycja, stroje, kuchnia, architektura i sztuka. Wiele z tych dziedzictw nadal jest obecnych i praktykowanych w codziennym życiu mieszkańców, co wzbogaca i urozmaica kulturę tego regionu. Wielokulturowość obszaru LSR jest cennym dziedzictwem, które przyciąga turystów i stanowi ważną część tożsamości mieszkańców. To, co kiedyś było przyczyną konfliktów i napięć między grupami etnicznymi, dzisiaj jest traktowane jako powód do dumy i szacunku dla różnorodności kulturowej. Obecnie wielokulturowość i różnorodność religijna obszaru (katolicyzm, prawosławie, islam) jest uważana za atut i główny wyróżnik obszaru poza jego granicami, dlatego też jest kultywowana i rozwijana przez lokalną społeczność. Szczególnie polscy Tatarzy i jedyne istniejące w Polsce historyczne meczety, znajdujące się w Bohonikach i Kruszynianach, są elementem silnie identyfikującym obszar objęty LSR.

Niniejsza Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność jest strategią wielofunduszową, finansowaną w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 (PS WPR) oraz FEdP. W związku z tym, że cały obszar położony jest w granicach jednego województwa, realizacja operacji w ramach każdego z możliwych Europejskich Funduszy Strukturalnych i Inwestycyjnych (EFSI) będzie możliwa na całym obszarze objętym LSR.

Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR

Konsultacje założeń nowej LSR zostały przygotowane zgodnie z Planem włączenia społeczności lokalnej opracowanym na potrzeby przygotowania wniosku o przyznanie pomocy w ramach Działania 19 wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER, Poddziałanie 19.1 Wsparcie przygotowawcze program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2021-2027. Włączając w proces opracowania LSR społeczność lokalną korzystano m.in. z dobrych praktyk stosowanych w innych krajach członkowskich, które następnie zaplanowano do utrzymania aktywności i zaangażowania społeczności lokalnej na etapie wdrożenia LSR.

Zaangażowanie lokalnej społeczności na etapie opracowania LSR

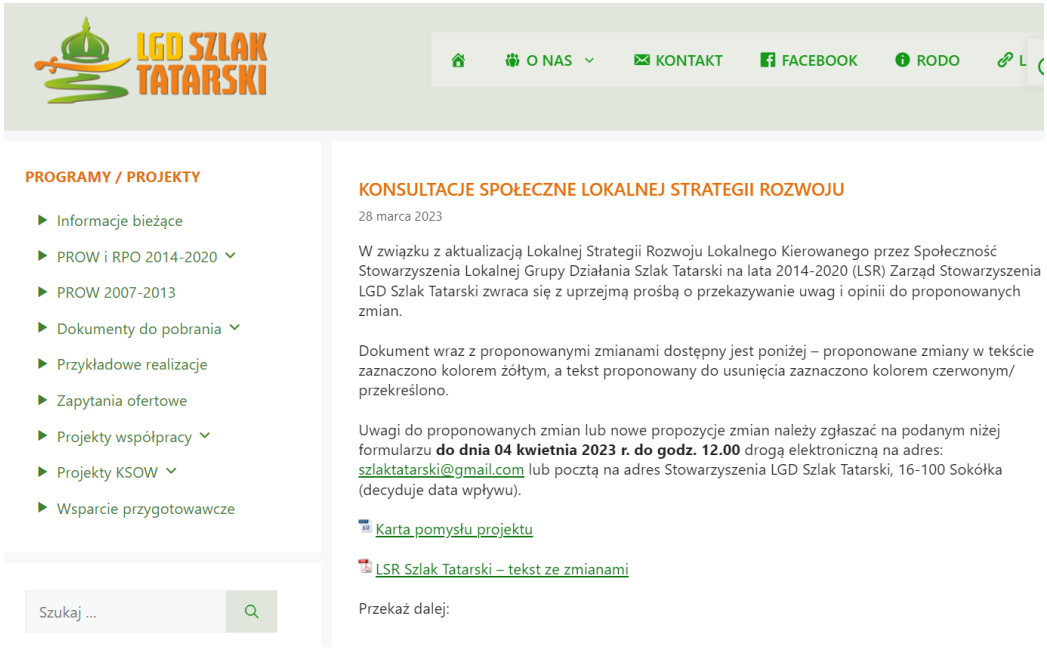
W celu pozyskania informacji LGD koncentrowało się na metodach najbardziej adekwatnych do indywidualnych potrzeb partycypacyjnych. Adekwatne do potrzeb partycypacyjnych metody konsultacji to takie, które umożliwiają aktywne zaangażowanie społeczności lokalnej w proces podejmowania decyzji. Przykłady takich metod to spotkania informacyjne i warsztaty, grupy fokusowe, ankiety i kwestionariusze, platformy internetowe i narzędzia online, inicjatywy partycypacyjne oraz konsultacje w terenie. Wybrane metody uwzględniają

różnorodność społeczności lokalnej i umożliwiają szerokie dotarcie do różnych grup społecznych. Proces partycypacji został podzielony na trzy zasadnicze fazy:

- **Etap informacyjny**: W tej fazie gromadzone są informacje i dane niezbędne do opracowania wstępnej dokumentacji i podstawowych założeń.
- **Etap konsultacyjny**: Na tym etapie odbywają się spotkania konsultacyjne, których celem jest gromadzenie opinii, pomysłów i oczekiwań społeczności lokalnej dotyczących rozwoju obszaru.
- **Etap weryfikacyjny i podsumowanie**: W ostatnim etapie następuje weryfikacja zgromadzonych opinii, analiza dostarczonych informacji i sformułowanie wniosków.

Podział na trzy etapy partycypacji miał na celu zapewnienie transparentności i wyróżnienie znaczenia opinii społeczności lokalnej w procesie tworzenia LSR, co w rezultacie prowadzi do większego zaangażowania mieszkańców i poczucia współodpowiedzialności za lokalny rozwój. Na początkowym etapie przygotowania konsultacji zidentyfikowano grupy docelowe społeczności lokalnej oraz organizacje, instytucje i podmioty, które będą zaangażowane w proces tworzenia i późniejszą realizację Lokalnej Strategii Rozwoju. LGD poinformowało potencjalnych odbiorców o przeprowadzeniu planowanych konsultacji. Proces informacyjny uwzględnił m.in. umieszczenie plakatów w wersji papierowej na tablicach ogłoszeniowych w obiektach użyteczności publicznej, publikacje na stronie internetowej, zaproszenia wystosowane pocztą elektroniczną oraz drogą telefoniczną.

Zdjęcie 1. Zrzut ekranu strony internetowej LGD z informacją o konsultacjach społecznych LSR

Źródło: www.szlaktatarski.org.pl

W procesie konsultacji LGD zorganizowało spotkania z różnymi grupami społeczności lokalnej, ze szczególnym uwzględnieniem zaangażowania: osób starszych, w tym m.in. członków Uniwersytetu Trzeciego Wieku; reprezentantów innych Stowarzyszeń/Organizacji pozarządowych, w tym sołtysów reprezentujących jednocześnie sektor rolnictwa na terenie LGD Szlak Tatarski, oraz osób młodych, głównie studentów w wieku do 25 lat, będących absolwentami lokalnych szkół średnich. LGD koncentruje się na dotarciu do grup charakteryzujących się najniższym zaangażowaniem w aktywność lokalnej społeczności. Jedną z takich grup stanowią osoby znajdujące się w niekorzystnej sytuacji. Są to mieszkańcy, którzy nie mają równego dostępu do podstawowych zasobów, usług i możliwości oraz doświadczają trudności i ograniczeń w swoim codziennym życiu. Główny cel spotkań stanowiła prezentacja założeń Lokalnej Strategii Rozwoju, omówienie celów i priorytetów oraz pozyskanie opinii i sugestii społeczności lokalnej. Prezentacja została opracowana na podstawie metod analitycznych: desk research danych GUS, analizie dokumentów strategicznych gmin członkowskich i wniosków z badań ewaluacyjnych

(badanie ex-post LSR) oraz wniosków z warsztatu refleksyjnego LSR, który miał miejsce w 15 lutego 2023 r. LGD skoncentrowało się na zapewnieniu możliwości aktywnego uczestnictwa społeczności lokalnej w procesie konsultacyjnym, w celu ustalenia najtrafniejszych priorytetów działania, odpowiadających w bezpośredni sposób na potrzeby i problemy mieszkańców.

W okresie od grudnia 2022 r. do lutego 2023 r. zorganizowano łącznie 6 spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami każdej z gmin objętych LSR LGD Szlak Tatarski. Spotkania zostały przeprowadzone z wykorzystaniem metod heurystycznych, które są technikami rozwiązywania problemów, polegającymi na stosowaniu uproszczonych reguł, strategii i skrótów myślowych w celu skutecznego podejmowania decyzji i osiągania rozwiązań. W trakcie spotkań stosowano:

- metodę Walta Disneya, która uwzględnia objęcie różnych perspektyw i podejście do kwestii problematycznych z różnych stron, co może prowadzić do innowacyjnych i efektywnych rozwiązań;
- wywiady bezpośrednie z ekspertami – metodę zbierania informacji poprzez bezpośrednie rozmowy z osobami, które posiadają wiedzę i doświadczenie w dziedzinie finansowania projektów;
- ankietę PAPI (ang. Paper and Pencil Interview) – tradycyjną formę ankiety, w której respondenci otrzymują drukowane pytania na papierze i udzielają na nich odpowiedzi; ankieta dotyczyła najważniejszych potrzeb oraz problemów dotyczących różnych sfer życia w odniesieniu do obszaru objętego LSR;
- analizę SWOT, która jest narzędziem strategicznym wykorzystywanym m.in. w biznesie i planowaniu strategicznym. Pozwala ona na ocenę sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej mającej wpływ na koncepcję/projekt, identyfikację mocnych i słabych stron, oraz szans i zagrożeń, które mogą wpływać na powodzenie inicjatywy.

Konsultacje miały na celu angażowanie społeczności lokalnej w poszukiwanie rozwiązań, które będą służyły realizacji strategii rozwoju lokalnego. Poprzez konsultacje, lokalna społeczność miała możliwość wniesienia swojego wkładu w kształtowanie sposobów realizacji strategii oraz formułowania wskaźników, które służą do monitorowania i oceny postępów w realizacji strategii. Konsultacje miały również na celu identyfikację grup docelowych, czyli konkretnych grup społeczności lokalnej, które będą korzystać z działań i inicjatyw wynikających z lokalnej strategii rozwoju. W ten sposób, konsultacje zapewniły uwzględnienie potrzeb i priorytetów różnych grup społecznych. Po zebraniu tych informacji i danych LGD przystąpiła do analizy, czyli szczegółowego badania i interpretacji zebranych materiałów. Celem analizy było zrozumienie istniejących problemów, potrzeb, możliwości i wyzwań związanych z rozwojem lokalnym i zaprojektowania procesu zmian. Analiza danych i informacji objęła identyfikację priorytetowych obszarów działań, wskazanie mocnych i słabych stron lokalnego obszaru, ocenę dostępnych zasobów i potencjału, a także identyfikację istniejących bariery i ograniczeń. LGD uwzględniła zebrane informacje i wyniki analizy w dalszym procesie tworzenia LSR. Oznacza to, że te dane i informacje stanowią podstawę do podejmowania decyzji dotyczących priorytetów rozwojowych, planowania działań, alokowania zasobów i ustalania celów rozwojowych dla lokalnego obszaru. Uwzględnienie interpretacji zebranych danych i informacji w LSR ma na celu zapewnienie spójności i adekwatności działań podejmowanych na poziomie lokalnym, w taki sposób, aby odpowiadały one rzeczywistym potrzebom i lokalnym uwarunkowaniom. W trakcie opracowywania LSR biuro LGD było dostępne dla mieszkańców obszaru 5 dni w tygodniu po 8 godzin. W okresie wsparcia przygotowawczego LGD zapewniło również funkcjonowanie strony internetowej, gdzie publikowane były informacje na temat organizowanych spotkań konsultacyjnych.

Obok organizowanych spotkań bezpośrednich, LGD Szlak Tatarski udostępniło na prowadzonej stronie internetowej narzędzie konsultacyjne w postaci badania CAWI (Computer-Assisted Web Interviewing). Badanie CAWI jest formą kwestionariusza internetowego, w którym respondenci udzielają odpowiedzi na pytania dotyczące celów i potencjałów LSR. Badanie CAWI umożliwia przeprowadzenie konsultacji w sposób zdalny, z możliwością dotarcia w ten sposób do szerszej grupy odbiorców, w tym także osób należących do zdefiniowanej

grupy osób w niekorzystnej sytuacji, które nie mają możliwości osobistego uczestnictwa w spotkaniach stacjonarnych (m.in. osób niepełnosprawnych). W ankiecie respondentów poproszono m.in. o analizę SWOT obszaru, tj. o wskazanie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń dla rozwoju obszaru LGD. Wypunktowanie najistotniejszych cech obszaru, wraz z wyróżnieniem częstości udzielonych wskazań miało na celu zebranie informacji na temat różnych czynników wpływających na jego rozwój i ocenę jego potencjału z perspektywy mieszkańców.

W badaniu wzięło udział 267 mieszkańców obszaru objętego LSR, reprezentujących sektory: społeczny (59,5%), gospodarczy (30,0%) oraz publiczny (10,5%). W drodze badania wskazano za najważniejsze dla mieszkańców potencjały terenu objętego LSR: walory przyrodnicze oraz czyste środowisko (83,9%), **walory kulturowe lub historyczne**, w tym liczne zabytki (63,3%), **walory turystyczne** (64,8%), jak również **aktywność lokalnych samorządów** i instytucji kultury (51,3%) oraz **organizacji pozarządowych** (41,2%). W drodze badania respondenci wskazywali na silne poczucie tożsamości i przywiązanie do miejsca zamieszkania (35,2%), a także wyróżnili aktualny potencjał partnerstwa i współpracy różnych środowisk, w tym także **partnerstwa międzysektorowego** (10,5%) oraz bazę doświadczeń ze zrealizowanych programów na rzecz miejscowej ludności. Wśród słabych stron wymieniano głównie **starzenie się społeczeństwa** (80,5%), **brak atrakcyjnych miejsc pracy** (w tym niskie zarobki) oraz **wysoki wskaźnik bezrobocia**, ze wskazaniem na osoby młode (37,1%), **niską aktywność oraz malejącą liczbę mieszkańców, w tym migrację** (70,4%), jak również **niedostatecznie wykorzystany potencjał turystyczny** oraz przyrodniczy obszaru (47,9%). Jako główne szanse rozwoju obszaru respondenci wskazywali na zewnętrzne środki finansowe poświęcone na rozwój regionu, modę na zdrowy i aktywny tryb życia w kontekście popularyzacji agroturystyki regionalnej oraz na inwestycję w technologie, cyfryzację i Internet.

W drodze konsultacji społecznych wyodrębniono także kwestie związane z **brakiem dużych ośrodków miejskich** oraz problemy społeczne odnoszące się do **upadku PGR-ów** (Państwowych Gospodarstw Rolnych). Brak dużych ośrodków miejskich odnosi się do sytuacji, w której na danym obszarze wiejskim nie istnieją lub występują nieliczne miasta lub centra miejskie. Oznacza to brak skoncentrowanej infrastruktury miejskiej, takiej jak zakłady przemysłowe, centra usługowe, duże sklepy, instytucje publiczne itp. Brak tych ośrodków wpływa na rozwój gospodarczy, dostępność usług i zatrudnienie na obszarach wiejskich, jak również wpływa na pogłębianie się zjawiska migracji ludności do większych aglomeracji. Problemy społeczne związane z upadkiem PGR-ów dotyczą natomiast konkretnie rolnictwa na obszarach wiejskich, a szczególnie upadku Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR-ów). PGR-y były dużymi rolniczymi przedsiębiorstwami państwowymi, które prowadziły intensywną produkcję rolną na dużą skalę. W wyniku transformacji ustrojowej i zmian w polityce rolnej wiele z tych gospodarstw upadło, co miało istotne skutki społeczne. Upadek PGR-ów przyczynił się do utraty miejsc pracy dla wielu osób związanych z rolnictwem. Bezrobocie na obszarach wiejskich wzrosło, a wiele społeczności straciło swoje podstawowe źródło dochodu. To z kolei wpłynęło na spadek poziomu życia, wzrost ubóstwa i wykluczenia społecznego w tych obszarach. Dodatkowo, upadek PGR-ów prowadził do degradacji infrastruktury rolniczej, takiej jak budynki, maszyny i systemy irygacyjne. Brak odpowiedniego zarządzania i utrzymania tych zasobów przyczynił się do pogorszenia warunków pracy dla rolników oraz ograniczenia możliwości rozwoju rolnictwa na obszarach wiejskich.

Podsumowując, brak dużych ośrodków miejskich oraz problemy społeczne związane z upadkiem PGR-ów mają negatywny wpływ na rozwój gospodarczy, społeczny i infrastrukturalny obszarów wiejskich. Należy podkreślić, że opisane zjawisko może mieć negatywny wpływ również na aktywność zawodową ludzi młodych zamieszkujących obszary wiejskie. Teren objęty LSR wymaga inwestycji w inicjatywy, które wspierają rozwój umiejętności, potencjału i zaangażowania społecznego i mają na celu zapewnienie młodym ludziom z terenów wiejskich możliwości rozwoju i wykorzystania swoich talentów. Stanowi to pierwszy krok do zachęcania osób poniżej 25 roku życia do pozostania i aktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym swoich miejscowości. Ogół działań służących przeciwdziałaniu pogłębiania się ww. niekorzystnych zjawisk koncentruje się na inwestycjach w

rozwój lokalnej przedsiębiorczości, infrastrukturę, szkolenia zawodowe, tworzenie miejsc pracy i programy rozwoju rolnictwa. W drodze konsultacji *Wsparcie przedsiębiorczości, edukacji i aktywności mieszkańców obszaru LSR ustanowiło* **Cel tematyczny 1 LSR.**

Na problem ograniczonych lub nieodpowiednich obiektów z zakresu małej, ogólnodostępnej infrastruktury na obszarze LSR zwrócili uwagę biorący udział w konsultacjach społecznych przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego. Ogólnodostępna infrastruktura rekreacyjna i turystyczna obejmuje takie elementy jak parki, ścieżki spacerowe, place zabaw, tereny piknikowe, kempingi, oznakowane szlaki turystyczne itp. Mała infrastruktura odnosi się do mniejszych obiektów, które służą lokalnym społecznościom lub mniejszej liczbie turystów. Brak wystarczającego rozwoju tego typu infrastruktury oznacza, że istniejące obiekty mogą być w złym stanie, nie spełniać standardów bezpieczeństwa lub nie być wystarczająco dostępne dla różnych grup odbiorców, takich, jak osoby niepełnosprawne. Zwrócono uwagę na brak określonych elementów infrastruktury, które mogłyby służyć lokalnej turystyce. Jako przykład wskazano brak ścieżek rowerowych w miejscach atrakcyjnych pod względem rekreacyjnym. Wymieniony problem jest szczególnie ważny w zestawieniu do faktu, że obszar LGD Szlak Tatarski jest postrzegany zarówno przez mieszkańców, jak i turystów jako atrakcyjne miejsce do wypoczynku. Pomimo licznych inwestycji w rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej potencjał regionu w tym kontekście dalej pozostaje niewykorzystany. W związku z przeprowadzona analizą sformułowano **Cel tematyczny 2 LSR** *Zintegrowane podejście do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych*.

Ostatni z obszarów problemowych wyodrębnionych w drodze analizy informacji zgromadzonych w trakcie konsultacji w zestawieniu do danych ankietowych stanowił niezadowalający stan elementów infrastruktury publicznej. Niedostatki w ogólnie postrzeganym stanie infrastruktury przestrzeni publicznej obejmują zarówno jej walory wizualne, jak i funkcjonalność. Brak estetyki może wpływać na ogólne wrażenie, jakie przestrzeń publiczna wywołuje u mieszkańców i turystów, z kolei niewystarczająca funkcjonalność przestrzeni publicznej oznacza, że wybrane miejsca nie spełniają odpowiednio potrzeb lokalnej społeczności. Do wymagających poprawy elementów lokalnej infrastruktury publicznej, wymienionych w pytaniach otwartych badania ankietowego należą: brak dostatecznej liczby ławek i miejsc do odpoczynku w najbardziej uczęszczanych miejscach użyteczności publicznej; miejscowy brak bezpiecznych chodników i ścieżek dla pieszych i rowerzystów; brak udogodnień, takich, jak toalety publiczne czy kosze na śmieci; brak odpowiedniego zagospodarowania terenów rekreacyjnych lub sportowych; brak miejsc spotkań społecznych czy niedostateczne oznakowanie i informacje dla użytkowników przestrzeni publicznej. Na podstawie ostatniego wniosku analizy zgromadzonych danych sprecyzowano **Cel tematyczny 3 LSR** *Transformacja infrastruktury: innowacyjne podejście do poprawy jakości życia i ochrony środowiska*. Przedsięwzięcia w ramach Celu 3 obejmują także transformację infrastruktury opartej na OZE, tj. zastąpieniu tradycyjnych, opartych na paliwach kopalnych, systemów energetycznych bardziej zrównoważonymi i ekologicznymi rozwiązaniami. OZE wykorzystują naturalne i nieograniczone źródła energii, takie jak energia słoneczna, energia wiatru, energia wodna, energia geotermalna i energia biomasy. Te źródła energii są odnawialne, co oznacza, że nie są wyczerpywane i nie powodują emisji szkodliwych gazów cieplarnianych. Energia pochodząca z OZE jest czysta i nie emituje gazów cieplarnianych ani innych substancji szkodliwych dla zdrowia i środowiska. Zmniejsza to negatywny wpływ na atmosferę, ogranicza zanieczyszczenie powietrza i zmniejsza ryzyko zmian klimatycznych, chroniąc walory przyrodnicze obszaru.

Zaangażowanie lokalnej społeczności na etapie wdrażania LSR

Na etapie wdrażania i realizacji LSR również przewiduje się dalszy udział społeczności lokalnej i konsultacje społeczne. W trakcie wdrażania LSR uwagi i zastrzeżenia mieszkańców poddawane będą analizie i na ich podstawie możliwe będzie dokonywanie zmian w zakresie doradztwa czy w planie komunikacji z lokalną społecznością, który posiada LGD. Zgodnie z procedurą aktualizacji, informacje o planowanych zmianach udostępnione zostaną do publicznej wiadomości za pomocą strony internetowej LGD oraz mediów

społecznościowych, a także na tablicach ogłoszeń w każdej z gmin obszaru, do dalszej konsultacji społecznej. Planuje się stosować metody komunikacji, które nie wykluczą żadnej z grup społecznych – osoby, które mają problem z przemieszczaniem się czy są ograniczone czasowo (np. młodzi rodzice), będą mogli pozyskiwać informacje w swoich domach – poprzez media społecznościowe, newsletter, formularz kontaktowy, strony internetowe LGD i gmin zrzeszonych w LGD, rozmowy telefoniczne. Osoby, które są wykluczone cyfrowo lub preferują tradycyjne formy komunikacji, będą mogły uzyskać wszelkie informacje w siedzibie LGD lub podczas spotkań stacjonarnych, a także będą miały możliwość zgłaszania uwag w formie papierowej. Stowarzyszenie o swoich działaniach będzie informowało również powszechnymi kanałami komunikacji, poprzez ogłoszenia na tablicach informacyjnych w podmiotach publicznych i prywatnych oraz udział pracowników Biura w wydarzeniach ogólnodostępnych. Formułując komunikaty kierowane do społeczności lokalnej LGD będzie zwracać szczególną uwagę na stosowanie zasad horyzontalnych określonych w art. 9 rozporządzenia (WE) 2021/1060. W swoich komunikatach skierowanych do społeczności lokalnej LGD Szlak Tatarski będzie starała się używać jasnego i zrozumiałego języka. LGD będzie unikać skomplikowanych terminów, sformułowań i zbyt technicznego słownictwa. Zamiast tego, teksty będą pisane w sposób przystępny i zrozumiały dla odbiorców, z wykorzystaniem prostych wyrażeń i zrozumiałego słownictwa. LGD będzie otwarta na inicjatywy członków i będzie do takich inicjatyw zachęcała poprzez zaproszenia do zgłaszania propozycji dotyczących funkcjonowania LGD i wdrażania LSR oraz powoływanie tematycznych zespołów doradczych. Sugestie członków LGD jak i zwykłych mieszkańców będą brane pod uwagę przez Zarząd Stowarzyszenia oraz Radę. Informacje o spotkaniach członków będą zamieszane na stronie internetowej LGD, a także rozsyłane drogą mailową. W LSR przewidziano także aktywizowanie społeczności poprzez projekty grantowe oraz własne. W celu włączenia członków w proces wdrażania LSR powoływane będą tematyczne zespoły doradcze składające się z członków zainteresowanych danym tematem, np. kobiet, osób młodych poniżej 25 r.ż., przedsiębiorców. Zespoły tematyczne będą przygotowywać wnioski, sugestie, opinie dot. wdrażania poszczególnych elementów LSR, tj. projekt własny kierowany do kobiet, projekt własny ukierunkowany na rozwój i sieciowanie przedsiębiorców, młodzieżowa akademia liderów. Zespoły tematyczne będą również miały możliwość wniesienia opinii, rekomendacji do Zarządu dotyczących planowanych zmian i kierunków wdrożenia LSR.

Rozdział IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR

Proces wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju wymaga wszechstronnej analizy potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru, na którym ma być realizowana. Ta analiza ma kluczowe znaczenie dla skutecznego planowania i podejmowania działań mających na celu stymulowanie lokalnego rozwoju. Poniżej dokonano prezentacji kluczowych potrzeb i potencjałów obszaru LSR.

Uwarunkowania infrastrukturalne

Infrastruktura techniczna ma istotny wpływ na jakość życia mieszkańców danego obszaru. Jej rozwinięcie i jakość mają kluczowe znaczenie dla rozwoju i atrakcyjności tego obszaru, a także dla konkurencyjności w stosunku do innych regionów. Infrastruktura techniczna obejmuje różne elementy, takie jak drogi, wodociągi, kanalizację, energetykę i telekomunikację. Jej struktura, lokalizacja, jakość i dostępność wpływają na rozwój gospodarczy, mobilność, jakość usług publicznych, edukację i zdrowie mieszkańców. Wysoki stopień rozwoju infrastruktury technicznej umożliwia skuteczne realizowanie zaplanowanych działań, takich jak inwestycje, rozwój biznesu czy poprawa jakości życia mieszkańców. Dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna przyciąga inwestorów, umożliwia rozwój przedsiębiorstw, tworzenie miejsc pracy i poprawę standardów życia.

Tabela 2. Infrastruktura drogowa na terenie LGD Szlak Tatarski

Gmina	Drogi publiczne [w km]:						
	krajowe	wojewódzkie	powiatowe	gminne	OGÓŁEM	Powierzchnia [km^2]	Wskaźnik zagęszczenia dróg [km/100 km^2]
Sokółka	20,000	20,826	140,339	96,934	278,099	314	88,57
Kuźnica	9,800	-	70,138	61,300	141,238	133	106,19
Sidra	-	13,660	65,647	58,000	137,307	174	78,91
Krynki	-	6,120	90,340	49,560	146,02	166	87,96
Szudziałowo	-	29,643	106,700	30,000	166,343	302	55,08
SUMA/ŚREDNIA:	**29,800**	**70,249**	**473,164**	**295,794**	**869,007**	1 089	**83,34**
						PODLASKIE:	**134,5**
						POLSKA:	**137,6**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, Bank Danych Lokalnych; Program Rozwoju Powiatu Sokólskiego, str. 25

Wskaźnik zagęszczenia dróg jest miarą ilości dróg w stosunku do powierzchni danego obszaru. Na podstawie zestawienia można wskazać, że zagęszczenie dróg na obszarze LGD Szlak Tatarski ma podobną wartość do tego parametru w odniesieniu do powiatu sokólskiego. W zestawieniu do wskaźników zagęszczenia dróg w ujęciu województwa oraz ogólnokrajowym można wywnioskować, że gęstość sieci drogowej na tym obszarze jest znacznie niższa (proporcjonalnie ok. 1,60 razy). W ogólnym ujęciu, analizując statystyki dla powiatu sokólskiego można zauważyć, że na terenie dominują drogi o nawierzchni gruntowej (ok. 65%). W województwie podlaskim wartość ta wynosi ok. 55%, natomiast w kontekście krajowym jedynie blisko 28% dróg stanowią drogi o nawierzchni nieutwardzonej.

Tabela 3. Sieć drogowa w km na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Publiczne drogi gminne w km		
	o nawierzchni twardej	o nawierzchni twardej ulepszonej	o nawierzchni gruntowej
POWIAT SOKÓLSKI:	265,1	241,9	951,8
PODLASKIE:	5 152,6	4 544,7	12 010,7
POLSKA:	149 813,5	131 146,5	107 390,4

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Sieć komunikacyjną na obszarze gmin wchodzących w skład LGD Szlak Tatarski stanowią połączenia drogowe i linie kolejowe. Sokółka jest ważnym węzłem komunikacyjnym kolejowym, leżącym przy międzynarodowej trasie Warszawa-Grodno, z odejściem na Rygę, Sankt Petersburg, Wilno i Moskwę. Przewozy kolejowe mają charakter regionalny i międzyregionalny. Przez obszar gmin przebiega linia kolejowa Białystok – Sokółka – Kuźnica – granica państwa oraz linia kolejowa Białystok – Sokółka – Dąbrowa Białostocka – Suwałki.

Edukacja

Na terenie LGD Szlak Tatarski dostęp do wychowania przedszkolnego w 2020 roku zapewniało 27 placówek, do których uczęszczało 1 141 dzieci. W analizowanym okresie można zauważyć ogólny wzrost liczby dzieci uczęszczających do przedszkoli. Średni roczny procentowy wzrost liczby dzieci wyniósł 2,37%.

Tabela 4. Jednostki wychowania przedszkolnego na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Liczba placówek	Liczba dzieci uczęszczających do przedszkoli			
	2020	2017	2018	2019	2020
Sokółka	20	814	859	825	887
Kuźnica	1	75	66	94	89
Sidra	3	61	67	48	46
Krynki	1	60	67	63	62
Szudziałowo	2	55	59	66	57
Razem LGD:	**27**	**1 065**	**1 118**	**1 096**	**1 141**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Liczba szkół podstawowych w 2020 roku wyniosła 17. Do placówek uczęszczało łącznie 2 566 uczniów. Można zauważyć tendencję wzrostową liczby uczniów szkół podstawowych w analizowanych latach. Średnia roczna różnica przyrostu liczby uczniów wyniosła 4,49%.

Tabela 5. Szkoły podstawowe na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Liczba placówek	Liczba uczniów szkół podstawowych			
	2020	2017	2018	2019	2020
Sokółka	10	1 555	1 799	1 799	1 838
Kuźnica	1	239	264	266	244
Sidra	3	178	196	191	188
Krynki	1	150	166	150	142
Szudziałowo	2	142	163	155	154
Razem LGD:	**17**	**2 264**	**2 588**	**2 561**	**2 566**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Na obszarze LSR w 2020 roku znajdowało się 8 szkół ponadpodstawowych, ponadgimnazjalnych i policealnych, do których uczęszczało 1 084 uczniów. W analizowanym okresie można zauważyć stały i znaczący wzrost liczby uczniów szkół ponadpodstawowych. Średni roczny procentowy wzrost liczby uczniów wyniósł 8,16%. Według najnowszych danych statystycznych na terenie LGD Szlak Tatarski funkcjonuje 8 małych szkół (szkół z liczbą uczniów nie przekraczającą 100), do których uczęszcza łącznie 379 uczniów. Najwięcej małych szkół, podobnie jak innych placówek oświatowych funkcjonuje na terenie gminy Sokółka.

Tabela 6. Zestawienie małych szkół obszaru LGD Szlak Tatarski w 2023 r.

Wyszczególnienie	Liczba szkół	Liczba uczniów	Rok ewidencyjny
Sokółka	5	222	2023
Sidra	2	115	2023
Szudziałowo	1	42	2023
Razem LGD:	**8**	**379**	**-**

Źródło: Rejestry Urzędów Gmin

Badania ankietowe obejmujące obszar LGD Szlak Tatarski nakreśliły główne potrzeby i problemy mieszkańców dotyczące edukacji. Respondenci wskazywali głównie na potrzebę zwiększenia liczby miejsc w przedszkolach, z uwzględnieniem dzieci niepełnosprawnych (np. poprzez otwieranie oddziałów przy szkołach wiejskich), utworzenie żłobków, specjalistycznych oddziałów żłobkowych dla niepełnosprawnych dzieci, zapewnienie pomocy dydaktycznych do zajęć z dziećmi niepełnosprawnymi, poprawę jakości nauczania (polepszenie środków naukowych, doposażenie szkół i przedszkoli np. w sprzęt komputerowy), stworzenie nowych lub dodatkowych form nauczania (warsztaty techniczne, nauka nowych technologii, nauka języków obcych, nauka przedsiębiorczości, zajęcia sportowe, logopedyczne, koła zainteresowań, warsztaty rozwijające kreatywność i samodzielne myślenie), a także m.in. zatrudnienie w placówkach specjalistów psychologiczno-pedagogicznych. W niektórych gminach zauważalny problem stanowi brak środków na zajęcia pozalekcyjne i słabe wyposażenie szkół i przedszkoli w nowoczesny sprzęt, materiały dydaktyczne i pomoce naukowe zarówno dla dzieci zdrowych jak i niepełnosprawnych. Rozszerzenie oferty edukacyjnej w szkołach spowoduje podniesienie kompetencji dzieci i młodzieży z terenów wiejskich, zapewniając im lepszy start i potencjał rozwojowy w dorosłym życiu. Kolejnym problemem zauważonym przez mieszkańców jest niedostateczne zagospodarowanie terenów wokół placówek szkolnych oraz zły stan techniczny budynków. Mieszkańcy obszaru zauważyli, że znaczący wpływ na rozwój edukacji będą miały środki unijne, które mogą przyczyniać się do polepszenia sytuacji placówek edukacyjnych w zakresie nauczania (zwiększenie liczby miejsc w przedszkolach, wyspecjalizowanie kadry nauczycielskiej), wyposażenia (zakup pomocy naukowych i dydaktycznych), remontu i budowy infrastruktury edukacyjnej (zagospodarowanie miejsc wokół szkół, remont budynków i dostosowanie ich do potrzeb osób niepełnosprawnych). Niewątpliwym wkładem w edukację będą także wysokiej jakości szkolenia i poradnictwa zawodowe poparte analizą rynku, a także współpraca przedsiębiorców ze szkołami w celu dostosowania profili kształcenia do wymagań lokalnego rynku pracy.

Uwarunkowania w obszarze kultury, sportu i rekreacji

Na terenie LGD Szlak Tatarski funkcjonują miejskie i gminne ośrodki kultury odpowiedzialne za rozwijanie i zaspokajanie potrzeb kulturalnych mieszkańców oraz upowszechnianie i promowanie kultury. Teren LGD jest bogaty w infrastrukturę sportową i rekreacyjną. Należą do niej między innymi: hale sportowe, sale gimnastyczne, boiska sportowe, zalewy z kąpieliskami, place zabaw, siłownia, skate park'i, siłownie zewnętrzne, korty tenisowe, kryte i odkryte pływalnie, stadniny konne, ośrodki jeździeckie. Aktywizacja społeczna i kulturalna mieszkańców to między innymi przynależność do działających kół/klubów/sekcji aktywizacji: m.in. artystycznych, sportowych, czy hobbystycznych. Na 2020 rok na obszarze LSR funkcjonuje 14 grup artystycznych zrzeszających 184 osoby oraz 19 kół zainteresowań zrzeszających 398 członków. Na podstawie zgromadzonych danych można zauważyć, że w ostatnich latach zarówno ogólna liczba zgromadzeń, jak także ich uczestników zmniejsza się. W roku 2020, w zestawieniu do roku 2019 odnotowano średni spadek liczby działających klubów, grup i sekcji o prawie 32%, a ich członków o 21%.

Tabela 7. Wydarzenia kulturalne w gminach na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Liczba imprez				Liczba uczestników imprez			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Sokółka	91	114	109	77	9 502	11 987	9 455	6 614
Kuźnica	16	21	20	8	870	1 050	1 350	310
Sidra	3	3	4	2	314	422	549	65
Krynki	50	87	53	32	2 955	6 981	9 050	7 630
Szudziałowo	187	231	313	79	10 376	15 711	24 454	2 705
Razem LGD:	**347**	**456**	**499**	**198**	**24 017**	**36 151**	**44 858**	**17 324**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Do jednej z form aktywizacji kulturalnej mieszkańców cieszących się największą popularnością należy organizacja wydarzeń i imprez. W związku z sytuacją wystąpienia pandemii COVID-19 liczba inicjatyw w tym zakresie znacznie zmniejszyła się porównaniu statystyk właściwych dla roku 2019 i 2020. Na podstawie wywiadów wśród lokalnej społeczności aktualnie w niemal każdej gminie na obszarze LGD Szlak Tatarski ponownie rośnie poziom zaangażowania mieszkańców w organizację ogólnodostępnych wydarzeń, takich, jak pikniki rodzinne, koncerty, kiermasze, czy wystawy. Eventy skupiające największą liczbę odbiorców mają miejsce na terenie gmin: Sokółka oraz Krynki. W każdej z gmin stale funkcjonują biblioteki publiczne i szkolne. W ujęciu ogólnym, w prawie wszystkich jednostkach można zauważyć spadek liczby użytkowników wypożyczających książki. Zjawisko to może być spowodowane zwiększeniem ogólnej dostępności do różnorodnych publikacji w formie papierowej i elektronicznej, związanej m.in. z rozwojem technik i technologii komunikacji elektronicznej (np. e-book, Internet).

Tabela 8. Biblioteki i czytelnicy w gminach na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Biblioteki i filie				Czytelnicy w ciągu roku			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Sokółka	6	6	6	6	3 250	3 068	2 967	2 486
Kuźnica	1	1	1	1	475	464	571	515
Sidra	1	1	1	1	175	152	141	97
Krynki	1	1	1	1	210	200	222	172
Szudziałowo	3	3	3	3	499	463	476	428
Razem LGD:	**12**	**12**	**12**	**12**	**4 609**	**4 347**	**4 377**	**3 698**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

W odniesieniu do aktywności sportowej mieszkańców obszaru LGD Szlak Tatarski, bazując na wywiadach i rozmowach z mieszkańcami można wywnioskować, że aktualny poziom zainteresowania przynależnością do klubów sportowych stale się zwiększa. Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury (szczególnie przy szkołach publicznych) bezpośrednio przełożył się na aktywizację sportową dzieci i młodzieży. Nowe oraz wyremontowane obiekty służą organizacji zarówno zajęć, jak i zawodów. Wszystkie formy aktywności cieszą się stale rosnącą popularnością – na koniec 2020 r. odnotowano 25 klubów z ponad 1 tys. ćwiczących ogółem. Pomimo zadowalającej infrastruktury kulturalnej i sportowej, w drodze wywiadów mieszkańcy wyrażają zapotrzebowanie na wyposażenie, remont lub adaptację pomieszczeń służących działalności kulturalnej i spotkaniom społecznym oraz zauważają brak ogólnodostępnych miejsc dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych, w których można organizować wydarzenia o zasięgu zamiejscowym. Lokalna społeczność zwróciła także uwagę na:

zwiększenie i wzbogacenie ilości wydarzeń kulturalnych, sportowych i regionalnych, uatrakcyjnienie oferty spędzania czasu wolnego dla dzieci i młodzieży, organizację mniejszych imprez kulturalnych skierowanych do określonych grup (np. amatorskie grupy artystyczne) oraz kultywowanie dawnych zwyczajów i promowanie wartości nawiązujących do tradycji. Kolejną potrzebą jest zwiększenie i wykwalifikowanie kadry pracowników oraz dofinansowanie Gminnych Ośrodków Kultury. Działania te z pewnością przyczynią się do polepszenia pracy GOK-ów, wzbogacą oferty kulturalne każdej z gmin, a także będą miały duży wpływ na rozwój potencjału artystycznego mieszkańców obszaru.

Uwarunkowania społeczne

W ostatnich latach na terenie LGD Szlak Tatarski (podobnie jak w całym województwie podlaskim) nasiliły się negatywne procesy demograficzne. Zgodnie z danymi statystycznymi, według stanu na dzień 31 grudnia 2020 r., teren objęty działaniem LGD Szlak Tatarski zamieszkiwały 37 260 osób (dane: GUS Bank Danych Lokalnych). W ujęciu ogólnym, na obszarze LGD można odnotować **systematyczny spadek liczby ludności**, spowodowany głównie **ujemnymi wskaźnikami migracji i przyrostu naturalnego**. Gminą skupiającą największy odsetek mieszkańców jest gmina Sokółka. W 2020 r. zamieszkiwało ją 38,67% ludności całego obszaru objętego LSR. Biorąc pod uwagę strukturę ludności mieszkającej na obszarze LGD Szlak Tatarski, zauważalna jest przewaga liczby kobiet nad mężczyznami.

W porównaniu danych z roku 2013, kiedy opracowywano LSR na okres programowania 2014-2020, do statystyk z rocznika 2020 – zaobserwowano spadek populacji o ok. 9%. Ważne jest jednak zauważyć, że negatywny trend demograficzny nie jest specyficzny dla obszaru LSR, ale jest charakterystyczny dla całego województwa podlaskiego. W ostatnich latach województwo podlaskie doświadcza corocznego spadku liczby ludności. Ten trend spadkowy jest obserwowany w całym kraju, a prognozy sugerują, że w kolejnych dekadach ten trend może się nasilić. Średnia **gęstość zaludnienia** na terenie LGD Szlak Tatarski w 2020 r. wynosiła 30,2 osoby na 1 km² i była znacząco niższa od tej samej wartości dla województwa podlaskiego wynoszącej 58 osób na 1 km². Pod względem wskaźnika gęstości zaludnienia obszar LGD Szlak Tatarski jest zróżnicowany terytorialnie. Najniższym wskaźnikiem zaludnienia charakteryzują się gminy przygraniczne i o znacznym stopniu zalesienia np. gmina Szudziałowo, dla której wskaźnik wynosi ok. 9 osób na 1 km². Ludność koncentruje się głównie w miastach, o czym może świadczyć wskaźnik zaludnienia w gminie Sokółka – prawie 79 osób na 1 km² (zgodnie z danymi GUS z 2020 r.). Niska gęstość zaludnienia powoduje m.in. generowanie podstawowych utrudnień w komunikacji oraz wzrost kosztów związanych z transportem osób z tych obszarów.

Tabela 9. Gęstość zaludnienia (ludność/km²)

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020
Sokółka	82	81	81	79
Kuźnica	30	30	29	28
Sidra	20	20	20	18
Krynki	19	19	18	17
Szudziałowo	10	10	9	9
ŚREDNIA:	**32,2**	**32**	**31,4**	**30,2**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

W ramach Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) przeprowadzono analizę i identyfikację obszarów w kraju, które są zagrożone trwałą marginalizacją. Obszary zagrożone trwałą marginalizacją są terytoriami, które charakteryzują się niekorzystnymi warunkami społeczno-gospodarczymi, niskim poziomem rozwoju,

ograniczonym dostępem do usług i infrastruktury, oraz innymi czynnikami, które wpływają na ich niekorzystną sytuację. Spośród gmin, które są częścią obszaru objętego Lokalną Strategią Rozwoju (LSR), **4 na 5 gmin z obszaru LSR znalazły się na iście gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, które są objęte programowaniem na lata 2021-2027**. Są to Gmina Krynki, Gmina Kuźnica, Gmina Sidra i Gmina Szudziałowo. Umieszczenie tych gmin na liście oznacza, że są one szczególnie narażone na procesy trwałej marginalizacji, które wynikają z niekorzystnych warunków społeczno-gospodarczych, słabej dostępności do usług i infrastruktury, oraz innych czynników wpływających na ograniczony rozwój tych obszarów. Uznanie większości gmin z obszaru LSR za zagrożone trwałą marginalizacją wskazuje na pilną potrzebę podjęcia działań mających na celu przeciwdziałanie tym procesom i wspieranie rozwoju tych obszarów. Poprzez programowanie na lata 2021-2027, planowane są środki i inicjatywy mające na celu redukcję nierówności, wyrównywanie szans rozwojowych i stymulowanie trwałego postępu w tych gminach.

W załączniku do programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (FEdP) uwzględniono gminy znajdujące się w obszarze powiatów, które graniczą z Białorusią i Rosją. W tych gminach występuje szczególna kumulacja negatywnych tendencji społeczno-gospodarczych, co oznacza, że doświadczają one niekorzystnych warunków rozwoju, które mogą obejmować problemy z infrastrukturą, dostępem do usług publicznych, migracją ludności, bezrobociem, itp. **Ze względu na swoje położenie w północno-wschodniej części kraju, wszystkie gminy wchodzące w skład LGD zostały uwzględnione w tym zestawieniu, które zostało opracowane przez Samorząd Województwa Podlaskiego**. Obejmuje to wszystkie gminy znajdujące się w obszarze LGD, które mają specyficzne wyzwania i potrzeby wynikające z ich geograficznego położenia oraz negatywnych tendencji społeczno-gospodarczych. Włączenie tych gmin do załącznika programu regionalnego FEdP ma na celu zidentyfikowanie obszarów, które wymagają szczególnego wsparcia i inwestycji w ramach funduszy europejskich. Działania podejmowane w tych obszarach mogą być ukierunkowane na poprawę infrastruktury, tworzenie miejsc pracy, rozwój usług publicznych, inwestycje społeczno-gospodarcze i inne działania mające na celu przeciwdziałanie negatywnym tendencjom i stymulowanie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego. Kolejnym istotnym wskaźnikiem demograficznym jest przyrost naturalny, będący różnicą pomiędzy liczbą żywych urodzeń, a liczbą zgonów. Na przestrzeni lat można zauważyć, że zarówno średnia wartość przyrostu naturalnego, jak i wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 ludności na terenie gmin należących do LGD stale maleje. W zbiorze analizowanych danych statystycznych nie odnotowano ani jednej „zerowej", ani też dodatniej wartości dla tych dwóch wskaźników w którejkolwiek z badanych gmin.

Tabela 10. Przyrost naturalny na terenie działania LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	przyrost naturalny				przyrost naturalny na 1000 ludności			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Sokółka	-17	-97	-118	-82	-0,66	-3,78	-4,64	-3,32
Kuźnica	-28	-33	-40	-36	-6,85	-8,21	-10,08	-9,49
Sidra	-15	-35	-42	-29	-4,25	-9,98	-12,29	-9,08
Krynki	-27	-43	-23	-46	-8,60	-13,85	-7,47	-16,02
Szudziałowo	-26	-34	-57	-41	-8,77	-11,56	-19,79	-14,47
ŚREDNIA:	-22,60	-48,40	-56,00	-46,80	-5,83	-9,48	-10,85	-10,48

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Poza ujemnym wskaźnikiem przyrostu naturalnego na obszarze LGD Szlak Tatarski obserwuje się także ujemne saldo migracji. Migracja jest wędrówką ludności mającą na celu zmianę miejsca pobytu. Jest ona zjawiskiem

naturalnym, jednak nasilenie się migracji może nastąpić z przyczyn ekonomicznych (niekorzystna sytuacja gospodarcza w miejscu zamieszkania) lub politycznych. Saldo migracji jest zwykle mierzone w liczbie osób lub jako różnica między liczbą imigrantów a liczbą emigrantów w danym okresie czasu. Na ogół używa się bezwzględnych wartości, niezależnie od skali demograficznej kraju lub regionu. W przeliczeniu na 1000 osób na przestrzeni lat wskaźnik ten wahał się ogółem od -3,56 do aż -6,28 na terenie gmin należących do LGD. Oznacza to, że zdecydowanie więcej osób wyjeżdżało z terenu gmin członkowskich LGD, niż przyjeżdżało celem zamieszkania w nich. Najbardziej niepokojący jest fakt wyjazdu za granicę lub do większych ośrodków miejskich osób dobrze wykształconych i wykwalifikowanych pracowników. Ponadto migracja zarobkowa (głównie w sytuacji, gdy jedno z rodziców wyjeżdża za granicę) może przyczyniać się do narastania problemów wychowawczych dzieci i młodzieży związanych z niedostateczną opieką rodzicielską, do rozpadu małżeństw i problemów związanych z opieką nad osobami starszymi.

Tabela 11. Saldo migracji na 1000 osób na terenie działania LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020
Sokółka	-4,2	-5,2	-3,2	-4,4
Kuźnica	-8,1	-5,2	-5,8	-2
Sidra	-0,9	-8,3	-9,7	-6,9
Krynki	-2,9	-3,9	-7,5	-11,5
Szudziałowo	-1,7	-8,8	0,3	-0,7
ŚREDNIA:	**-3,56**	**-6,28**	**-5,18**	**-5,10**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Wielu informacji na temat kondycji ekonomicznej społeczności może dostarczyć analiza populacji w podziale na ekonomiczne grupy wiekowe, w której wyróżnia się ludność w wieku przedprodukcyjnym (0-14 lat), produkcyjnym (kobiety 15-59 lat, mężczyźni 15-64 lat) i poprodukcyjnym (kobiety – 60 lat i więcej, mężczyźni 65 lat i więcej). Dane z lat 2017-2020 wskazują, że w 2020 r. w stosunku do roku 2017 nastąpił zdecydowany spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym. Ludność ta w 2017 r. stanowiła 64,83 % ogółu populacji LGD, z kolei w 2020 roku wartość ta wyniosła 62,19 %. Na przestrzeni analizowanych lat notuje się ciągły wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym – od 21,55 % ogółu w roku 2017 do 23,52 % ogółu w roku 2020. Informacje te wskazują między innymi na zachodzący na terenie LGD Szlak Tatarski proces starzenia się społeczeństwa. W najbardziej niekorzystnej sytuacji demograficznej na obszarze objętym LSR znajduje się gmina Krynki, którą cechuje największy procent osób w wieku poprodukcyjnym w zestawieniu do najniższego procentowego udziału osób w wieku produkcyjnym. W odwrotnej, bo najkorzystniejszej sytuacji znajduje się w tym zestawieniu gmina Sokółka.

Tabela 12. Struktura ludności według ekonomicznych grup wieku na terenie działania LGD Szlak Tatarski

2017				2018			
Gmina	**Wiek przedprodukcyjny**	**Wiek produkcyjny**	**Wiek poprodukcyjny**	**Gmina**	**Wiek przedprodukcyjny**	**Wiek produkcyjny**	**Wiek poprodukcyjny**
Sokółka	3 627	16 908	5 230	Sokółka	3 595	16 602	5 357
Kuźnica	551	2 598	905	Kuźnica	538	2 559	902
Sidra	441	2 284	817	Sidra	433	2 220	822
Krynki	368	1 961	798	Krynki	366	1 927	798
Szudziałowo	387	1 829	754	Szudziałowo	380	1 794	738

SUMA:	5 374	25 580	8 504	SUMA:	5 312	25 102	8 617
2019				2020			
Gmina	**Wiek przedprodukcyjny**	**Wiek produkcyjny**	**Wiek poprodukcyjny**	**Gmina**	**Wiek przedprodukcyjny**	**Wiek produkcyjny**	**Wiek poprodukcyjny**
Sokółka	3 582	16 252	5 518	Sokółka	3 629	15 439	5 582
Kuźnica	530	2 503	894	Kuźnica	536	2 376	876
Sidra	416	2 171	820	Sidra	443	1 946	782
Krynki	351	1 874	812	Krynki	339	1 690	798
Szudziałowo	359	1 766	715	Szudziałowo	378	1 720	726
SUMA:	**5 238**	**24 566**	**8 759**	**SUMA:**	**5 325**	**23 171**	**8 764**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Kwestie związane z problemami demograficznymi były poruszane w każdej z gmin LGD podczas procesu konsultacji społecznych i były definiowane jako słabe strony obszaru. Mieszkańcy są świadomi ujemnych wartości przyrostu naturalnego, efektu starzenia się społeczeństwa i wyludniania się miejscowości. Są także świadomi istnienia zjawiska emigracji zarobkowej (problemem bardzo ważny według 57% respondentów ankiet), na skutek której młodzi, wykwalifikowani ludzie wyjeżdżają poza obszar w poszukiwaniu lepszych perspektyw zarobkowania i lepszych warunków bytowych. Starzenie się społeczeństwa, a zarazem wydłużenie się wieku życia rodzą też problemy i potrzeby związane z opieką nad osobami starszymi. Na obszarze zdecydowanie brakuje ośrodków, osób świadczących usługi pielęgnacyjno-opiekuńcze dla osób starszych, a istniejące ośrodki nie zaspokajają potrzeb w tym zakresie. Zaobserwowane w danych statystycznych trendy oraz ogólne odczucia mieszkańców wskazują, że w kolejnych latach problemy te będą narastać. Jednak podczas prowadzonych dyskusji mieszkańcy kładli nacisk na konieczność zahamowania niekorzystnych zjawisk. Wyniki ankiet oraz wywiadów pogłębionych, a także wnioski wysnute trakcie spotkań dotyczących opracowania celów czy przedsięwzięć wskazują, że mieszkańcy widzą szansę rozwiązania powyższych problemów w: rozwoju gospodarczym obszaru, tworzeniu nowych miejsc pracy, pobudzaniu przedsiębiorczości u mieszkańców, wspieraniu rodzin wielodzietnych, wprowadzeniu programu, którego celem będzie zwiększenie dzietności rodzin (wzrost liczby miejsc w przedszkolach, prowadzenie działań w kierunku ułatwienia powrotu matek na rynek pracy i wspieranie matek pracujących), zadbanie o osoby starsze.

Uwarunkowania rynku pracy

Ze względu na swoje specyficzne cechy, rynek pracy stanowi podstawę wszystkich analiz społeczno-gospodarczych. Wartości wskaźników opisujących poziom bezrobocia i strukturę zatrudnienia pozwalają wskazać oraz ocenić problemy społeczno-gospodarcze danego obszaru.

Tabela 13. Pracujący ogółem na terenie działania LGD Szlak Tatarski[3]

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020
Sokółka	5 311	5 450	5 501	5 384
Kuźnica	619	697	669	618

[3] Bez pracujących w jedn. budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych, pracujących w organizacjach, fundacjach i związkach; bez podm. gosp. o liczbie pracujących do 9 osób, wg faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności.

Sidra	165	183	176	168
Krynki	184	210	202	190
Szudziałowo	191	199	212	175
SUMA:	**6 470**	**6 739**	**6 760**	**6 535**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Według danych statystycznych z 2017 roku na obszarze objętym LSR zatrudnionych było 6 470 osób. Dla roku 2020 wartość ta wyniosła 6 535. Na przestrzeni lat 2017-2020 w ujęciu ogólnym można dostrzec tendencję wzrostową liczby osób pracujących w latach 2018 i 2019, a następnie ponowny spadek ww. wskaźnika w statystykach na rok 2020. Zjawisko to dotyczy również statystyk dla każdej z poszczególnych gmin.

Tabela 14. Pracujący w gminach wg płci na terenie działania LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	**mężczyźni**				**kobiety**			
	2017	**2018**	**2019**	**2020**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**
Sokółka	2 802	2 852	2 837	2 794	2 509	2 598	2 664	2 590
Kuźnica	324	339	330	300	295	358	339	318
Sidra	86	99	93	89	79	84	83	79
Krynki	70	86	84	81	114	124	118	109
Szudziałowo	104	98	111	92	87	101	101	83
SUMA:	**3 386**	**3 474**	**3 455**	**3 356**	**3 084**	**3 265**	**3 305**	**3 179**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

W latach 2017-2020 na terenie objętym LSR w statystykach struktury zatrudnienia ze względu na płeć przeważają mężczyźni, jednak wartości dla obu płci są bardzo zbliżone. W 2020 roku zarejestrowanych było 3 356 mężczyzn i 3 179 kobiet, czyli odpowiednio 51,35% i 48,65% ogółu pracujących objętych obszarem LSR.

Tabela 15. Osoby bezrobotne zarejestrowane wg płci na terenie działania LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Mężczyźni				Kobiety			
	2017	**2018**	**2019**	**2020**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**
Sokółka	631	635	573	596	492	504	430	452
Kuźnica	139	126	104	106	81	95	85	91
Sidra	86	76	62	70	58	52	51	50
Krynki	110	110	104	111	120	118	105	103
Szudziałowo	93	81	77	85	81	72	62	70
SUMA:	**1 059**	**1 028**	**920**	**968**	**832**	**841**	**733**	**766**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

W ujęciu ogólnym, bazując na wartościach średnich można ocenić, że zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn w analizowanych latach liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych na terenie gmin wchodzących w skład LGD Szlak Tatarski ulega zmniejszeniu. W każdej z gmin LGD bez wyjątku odnotowuje się corocznie wyższą liczbę bezrobotnych mężczyzn, niż bezrobotnych kobiet. Może to wynikać z faktu, że podobnie jak w innych regionach Polski, niektóre lokalnie funkcjonujące branże, takie jak przemysł, transport, budownictwo czy rolnictwo, są

zdominowane przez mężczyzn. W związku z tym, kiedy te branże doświadczyły spadku zatrudnienia, liczba bezrobotnych mężczyzn wzrosła. Na tutejszy rynek pracy wpływa zjawisko wysokiej liczby migrantów sezonowych, którzy przyjeżdżają na okres letni, aby pracować w przemyśle rolnym, czy spożywczym. Zwykle są to mężczyźni, co może wpłynąć na wyższą liczbę bezrobotnych mężczyzn w okresie pozasezonowym. Ostatecznie, w ujęciu konserwatywnym panuje przekonanie, że to mężczyźni powinni zarabiać na utrzymanie swojej rodziny. Kobiety często podejmują pracę dorywczą lub zajmują się domem i dziećmi. Fakt ten może wpłynąć na to, że mężczyźni bardziej niż kobiety podejmują działania na rzecz poszukiwania pracy i rejestrują się w urzędach pracy. Dodatkowo, nierówności płacowe i stereotypy dotyczące ról płciowych mogą wpływać na decyzje kobiet i mężczyzn dotyczące pracy. W sytuacji, gdy kobieta otrzymuje niższe wynagrodzenie lub spotyka się z ograniczeniami awansu zawodowego, może to zmniejszać motywację do poszukiwania pracy lub rejestrowania się w urzędach pracy, a także podejmowania pełnoetatowych zatrudnień (kobiety często decydują się na prace dorywcze, które są bardziej elastyczne i pozwalają na dostosowanie harmonogramu do obowiązków rodzinnych). W 2020 roku bezrobotni mężczyźni stanowili ponad połowę (55,82%) ogólnej liczby zarejestrowanych bezrobotnych. Trend ten utrzymuje się nieprzerwanie od wielu lat.

Bezrobocie w głównej mierze jest zjawiskiem strukturalnym, wynikającym z braku równowagi pomiędzy podażą pracy (liczbą ludności zainteresowanej i gotowej wykonywać pracę), a popytem na nią (liczbą miejsc pracy, którą oferuje gospodarka w danych warunkach społeczno-ekonomicznych) i ściśle wiąże się ze zmianami zachodzącymi na rynku pracy. Niedopasowanie ilościowe bądź strukturalne (jakościowe) popytu i podaży powoduje trudności na rynku pracy (bezrobocie lub niewykorzystane miejsca pracy). Podstawowym miernikiem zjawiska pozostawania bez pracy jest stopa bezrobocia, czyli stosunek liczby osób bezrobotnych do liczby ludności czynnej zawodowo.

Tabela 16. Liczba osób bezrobotnych i stopa bezrobocia na terenie działania LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Liczba bezrobotnych				Stopa bezrobocia			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Sokółka	1 123	1 139	1 003	1 048	0,21	0,21	0,18	0,19
Kuźnica	220	221	189	197	0,36	0,32	0,28	0,32
Sidra	144	128	113	120	0,87	0,70	0,64	0,71
Krynki	230	228	209	214	1,25	1,09	1,03	1,13
Szudziałowo	174	153	139	155	0,91	0,77	0,66	0,89
SUMA/ŚREDNIA:	**1 891**	**1 869**	**1 653**	**1 734**	**0,72**	**0,62**	**0,56**	**0,65**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Bezrobocie na analizowanym obszarze od wielu lat znajduje się na poziomie znacznie przekraczającym poziom ogólnokrajowy. Na przestrzeni badanego okresu ogólnokrajowa stopa bezrobocia rejestrowanego wahała się w granicy od 5,2% do 6,6%. Biorąc pod uwagę średnią wartość stopy bezrobocia zauważalne są okresowe spadki i wzrosty ww. wartości. Analizując wartości tej zmiennej dla poszczególnych gmin w danych z roku 2019 na 2020 można zauważyć jedynie tendencję wzrostową.

Tabela 17. Osoby bezrobotne wg gmin w 2020 r. na terenie działania LGD Szlak Tatarski[4]

Wyszczególnienie	do 25 roku życia	powyżej 50 roku życia	długotrwale bezrobotni	liczba bezrobotnych
Sokółka	60	237	491	1 048
Kuźnica	19	60	146	197
Sidra	14	37	80	120
Krynki	15	60	167	214
Szudziałowo	14	55	106	155
SUMA:	**122**	**449**	**990**	**1 734**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Według danych dostępnych na portalu GUS: Bank Danych Lokalnych na terenie LGD Szlak Tatarski największą grupę bezrobotnych stanowią osoby długotrwale bezrobotni, tj. 57,1% ogółu wszystkich bezrobotnych. Zauważalną oraz istotną cechą zbioru danych jest fakt, że w przypadku gmin: Kuźnica i Sidra bardzo wysoki udział liczebności w zestawieniu do osób powyżej 50 roku życia mają także osoby młode. Zjawisko ograniczonego dostępu do rynku pracy dla osób młodych związane jest bezpośrednio z brakiem umiejętności zawodowych. Brak doświadczenia zawodowego jest szczególnie widoczny w przypadku osób młodych z terenów wiejskich, ponieważ zwykle takie osoby mają mniejsze możliwości zdobycia praktycznej wiedzy i umiejętności w swoim miejscu zamieszkania. W wielu przypadkach młode osoby z terenów wiejskich po ukończeniu szkoły podstawowej lub średniej wyjeżdżają do większych miast w celu zdobycia wykształcenia lub pracy, co często wiąże się z koniecznością zmiany miejsca zamieszkania i porzucenia dotychczasowego środowiska. Ponadto, na terenach wiejskich często brakuje różnorodnych miejsc pracy, co ogranicza możliwości zdobycia doświadczenia zawodowego w różnych branżach. W związku z tym, osoby młode z terenów wiejskich mogą mieć mniejsze szanse na znalezienie pracy w porównaniu do osób z miast, które mają łatwiejszy dostęp do różnorodnych miejsc pracy.

Osobami, które często napotykają wiele problemów związanych z zatrudnieniem są mieszkańcy lokalnych obszarów po-PGR. Termin "terenów po-PGR" odnosi się do obszarów, które dawniej były wykorzystywane jako grunty Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR) i po przekształceniu tego systemu przeszły w inne formy własności. PGR-y były duże, państwowe gospodarstwa rolne, które funkcjonowały w Polsce w okresie powojennym, głównie w latach 1945-1990. Były one częścią scentralizowanego systemu rolnictwa, w którym grunt był własnością państwa, a gospodarstwa prowadzone były na zasadach kolektywnych lub kooperatywnych. W ramach PGR-ów uprawiano głównie rośliny rolne, prowadzono hodowle zwierząt, a także różnego rodzaju działalności związane z rolnictwem. Na terenach gmin członkowskich LGD Szlak Tatarski tereny po-PGR należą do następujących obrębów:

Tabela 18. Tereny po-PGR na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Obręby
Gmina Sokółka	Bobrowniki, Bohoniki, Drahle, Gliniszcze Wielkie, Kamionka Stara, Karcze, Kraśniany, Malawicze Dolne, Malawicze Górne, Sokolany, Sokółka, Wroczyńszczyzna, Zaśpicze
Gmina Kuźnica	Długosielce, Kuścińce-Wołyńce, Kuźnica, Mielenkowce, Popławce
Gmina Sidra	Bierniki, Bierwicha, Jacowlany, Jałówka, Krzysztoforowo, Makowlany, Makowlany Kol., Siderka, Sidra, Siekierka, Zalesie

[4] Stan z końca II półrocza 2014 r.

Gmina Krynki	Białogorce, Grzybowszczyzna Nowa, Grzybowszczyzna Stara, Górany, Górka, Jurowlany, Kruszyniany, Krynki, Leszczany, Ostrów Południowy, Ozierany Małe, Ozierany Wielkie, Ozierskie, Rudaki, Łapicze, Łosiniany, Świdziałówka
Gmina Szudziałowo	Babiki, Biały Ług, Boratyńszczyzna, Chmielewszczyzna, Grzybowszczyzna, Harkawicze, Horczaki, Knyszewicze Duże, Nowinka, Ostrów Nowy, Ostrów Północny, Ostrówek, Pierożki, Suchynicze, Sukowicze, Szczęsnowicze, Szudziałowo, Słoja, Słójka Borowszczyzna, Talkowszczyzna, Wierzchlesie, Wojnowce

Źródło: Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa. Oddział Terenowy Białystok

Tworzenie miejsc pracy i zwiększanie szans zatrudnienia osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym należy do priorytetów działań Stowarzyszenia LGD Szlak Tatarski. Ubóstwo i bezrobocie, obok chorób, dysfunkcji w rodzinie i bezdomności – są najczęstszymi problemami poprzedzającymi występowanie problemu uzależnień, m.in. od alkoholu i substancji psychoaktywnych, które z kolei mogą prowadzić do stosowania przemocy w rodzinie. Niezbędne jest prowadzenie działań na rzecz ochrony rodziny, mających na celu jej wsparcie i zapobieganie występowania zjawiska degradacji. Analiza stref problemowych dotyczących lokalnej społeczności pozwoliła na wyodrębnienie kwestii najważniejszych z perspektywy mieszkańców. Wśród najważniejszych słabych stron wśród społeczności lokalnej poruszano zagadnienia dotyczące: rosnącego bezrobocia, braku równości szans/dysproporcji społecznych, niepełnosprawności, jak również ograniczenia lub braku wystarczającego dostępu do edukacji. Obszar LSR posiada dobrze rozwinięty system instytucji publicznych, które zajmują się świadczeniem usług społecznych. Instytucje te są odpowiedzialne za zapewnienie wsparcia dla mieszkańców w obszarze usług społecznych, takich jak opieka nad osobami starszymi, wsparcie dla osób niepełnosprawnych, pomoc dla rodzin w trudnej sytuacji życiowej, edukacja społeczna itp. Do tych ośrodków należą m.in.: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Sidrze, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Kuźnicy, Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Krynkach, Samodzielny Publiczny Zakład Pielęgnacyjno-Opiekuńczy w Krynkach, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sokółce, Ośrodek Pomocy Społecznej w Sokółce, Środowiskowy Dom Samopomocy w Sokółce, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Szudziałowie. Liczba osób objętych pomocą społeczną na terenie objętym LSR zmienia się z roku na rok. Zmiana liczby beneficjentów powoduje proporcjonalne zmiany w puli środków pozostających w dyspozycji Ośrodków Pomocy Społecznej.

Tabela 19. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej (w %)			
	2017	2018	2019	2020
Sokółka	10,9	9,6	8,9	8,3
Kuźnica	13,2	12,5	9,3	9,3
Sidra	13,6	12,0	11,7	11,1
Krynki	14,4	13,3	12,1	10,8
Szudziałowo	8,9	9,4	10,0	8,7
POLSKA	5,7	5,1	4,6	4,2
PODLASKIE	7,3	6,7	6,1	5,5

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Na podstawie zestawienia z analizowanych lat 2017-2020 można zauważyć utrzymującą się tendencję spadkową udziału osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w każdej z gmin należących do LGD Szlak Tatarski. Największy udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w zestawieniu do ogólnej liczby mieszkańców charakteryzuje gminy Sidra oraz Krynki. W 2020 roku udział świadczeń tego typu na terenie

LGD Szlak Tatarski wyniósł średnio 9,64%, co stanowi wartość 1,75 razy wyższą w porównaniu do wskaźnika dla województwa podlaskiego oraz o ok. 2,3 razy wyższą w zestawieniu tego parametru do wartości średniej w skali kraju. Długotrwałe korzystanie z pomocy, dziedziczenie ubóstwa, uzależnienie od pomocy społecznej, postawa roszczeniowa i bierna są problemami zauważanymi podczas konsultacji społecznych. Opisywane zjawiska mogą być wynikiem niskiej skuteczności dotychczasowo przeprowadzanych działań aktywizujących osoby wykluczone.

Tabela 20. Liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w 2020 r. na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	liczba korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej	liczba mieszkańców
Sokółka	2 053	24 650
Kuźnica	351	3 788
Sidra	356	3 171
Krynki	311	2 827
Szudziałowo	246	2 824
Razem LGD:	**3 317**	**37 260**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

LGD posiada zdolność do koordynacji i harmonizacji tych środków, aby wesprzeć różne cele społeczne i inicjatywy w swoim obszarze działania. Z przeprowadzonej diagnozy problemów i potrzeb obszaru LSR wynika istotna potrzeba wsparcia usług opiekuńczych dla osób niesamodzielnych oraz usług asystenckich dla osób z niepełnosprawnościami w lokalnej społeczności. Analiza wykazała, że istnieje znaczna grupa osób, które są niesamodzielne lub cechuje ich określony zakres niepełnosprawności, ze względu na który potrzebują specjalistycznego wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Wsparcie takie może obejmować opiekę osobistą, pomoc w codziennych czynnościach, wsparcie emocjonalne oraz inne formy asysty. Zdaniem uczestników przeprowadzonych ankiet istotna jest konieczność zapewnienia odpowiednich usług opiekuńczych i asystenckich w lokalnej społeczności, aby osoby niesamodzielne i z niepełnosprawnościami mogły otrzymać niezbędną pomoc i wsparcie. Jest to ważne w kontekście poprawy jakości życia tych osób oraz wyrównania szans i integracji społecznej. Pomimo intensywnych działań podejmowanych przez LGD Szlak Tatarski w trakcie okresu programowania 2014-2020 w dalszym ciągu istnieje potrzeba zapewnienia opieki dla osób potrzebujących w miejscu zamieszkania. Oznacza to, że społeczność wymaga zapewnienia odpowiednich usług opieki dla osób niepełnosprawnych, które umożliwią im pozostanie w swoim własnym domu lub miejscu zamieszkania, zamiast konieczności przenoszenia się do instytucji opiekuńczych. **Jedną z oczekiwanych form pomocy byłoby zapewnienie opieki w miejscu zamieszkania poprzez organizację Dziennych Domów Opieki (DDOM**). Oznacza to, że osoby zależne, takie jak osoby niepełnosprawne, mogłyby otrzymać niezbędną opiekę i wsparcie bez konieczności przenoszenia się do instytucji opiekuńczych. Organizacja Dziennych Domów Opieki polega na tym, że osoby niepełnosprawne mogą spędzać część dnia w takim miejscu, gdzie otrzymują opiekę, terapię, wsparcie społeczne i aktywności odpowiadające ich potrzebom. Oferuje im to możliwość integracji z lokalną społecznością, rozwijania umiejętności społecznych, a także daje opiekunom szansę na odpoczynek i odciążenie.

Na obszarze LGD Szlak Tatarski nie ma instytucji, organizacji lub innych podmiotów, które byłyby odpowiedzialne za działania mające na celu integrowanie społeczności lokalnej i wspieranie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (np. CIS, KIS, ZAZ). Wyrażone w drodze analizy zdanie mieszkańców w tym kontekście wskazuje na to, że istnieje zapotrzebowanie na takie podmioty, które oferują wsparcie i inicjatywy integrujące lokalną społeczność. Mogą to być działania mające na celu zwiększenie dostępu do edukacji, pracy, usług zdrowotnych, kultury, rekreacji, czy też rozwijanie umiejętności społecznych i zawodowych. Brak takich

podmiotów może oznaczać ograniczone możliwości dla mieszkańców w zakresie aktywnego uczestnictwa społecznego, podnoszenia kwalifikacji czy korzystania z różnych form wsparcia. Dlatego istotne jest podjęcie działań mających na celu stworzenie lub wsparcie powstawania podmiotów integracji społecznej na obszarze LGD, aby zaspokoić potrzeby społeczności i pomóc osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym.

Na terenie całego terenu objętego LSR nie ma całodobowego domu pomocy społecznej ani domu opieki nad osobami zależnymi. Mieszkańcy zwracają uwagę na konieczność powstania ośrodków opiekuńczych: rodzinnych domów dziecka, czy domów starości. Głównym problemem w zakresie pomocy osobom starszym jest niewystarczająca liczba miejsc w ośrodkach opiekuńczych i niedostatek usług opiekuńczych/pielęgnacyjnych na rzecz osób starszych. Ograniczona liczba miejsc wiąże się z długim czasem oczekiwania na przyjęcie do aktualnie funkcjonujących ośrodków. Oprócz problemów zdrowotnych osoby starsze borykają się z poczuciem osamotnienia (brak wsparcia bliskich, braki w ofercie spędzania wolnego czasu) i brakiem zrozumienia. Coraz prężniej działające organizacje społeczne (np. Kluby seniora i UTW) starają się zapewnić seniorom rozrywkę oraz zagospodarowanie czasu wolnego. W związku z powyższym jednym z kierunków rozwoju regionu może być rozwój usług nastawionych na zaspokajanie potrzeb osób starszych. Kolejnym problemem społecznym, zdefiniowanym przez mieszkańców obszaru jako problem wymagający interwencji, jest niepełnosprawność. Osoby niepełnosprawne borykają się z wieloma problemami natury psychicznej, społecznej i infrastrukturalnej. Do pierwszej kategorii można zaliczyć obniżenie poczucia własnej wartości, poczucie odmienności i wyobcowania. Osoby niepełnosprawne często nie są akceptowane w społeczeństwie, są dyskryminowane i traktowane protekcjonalnie. Ich wyobcowanie pogłębia „uwięzienie" w domach. Ponadto bariery komunikacyjne (niedostosowanie komunikacji publicznej, brak połączeń) i architektoniczne (wiele obiektów użyteczności publicznej i społecznej nie jest dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych) wpływają na ograniczenie ich swobody. Problem niepełnosprawności nigdy nie zniknie, dlatego też należy kontynuować dotychczasowe działania na rzecz tych osób oraz wdrażać nowe rozwiązania. W szczególności w zakresie zapewnienia odpowiednich warunków do czynnego uczestniczenia osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, prowadzenie działań mających na celu podniesienie zaradności osobistej i pobudzenie aktywności społecznej. Należy kształtować świadomość społeczną w zakresie zrozumienia i akceptacji osób niepełnosprawnych, stworzyć warunki do integracji osób niepełnosprawnych ze społecznością lokalną, inicjować współpracę jednostek samorządowych z organizacjami społecznymi w zakresie pomocy niepełnosprawnym i wykluczonym oraz znosić bariery transportowe, architektoniczne i techniczne zarówno w komunikowaniu się jak i w dostępie do informacji.

Kolejne zdiagnozowane wyzwanie związane jest z dalszym budowaniem kapitału społecznego, czyli wzmacnianiem więzi społecznych i zaangażowaniem obywateli, na obszarze lokalnym. Zaistniała potrzeba dotyczy większego zaangażowania organizacji pozarządowych (NGO) w lokalne życie społeczne oraz udzielenia im większego wsparcia finansowego. Problemem w tym obszarze jest jednak zróżnicowany i niewykorzystany potencjał organizacji pozarządowych oraz niewystarczająca współpraca mieszkańców w planowaniu rozwoju na poziomie lokalnym. Potencjał społeczno-instytucjonalny, czyli kapitał społeczny to istotny czynnik tworzący warunki do rozwoju społeczno-gospodarczego na poziomie mikro, czyli miejscowości i gmin. W dokumencie Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 wskazano no rozwijanie kapitału ludzkiego i społecznego jako jedno z wyzwań. Wyróżnia to stanowisko skoncentrowania się na wzmacnianiu zasobów i umiejętności ludzi oraz budowaniu więzi społecznych, które są istotne dla rozwoju społeczno-gospodarczego. W badaniu zjawiska istotna jest również m.in. obecność i rozmieszczenie organizacji pozarządowych w kontekście społeczno-instytucjonalnym. To istotne, ponieważ organizacje pozarządowe mogą odgrywać kluczową rolę w budowaniu kapitału społecznego poprzez angażowanie społeczności lokalnej, realizację inicjatyw społecznych oraz wspieranie rozwoju lokalnego. Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030 to dokument, który określa cele i działania mające na celu rozwój kapitału ludzkiego, współdziałania, kultury i kreatywności w Polsce. Jest to strategiczny plan długoterminowy, który ma na celu wzmacnianie zasobów ludzkich i społecznych w kraju. Kapitał społeczny, według tej strategii, odnosi się do sieci powiązań międzyludzkich opartych na wzajemnym zaufaniu. To oznacza, że

w społeczeństwie istnieją relacje społeczne, które opierają się na zaufaniu i współpracy. Kapitał społeczny obejmuje również wspólne przekonania, normy etyczne, uniwersalne wartości, wspólną tradycję oraz wspólne dziedzictwo kulturowe. Te elementy tworzą więzi społeczne i wspólnotę. Frekwencja wyborcza, czyli udział obywateli w wyborach w kontekście kapitału społecznego, stanowi ważny wskaźnik, który odzwierciedla poziom zaangażowania społecznego i zaufania obywateli. Frekwencja wyborcza jest wskaźnikiem mierzącym udział obywateli w procesie wyborczym. Określa procentową liczbę osób uprawnionych do głosowania, które faktycznie oddały swój głos podczas wyborów.

Tabela 21. Frekwencja wyborcza w wyborach do Sejmu w 2019 r. na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Frekwencja wyborcza
Sokółka	53,55%
Kuźnica	53,38%
Sidra	46,96%
Krynki	56,97%
Szudziałowo	48,74%
Średnia:	**51,92%**
PODLASKIE	56,97%
POLSKA	61,74%

Źródło: dane PKW

Najwyższy poziom frekwencji wyborczej odnotowano w gminie Krynki, a wynik ten był na tym samym poziomie, co średnia frekwencja wyborcza dla województwa podlaskiego. Najniższa frekwencja wystąpiła w gminie Szudziałowo. Wartości dla każdej z gmin należących do LGD znajdują się poniżej średniej wartości odnotowanej dla kraju. Obszar LGD charakteryzuje się niską atrakcyjnością dla osiedlenia się ludzi, brakiem zainteresowania potencjalnych inwestorów ulokowaniem działalności gospodarczej na tym obszarze oraz mało atrakcyjnym rynkiem pracy. Istnieje również zagrożenie dalszego odpływu ludności z regionu w poszukiwaniu pracy. Analizując strukturę wiekową mieszkańców obszaru objętego LSR można zauważyć wyraźny problem starzenia się społeczeństwa, co objawia się m.in. w wyższych wskaźnikach obciążenia osób w wieku poprodukcyjnym (kończących karierę zawodową). W kontekście demograficznej struktury obszaru, dla której opracowano LSR, strategia powinna skupić się na inwestowaniu w usługi publiczne, które mają na celu poprawę dobrobytu starzejącego się społeczeństwa i łagodzenie negatywnych skutków zmian demograficznych w tej populacji. Aby odpowiedzieć na wyzwania związane z zwiększeniem aktywności społecznej, istotne będą środki wsparcia dostępne w ramach programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego (FEdP) w zakresie aktywnej integracji na poziomie lokalnej społeczności oraz koszty bieżące i animacji, które pomogą w osiągnięciu tych celów.

Rozwój podmiotów ekonomii społecznej oraz instytucji świadczących usługi skierowane na wzrost aktywności społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym ma na celu efektywne włączenie społeczne tych osób oraz umożliwienie im samodzielnego funkcjonowania. Kluby, placówki wsparcia dziennego, miejsca aktywności lokalnej dla dzieci i młodzieży oraz świadczenie usług asystenckich i opiekuńczych dla osób zależnych stanowią skuteczną formę pomocy. Wdrożenie działań mających na celu zwiększenie dostępu do infrastruktury usług społecznych, związanych z procesem aktywizacji społecznej i zawodowej oraz deinstytucjonalizacją usług społecznych, jest uzasadnione. Oznacza to, że istnieje potrzeba stworzenia większej liczby miejsc i możliwości, które umożliwią mieszkańcom skorzystanie z różnorodnych usług społecznych, które pomogą im w rozwijaniu aktywności społecznej i zawodowej oraz uniezależnieniu się od instytucjonalnej opieki. W ten sposób dąży się do włączenia społecznego osób zagrożonych wykluczeniem i promowania ich samodzielności.

Badanie uwarunkowań społecznych obszaru wykazało problemy związane z aktywnością społeczną. Wyniki badania wskazują, że młodzież wykazuje niski poziom zaangażowania w działalność społeczną, co oznacza, że młodzi ludzie angażują się w mniejszym niż oczekiwano stopniu w różnego rodzaju aktywności społeczne, takie jak wolontariat, udział w organizacjach młodzieżowych, działania na rzecz lokalnej społeczności itp. Niski poziom zaangażowania społecznego wśród młodzieży może być związany z różnymi czynnikami, takimi jak brak świadomości społecznej, niewłaściwe warunki czy ograniczone możliwości uczestnictwa. Jest to istotna informacja, która może sugerować potrzebę podejmowania działań mających na celu promowanie i zwiększanie aktywności społecznej na obszarze. **W obszarze edukacji** istnieje potrzeba dostosowania systemu edukacyjnego i szkolnictwa zawodowego do wymagań rynku pracy, a także zapewnienie odpowiednich programów nauczania i szkoleń umożliwiających mieszkańcom zdobycie odpowiednich umiejętności i kompetencji. **W obszarze przedsiębiorczości** istnieje konieczność wspierania rozwoju lokalnych przedsiębiorstw i przedsiębiorczości poprzez inicjatywy takie jak doradztwo biznesowe, szkolenia z zakresu zarządzania i planowania, dostęp do finansowania oraz tworzenie korzystnych warunków do rozwoju przedsiębiorstw. **Na rynku pracy**, konieczne jest monitorowanie i analizowanie zmieniających się trendów i potrzeb rynkowych, aby dostosować programy szkoleniowe i aktywizacyjne do aktualnych wymagań. Ponadto, istotne jest stworzenie elastycznych mechanizmów umożliwiających mieszkańcom ciągłe kształcenie i rozwój zawodowy, takie jak programy doskonalenia zawodowego, kursy i szkolenia dostosowane do potrzeb rynku pracy.

Wprowadzenie zintegrowanych interwencji w obszarze edukacji, przedsiębiorczości i rynku pracy ma na celu poprawę dostosowania mieszkańców do wymagań rynkowych, zwiększenie ich szans na zatrudnienie i rozwój zawodowy, oraz stymulowanie lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego.

Uwarunkowania gospodarcze

Według stanu na koniec 2020 r. na obszarze LSR w rejestrze REGON zarejestrowanych było 2 763 podmiotów gospodarczych ogółem, z czego ok. 95,3% stanowiły podmioty sektora prywatnego. Lokalnie przeważają firmy specjalizujące się w usługach, handlu oraz produkcji. Liczba podmiotów gospodarczych w roku 2020 w stosunku do roku 2018 wzrosła o 152 jednostki. Najwięcej podmiotów zarejestrowanych było na terenie gminy Sokółka (2 031), a najmniej w gminie Sidra (137).

Tabela 22. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON na terenie LGD Szlak Tatarski

Gmina	Sektor publiczny			Sektor prywatny			Stowarzyszenia i organizacje społeczne			Podmioty ogółem		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Sokółka	70	73	75	1 864	1 897	1 943	85	88	85	1 942	1 982	2 031
Kuźnica	9	9	9	203	210	224	10	10	10	212	220	233
Sidra	10	10	10	114	125	127	12	13	13	124	135	137
Krynki	13	12	12	176	186	190	9	10	10	190	199	205
Szudziałowo	9	9	8	134	140	149	12	12	12	143	149	157
Razem LGD	**111**	**113**	**114**	**2 491**	**2 558**	**2 633**	**128**	**133**	**130**	**2 611**	**2 685**	**2 763**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy Danych Regionalnych GUS, www.stat.gov.pl

Na przestrzeni analizowanych lat, w każdej z gmin należących do LGD Szlak Tatarski nastąpił wzrost zarejestrowanych jednostek gospodarczych sektora prywatnego. Najistotniejszy wzrost został odnotowany w gminie Sokółka. Ogólna liczba zarówno podmiotów sektora publicznego, jak i organizacji społecznych utrzymuje się na umiarkowanie jednakowym poziomie, bez większych odchyleń. Wzrost zarejestrowanych jednostek gospodarczych sektora prywatnego jest parametrem świadczącym o rozwoju przedsiębiorczości i aktywności

gospodarczej na obszarze LGD Szlak Tatarski. Wzrost tego wskaźnika może świadczyć o większej inwestycyjności, otwieraniu nowych firm, rozwoju istniejących przedsiębiorstw oraz zwiększeniu liczby miejsc pracy w sektorze prywatnym. Zjawisko wzrostu liczby jednostek sektora prywatnego może być pozytywnym sygnałem dla lokalnej gospodarki, świadczącym o dynamizmie i perspektywach rozwoju sektora na tym obszarze. Może on przyczynić się do wzrostu dochodów lokalnej społeczności, zwiększenia konkurencji na rynku oraz wpływać na ogólny rozwój i dynamikę regionalną. Jednakże, oprócz samej liczby zarejestrowanych jednostek gospodarczych, ważne jest również monitorowanie innych wskaźników, takich jak rozwój przedsiębiorstw, dynamika sektorów gospodarki, poziom zatrudnienia czy potencjał innowacyjny. To pozwala na pełniejszą ocenę kondycji i perspektyw rozwoju sektora prywatnego na obszarze.

Tabela 23. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON wg. wybranych sekcji w 2020 r. na terenie LGD Szlak Tatarski

Gmina	Sekcja A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	Sekcja C – Przetwórstwo przemysłowe	Sekcja F – Budownictwo	Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny	Sekcja H – Transport i gospodarka magazynowa	Sekcja O – Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	Sekcja P – Edukacja	Sekcja Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	Sekcja R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	Sekcja S i T – Pozostała działalność usługowa, gospodarstwa domowe	OGÓŁEM
Sokółka	40	210	266	467	150	19	63	158	43	196	2 031
Kuźnica	7	17	42	49	38	6	4	6	3	16	233
Sidra	10	18	18	33	2	10	3	2	3	16	137
Krynki	13	11	18	33	36	3	3	7	5	29	205
Szudziałowo	25	14	19	18	11	7	5	3	5	19	157
Razem LGD	**95**	**270**	**363**	**600**	**237**	**45**	**78**	**176**	**59**	**276**	**2 763**
PODLASKIE	**2 481**	**8 449**	**16 835**	**23 614**	**7 776**	**1 097**	**3 558**	**7 913**	**2 015**	**8 567**	**109 492**
POLSKA	**70 391**	**388 072**	**625 814**	**995 446**	**281 724**	**26 650**	**157 594**	**270 877**	**85 633**	**316 186**	**4 663 378**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Sektory handlu hurtowego i detalicznego, budownictwa oraz pozostałej działalności usługowej są głównymi sektorami dominującymi w lokalnej gospodarce gmin Sokółka, Sidra, Kuźnica, Krynki i Szudziałowo. Są to gałęzie gospodarki, które mają największy udział w tworzeniu miejsc pracy, generowaniu dochodów i rozwoju ekonomicznym na tym obszarze. Kluczową branżą w specyfice obszaru gospodarczego obszaru gmin LGD Szlak Tatarski jest sektor handlu hurtowego i detalicznego, mający ok. 21,72% udziału w ogólnym rejestrze ewidencji jednostek. Wartość ta utrzymuje się na podobnym poziomie w zestawieniu do statystyk właściwych dla województwa podlaskiego (21,57%) oraz krajowych (21,35%). Drugi w kolejności sektor dominujący lokalny obszar gospodarczy stanowi sektor budownictwa. Wartość udziału tych jednostek oscyluje na poziomie 13,14% i jest zbliżona do wartości właściwej dla wielkości sektora budownictwa w ujęciu ogólnokrajowym (13,42%). Pozostała działalność usługowa, w tym gospodarstwa domowe to dziedzina gospodarki, która w tym regionie wyróżnia się jako trzecia pod względem udziału procentowego. Udział ww. sektora na obszarze LGD Szlak Tatarski ma wartość 9,99% i jest wyższy w porównaniu do ujęcia wojewódzkiego (7,82%) oraz krajowego (6,78%).

Wysoki udział tych sektorów może przyczynić się do tworzenia większej liczby miejsc pracy, co może wpływać pozytywnie na zatrudnienie w regionie i przeciwdziałać bezrobociu. Silna pozycja wskazanych dziedzin gospodarki może przyczynić się do wzrostu dochodów lokalnej społeczności poprzez zwiększenie obrotu gospodarczego, generowanie przychodów i podatków. Dzięki rozwijającemu się sektorowi usług pozostałych mieszkańcy regionu mają szeroki dostęp do różnorodnych usług handlowych, usług budowlanych oraz innych usług, co wpływa bezpośrednio na podniesienie jakość życia i zaspokajanie potrzeb społeczności lokalnej.

Jednakże, wysoki udział tych trzech sektorów w lokalnej gospodarce może również wiązać się z pewnymi negatywnymi konsekwencjami. Skoncentrowanie się na jednym lub kilku sektorach gospodarczych może sprawić, że lokalna gospodarka będzie bardziej podatna na zmiany koniunktury w tych sektorach. Jeśli sektory te napotkają trudności, może to negatywnie wpłynąć na lokalną gospodarkę i zatrudnienie. Brak rozwoju innych sektorów może prowadzić do nierównowagi rozwoju gospodarczego. Jeśli inne sektory, takie jak przemysł, technologia czy turystyka, nie są odpowiednio rozwinięte, może to ograniczać dywersyfikację gospodarczą i potencjał rozwojowy regionu. W szerszym ujęciu dominacja sektorów handlu może także prowadzić do zwiększonej zależności od importu, zwłaszcza w przypadku handlu detalicznego. Może to mieć negatywny wpływ na lokalną gospodarkę, z uwagi na fakt, że większość dochodów trafia do zagranicznych dostawców.

Tabela 24. Podmioty lokalnej gospodarki zatrudniające poniżej 50 pracowników (2020 r.) na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Liczba jednostek ogółem	Liczba jednostek od 0 do 9 pracowników	Liczba jednostek od 10 do 49 pracowników
Sokółka	2 031	1 959	54
Kuźnica	233	226	7
Sidra	137	129	8
Krynki	205	195	8
Szudziałowo	157	148	9
SUMA:	**2 763**	**2 657**	**86**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

W lokalnej gospodarce zdecydowanie dominują jednostki zatrudniające od 0 do 9 pracowników. Udział mikro przedsiębiorstw w ogólnej liczebności jednostek wynosi ponad 96%. Do największych pracodawców na terenie obszaru LGD Szlak Tatarski należą: METAL-FACH Sp. z o.o., Barter S.A. Białystok – Oddział w Sokółce SAGA, Sokółka Okna i Drzwi S.A., Spółdzielnia Mleczarska Mlekpol Grajewo Oddział – Zakład Produkcji Mleczarskiej w Sokółce, Spółdzielnia Producentów Drobiu „EKO-GRIL", Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Sokółce, Spółdzielnia Produkcyjno-Handlowa „KRYNKA". W drodze analizy stanu lokalnej gospodarki mieszkańcy obszaru, biorący udział w konsultacjach w swoich opiniach w pierwszej kolejności wyróżnili problem rosnącego bezrobocia. Jako sektor, który wymaga istotnego wparcia rozwojowego wskazywano na aspekt prowadzenia działalności gospodarczej oraz lokalną przedsiębiorczość. Wśród potrzeb w zakresie przedsiębiorczości wskazywano na:

- Dofinansowanie inicjatyw. Czynnikiem zachęcającym osoby zainteresowanie prowadzeniem działalności gospodarczej jest możliwość uzyskania dofinansowania/kredytu na rozpoczęcie i prowadzenie działalności gospodarczej, w tym na inwestycje w infrastrukturę, zakup sprzętu, czy szkolenia
- Szkolenia i doradztwo. Organizowanie szkoleń i doradztwa dla przedsiębiorców w zakresie zarządzania, marketingu, księgowości, czy innowacyjnych rozwiązań technologicznych. Takie szkolenia i doradztwo mogą pomóc przedsiębiorcom w rozwijaniu ich umiejętności i wiedzy, a także zwiększyć ich szanse na sukces w biznesie.

- Tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości. Inkubatory przedsiębiorczości to miejsca o charakterze działalności innowacyjnej, w których nowi przedsiębiorcy mogą rozwijać swoje pomysły biznesowe, otrzymując wsparcie merytoryczne, techniczne i finansowe.
- Partnerstwo publiczno-prywatne. W ramach współpracy międzysektorowej, zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju jednostki sektora publicznego oraz społecznego mogłyby nawiązywać współpracę z prywatnymi firmami, co pozwoliłoby na realizację inwestycji w zakresie infrastruktury, rozwoju przedsiębiorczości.
- Infrastrukturę techniczną. Czynnik warunkujący innowacyjność oraz konkurencyjność, a także istotne narzędzie do budowania pozycji firmy na rynku lokalnym, krajowym i międzynarodowym. Obok szkoleń i dofinansowań budowa sieci komunikacyjnej, opartej na sprawnie funkcjonującej, odpowiadającej najnowszym standardom infrastrukturze technicznej, pozwoliłaby jednostkom na prowadzenie działań online i rozwijanie swoich inicjatyw w sieci oraz dotarcie do najszerszego grona potencjalnych odbiorców.

Niemal 100% respondentów badań ankietowych stwierdziło, że rynek pracy i przedsiębiorczość wymaga niezwłocznej interwencji. Podobną wartość osiągnęła odpowiedź na pytanie, jakie inicjatywy są potrzebne mieszkańcom. W tej kwestii wielu ankietowanych wskazało na tworzenie nowych miejsc pracy i rozwój przedsiębiorczości. Wyniki te ukazują, że rozwój obszaru będzie zależał od pobudzenia aktywności gospodarczej mieszkańców i maksymalnego wykorzystania potencjału obszaru. Wyodrębniony w drodze wywiadów czynnik, który w opinii mieszkańców ma najbardziej istotny wpływ na hamowanie rozwoju obszaru w ukierunkowaniu na prowadzenie działalności stanowią wysokie koszty prowadzenia działalności, takie, jak: wysokie podatki, opłaty za energię, media, koszty pracy. Polityka prowadzona przez rząd, nakładająca na przedsiębiorców szereg obowiązków wynikających z prowadzenia działalności, rozbudowany fiskalizm, konieczność odprowadzania wysokich składek ZUS, skomplikowane i często zmieniające się przepisy prawne i podatkowe, niestabilne ceny produktów takich jak opał, paliwo i energia, utrudniają prowadzenie działalności, a niejednokrotnie zniechęcają lub wręcz uniemożliwiają podjęcie legalnej działalności. Jako czynnik hamujący rozwój, mieszkańcy wymieniali również utrudnienia w ruchu granicznym i niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturę transportową oraz komunikacyjną. Słabo zróżnicowana i słabo rozwinięta gospodarka i przemysł oraz niewielka liczba przedsiębiorstwa, a tym samym mała liczba miejsc pracy są kolejnymi słabymi stronami definiowanymi przez mieszkańców. Do słabych stron lokalnej gospodarki zaliczono również niską jakość i małą różnorodność i dostępność lokalnych usług, takich jak transport, usługi finansowe, edukacja, opieka zdrowotna, czy kultura. Wskazano, że czynniki te mogą utrudniać nawiązywanie współpracy, przyciąganie wykwalifikowanych pracowników, klientów i inwestorów, a tym samym wpływać na niską konkurencyjność przedsiębiorstw.

Istotnym sektorem gospodarki ze względu na specyfikę obszaru LGD Szlak Tatarski jest rolnictwo. Na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego GUS, na terenie LGD Szlak Tatarski w 2020 r. funkcjonowało 6 346 gospodarstw rolnych o łącznej powierzchni wynoszącej 139 609,50 ha. Analizując wyniki konsultacji społecznych przeprowadzonych w gminach członkowskich LGD Szlak Tatarski, można stwierdzić, że atutem obszaru jest rozwijające się rolnictwo, któremu sprzyja dobry stan środowiska naturalnego oraz tradycyjna kultura rolna w wielu gospodarstwach. Rozdrobnienie i rozproszenie gospodarstw rolnych, niewielka liczba gospodarstw specjalistycznych oraz brak przetwórstwa rolno-spożywczego należą do słabych stron obszaru. W opinii mieszkańców problemem jest niska dochodowość i niedoinwestowanie gospodarstw rolnych, niska opłacalność produkcji rolniczej oraz słabe gleby i plony. Dodatkowo, lokalne rolnictwo wymaga inwestycji w technologie i innowacje. Wprowadzenie nowoczesnych maszyn rolniczych, nawozów i środków ochrony roślin mogłoby długotrwale zwiększyć ogólną wydajność i jakość produkcji. Unowocześnienie procesów miałoby istotny wpływ na ograniczenie negatywnego wpływu na środowisko naturalne. Wielu lokalnych rolników prowadzi niewielkie gospodarstwa, które nie zapewniają im wystarczających dochodów. Ponadto, z powodu konkurencji cenowej, wiele produktów rolnych jest sprzedawanych po niskich cenach, co dodatkowo utrudnia sytuację finansową

wytwórców. Na terenie LGD Szlak Tatarski brakuje magazynów, chłodni oraz nowoczesnych zakładów przetwórczych. W wyniku tego rolnicy często nie są w stanie sprzedawać swoich produktów poza sezonem, a także mają trudności z dystrybucją swoich produktów na większą skalę. Ostatecznie region zmaga się z problemem migracji ludności z obszarów wiejskich do miast. Z powodu braku perspektyw rozwoju na wsi oraz niskiej jakości życia wiele osób decyduje się na wyjazd do większych miast w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia. Zjawisko to z kolei wpływa na spadek liczby osób zatrudnionych w rolnictwie, co utrudnia prowadzenie działalności rolniczej na tym obszarze.

W drodze prezentacji i dyskusji prowadzonych w trakcie konsultacji społecznych, w odniesieniu do rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich wyodrębniono koncepcję "Smart Villages" jako nowe przedsięwzięcie zdefiniowane w LSR 2023-2027 LGD Szlak Tatarski. Istotą koncepcji jest wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) oraz innych narzędzi cyfrowych w celu tworzenia sprzyjającego środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej. Ma to na celu zwiększenie konkurencyjności lokalnych przedsiębiorstw, promowanie innowacji, tworzenie nowych miejsc pracy oraz poprawę warunków życia mieszkańców obszarów wiejskich. W wyniku przeprowadzonych spotkań wyodrębniono przykładowe kierunki działań związanych z praktycznym podejściem do koncepcji Smart Villages w kontekście rozwoju przedsiębiorczości w regionie:

- Wdrażanie nowoczesnych technologii, tj. promowanie wykorzystania TIK w biznesie wiejskim, takich jak e-commerce, marketing internetowy, zarządzanie online, automatyzacja procesów, inteligentne systemy zarządzania produkcją itp.
- Tworzenie inkubatorów i przestrzeni współpracy, tj. budowanie miejsc, w których przedsiębiorcy mogą spotykać się, wymieniać doświadczeniami, rozwijać projekty oraz korzystać z infrastruktury i zasobów, takich jak centra przedsiębiorczości, coworkingi, laboratoria itp.
- Wspieranie innowacji i transferu technologii, tj. tworzenie mechanizmów i programów wspierających rozwój innowacyjnych pomysłów, transfer technologii z sektora nauki do sektora przedsiębiorstw, tworzenie partnerstw międzysektorowych itp.
- Promowanie e-szkoleń i zdalnej edukacji, tj. zapewnianie przedsiębiorcom i mieszkańcom obszarów wiejskich dostępu do szkoleń online, kursów, programów rozwojowych, które mogą pomóc w podnoszeniu kompetencji i umiejętności biznesowych.
- Wspieranie przedsiębiorczości społecznej i ekoinnowacji, tj. promowanie przedsiębiorczości społecznej, która koncentruje się na rozwiązywaniu lokalnych problemów społecznych i ekologicznych, jak również wspieranie innowacyjnych rozwiązań związanych z ochroną środowiska i zrównoważonym rozwojem.

Koncepcja Smart Villages w kontekście rozwoju przedsiębiorczości dąży do stworzenia sprzyjającego ekosystemu, w którym technologie i innowacje są wykorzystywane w celu rozwijania lokalnych przedsiębiorstw, generowania wzrostu gospodarczego oraz tworzenia miejsc pracy. Obok koncepcji Smart Villages wśród respondentów ankiet wskazywano na koncepcję wiosek tematycznych. Wioski tematyczne są tworzone w celu przyciągnięcia turystów, inwestorów i mieszkańców poprzez skoncentrowanie się na określonym temacie, który może być związany z dziedzictwem kulturowym, przyrodą, tradycją rzemieślniczą, sportem, sztuką, kulinariami itp. Wioski tematyczne mają za zadanie tworzenie spójnego i atrakcyjnego wizerunku miejscowości poprzez rozwijanie infrastruktury, oferty turystycznej, usług i wydarzeń związanych z wybranym tematem. Koncepcja wiosek tematycznych ma na celu tworzenie unikalnego i rozpoznawalnego produktu turystycznego, który generuje przychody lokalne i stymuluje rozwój gospodarczy na obszarze.

Uwarunkowania środowiskowe i turystyczne

Opisywany region cechuje się relatywnie niskim stopniem industrializacji, co przekłada się na czyste powietrze i zachowanie naturalnego stanu środowiska. Czysta atmosfera sprzyja zdrowiu i jakości życia mieszkańców, a także przyczynia się do zachowania przyrodniczych walorów tego obszaru. Obok wyjątkowych cech przyrodniczych, teren posiada również urokliwy krajobraz kulturowy. Malownicze wsie, drewniane cerkwie i kościoły, meczety, tradycyjne zagrody wiejskie oraz zabytkowe budowle tworzą unikalny charakter tego obszaru. Krajobraz kulturowy stanowi ważną część dziedzictwa regionu i przyciąga zarówno turystów, jak i badaczy zainteresowanych historią i tradycjami tego miejsca. Region LGD Szlak Tatarski pod względem przyrodniczym cechuje wzrastający procent lesistości, będący skutkiem zalesiania gruntów porolnych i nieużytków. Lasy wpływają pozytywnie na rozwój lokalnych ekosystemów i są znaczącym elementem rozwoju przedsiębiorczości opartej na pozyskiwaniu i przetwórstwie drewna. Z uwagi na unikatowe wartości przyrodnicze cały obszar działania LGD jest włączony do ekoregionu „Zielone Płuca Polski”. Na obszarze przeważają gleby wytworzone z piasków i glin, czarne ziemie i gleby bagienne. Szczególnie bogate są zasoby piasku, żwiru i kruszywa naturalnego. Skalne surowce mineralne eksploatuje się metodami odkrywkowymi. Według niektórych mieszkańców, szczególnie w okolicach gminy Sokółka eksploatacja złóż żwiru jest nadmierna i przyczynia się do degradacji krajobrazu i zanikania wód gruntowych. Obszar pokryty jest siecią czystych rzek bogatych w różne gatunki ryb. W Krynkach natomiast występują źródła artezyjskie, które są największym bogactwem naturalnym miasta. Od 1945 roku funkcjonuje tu rozlewnia naturalnej wody wydobywanej ze źródła „Krynka” z głębokości 70 m.

Tabela 25. Obszary prawnie chronione na obszarze LGD Szlak Tatarski w 2020 r.

Wyszczególnienie	ogółem	parki narodowe	rezerwaty przyrody	parki krajobrazowe razem	rezerwaty i pozostałe formy ochrony przyrody w parkach krajobrazowych	obszary chronionego krajobrazu razem	rezerwaty i pozostałe formy ochrony przyrody na obszarach chronionego krajobrazu
Sokółka	7 572,62	0,00	160,56	3 037,50	160,56	4 535,12	0,00
Kuźnica	4 566,31	0,00	0,00	0,00	0,00	4 566,31	0,00
Krynki	12 605,78	0,00	273,73	693,98	0,00	11 868,30	273,70
Szudziałowo	19 898,01	0,00	1 153,86	12 765,36	1 153,86	7 033,45	0,00
Razem LGD:	**44 642,72**	**0,00**	**1 588,15**	**16 496,84**	**1 314,42**	**28 003,18**	**273,70**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Bogactwo krajobrazu, fauny i flory, czyste powietrze, unikatowy klimat, występowanie licznych chronionych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt świadczą o wyjątkowości tego terenu. Występuje tu wiele obszarów przyrodniczych prawnie chronionych, m.in.:

- Obszary Natura 2000: na terenie LGD występują obszary objęte programem Natura 2000, które mają duże znaczenie dla ochrony różnorodności biologicznej. Te obszary chronią różnorodne siedliska przyrodnicze, takie jak lasy, torfowiska, łąki i bagna, oraz zapewniają ochronę wielu gatunkom roślin i zwierząt, w tym zagrożonym lub chronionym gatunkom. Wśród obszarów Natura 2000 na terenie powiatu sokólskiego można wymienić "Ostoję Knyszyńską", która obejmuje tereny Puszczy Knyszyńskiej oraz sąsiednie bagno i mokradła.
- Puszcza Knyszyńska: Obszar Puszczy Knyszyńskiej stanowi jedno z największych i najcenniejszych kompleksów leśnych w Polsce. Jest to miejsce o ogromnym znaczeniu przyrodniczym, które

charakteryzuje się dużą różnorodnością ekosystemów leśnych, w tym starodrzewami, bagnami, torfowiskami, jeziorami i rzekami. W Puszczy Knyszyńskiej można znaleźć rzadkie gatunki roślin, takie jak storczyki, a także liczne gatunki zwierząt, w tym łosie, bobry, orły bieliki i żurawie.

- Jeziora: Obszar LGD jest bogaty w jeziora, które stanowią ważny element krajobrazu i mają duże znaczenie przyrodnicze. Jeziora te są często otoczone lasami i stanowią siedlisko wielu gatunków ptaków wodnych, ryb i roślin wodnych.
- Obszary bagienne i torfowiskowe: Na terenie LGD znajdują się obszary bagienne i torfowiskowe, które są siedliskiem wielu chronionych gatunków roślin i zwierząt. W takich miejscach można spotkać rzadkie gatunki roślin torfowiskowych, jak również żurawie, bociany czarne i inne ptaki wodne.

Do najważniejszych obszarów chronionych Obszaru LGD Szlak Tatarski należą m.in.[5]:

- Obszar specjalnej ochrony (OSO): Puszcza Knyszyńska (gm. Sokółka, gm. Szudziałowo, gm. Krynki);
- Specjalny obszar ochrony (SOO): Źródliska Wzgórz Sokólskich (gm. Sidra), Ostoja Knyszyńska (gm. Sokółka, gm. Szudziałowo, gm. Sidra, gm. Krynki);
- Obszar chronionego krajobrazu: Wzgórza Sokólskie (gm. Sokółka, gm. Szudziałowo, gm. Kuźnica, gm. Krynki);
- Parki Krajobrazowe: Puszczy Knyszyńskiej im. Prof. Witolda Sławińskiego (gm. Sokółka, gm. Szudziałowo, gm. Krynki);
- Rezerwat: Kozłowy Ług (gm. Sokółka), Budzisk (gm. Sokółka), Nietupa (gm. Krynki), Bahno w Borkach (gm. Szudziałowo), Stare Biele (gm. Szudziałowo), Międzyrzecze (gm. Szudziałowo), Góra Pieszczana (gm. Szudziałowo), Woronicza (gm. Szudziałowo), Stara Dębina (gm. Szudziałowo);
- Użytek ekologiczny: "Bagno Rudaki" (gm. Krynki), "Uroczysko Skarbacinka" (gm. Szudziałowo).

Na podstawie powyższych informacji można zauważyć, że na terenie więcej niż 80% gmin objętych LSR LGD Szlak Tatarski występują obszary form przyrodniczych chronionych prawnie.

Walory przyrodnicze i krajobrazowe regionu stanową jego największy atut, jednak mieszkańcy zauważają niedostatki w działaniach podejmowanych na rzecz ochrony środowiska. Znaczny odsetek osób, z którymi przeprowadzono wywiady pogłębione, uważa, że ochrona środowiska i ekologia wymagają niezwłocznej interwencji. Według nich należałoby zintensyfikować inicjatywy w Odnawialne Źródła Energii (OZE), z uwagi na fakt, że pomimo sprzyjających warunków do ich zastosowania nie są zbyt popularne w ujęciu lokalnym. Kolejną wyróżnioną kwestię stanowiło podejmowanie działań zmniejszających zanieczyszczenie środowiska (zaśmiecone lasy, zanieczyszczenie powietrza, utylizacja niebezpiecznych materiałów i odpadów). Nakładów finansowych wymagają inwestycje z zakresu rozbudowy sieci wodociągowych i kanalizacyjnych, ewentualnie budowy przydomowych oczyszczalni ścieków. Ponadto wielu respondentów potwierdza, że obszar powinien rozwijać się w kierunku ekoturystyki i ekologii.

Tabela 26. Powierzchnia lasów ogółem na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	Powierzchnia lasów ogółem [ha]			
	2017	2018	2019	2020
Sokółka	3 294,25	3 304,48	3 317,92	3 313,01
Kuźnica	2 128,42	2 237,48	2 229,91	2 231,00
Sidra	1 872,47	1 924,93	1 936,75	1 940,46

[5] Opracowanie własne na podstawie: GUS, Bank Danych Lokalnych

Krynki	1 213,46	1 211,06	1 227,39	1 227,34
Szudziałowo	1 566,61	1 581,83	1 586,70	1 641,08
Razem LGD:	**10 075,21**	**10 259,78**	**10 298,67**	**10 352,89**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Na podstawie zestawienia statystyk dotyczących ogólnej powierzchni lasów można zauważyć, że z roku na rok coraz większa część obszaru LGD Szlak Tatarski staje się pokryta lasami lub innymi formami zadrzewienia. W ciągu badanych lat powierzchnia ta zwiększała się rocznie średnio o ok. 0,91%. Ze względu m.in. na obecność rozległych obszarów leśnych, rzek i jezior oraz niemal nieograniczonych zasobów energii wiatru, biomasy, wody i promieni słonecznych dostępnych w całym regionie – obszar charakteryzuje się szerokimi możliwościami wykorzystania ww. zasobów do produkcji energii odnawialnej. OZE (odnawialne źródła energii) w ramach przedsięwzięcia przewidzianego w LSR odnoszą się do wykorzystania różnych form energii odnawialnej w celu produkcji energii elektrycznej, ciepła lub paliw alternatywnych. Odnawialne źródła energii opierają się na zasobach naturalnych, które są odnawialne w stosunkowo krótkim czasie. W ramach LSR na lata 2023-2027, przedsięwzięcia związane z OZE mogą obejmować różne działania mające na celu promowanie i wspieranie wykorzystania energii odnawialnej w danym obszarze. Przykładowe inicjatywy związane z OZE mogą obejmować inwestycje w magazyny energii. Magazyny energii są jednym z kluczowych elementów infrastruktury OZE. Polegają na gromadzeniu energii w okresach, gdy jest dostępna w nadmiarze, na przykład z wiatraków lub paneli słonecznych, a następnie uwalnianiu jej w okresach, gdy popyt jest wyższy lub gdy źródła OZE nie są aktywne. Magazyny energii mogą być w postaci baterii, zbiorników pompowych, mechanicznych systemów magazynowania energii itp. Inicjowanie działań w kierunku popularyzacji OZE jest zgodne z założeniami SRWP 2030. SRWP (Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego) 2030 jest strategicznym dokumentem, który określa główne cele i kierunki rozwoju dla województwa podlaskiego do roku 2030. SRWP 2030 obejmuje różne obszary, w tym również energię odnawialną (OZE), jako ważny element transformacji energetycznej i zrównoważonego rozwoju. SRWP 2030 zachęca do inwestycji w projekty związane z energią odnawialną, w tym rozwój infrastruktury OZE, promowanie efektywności energetycznej w sektorach rolnictwa, przemysłu, budownictwa i transportu, oraz wspieranie innowacji i technologii związanych z czystą energią. Polityka ta ma na celu przyczynienie się do redukcji emisji gazów cieplarnianych, zwiększenia udziału OZE w całkowitej produkcji energii oraz poprawy efektywności energetycznej. Oprócz walorów przyrodniczych jednym z głównych atutów obszaru (wskazywanym przez mieszkańców podczas konsultacji społecznych i w badaniach ankietowych) jest dziedzictwo kulturowe i historyczne obszaru, a w szczególności jego wielokulturowość i zabytki. Umiejętne wykorzystanie tego potencjału może znacząco wpłynąć na jego rozwój i promocję. Obecnie obszar zamieszkują obok Polaków: Białorusini, Litwini, Tatarzy i Romowie (dawniej Żydzi, Rosjanie oraz Niemcy). Różnorodność etniczna i narodowościowa znajduje swoje odbicie w zabytkach architektury, kulturze i tradycji. Do dnia dzisiejszego na terenie LGD można podziwiać funkcjonujące obiekty sakralne (świątynie, cmentarze) wyznawców katolicyzmu, prawosławia i islamu. Nie należy zapominać o obiektach historycznych, np. synagogach i kirkutach żydowskich, ruinach zboru kalwińskiego, czy zabytkowych cerkwiach.

Tabela 27. Liczba i rodzaj zabytków wpisanych do rejestru na terenie LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	**Typ zabytku**					**SUMA**
	krajobraz kulturowy	**cmentarz**	**architektura sakralna**	**budynek**	**inne**	
Sokółka	1	8	9	10	4	**32**
Kuźnica	1	10	3	4	1	**19**
Sidra	8	2	6	-	5	**21**

Krynki	8	11	12	4	9	**44**
Szudziałowo	-	3	2	-	2	**7**
Razem LGD:	**18**	**34**	**32**	**18**	**21**	**123**

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Do najważniejszych obiektów dziedzictwa kulturowego, wpisanych decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do rejestru Zabytków lub znajdujących się w wykazie obiektów zabytkowych, można zaliczyć:

Najważniejsze zabytki obszaru LGD Szlak Tatarski

Wyszczególnienie	**Spis najważniejszych zabytków**
Sokółka	• Zespół kościoła parafialnego pw. św. Antoniego Padewskiego w Sokółce • Cerkiew prawosławna parafialna pw. św. Aleksandra Newskiego • Historyczny układ miasta Sokółka • Zespół kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Kundzinie • Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Starej Rozedrance • Meczet w Bohonikach • Wiatrak koźlak w m. Malawicze Dolne
Kuźnica	• Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy i św. Dominika w m. Klimówka • Kaplica przydrożna w m. Wołkusze • Kościół parafialny pw. Opatrzności Bożej w Kuźnicy • Młyn wodny w m. Łososna Wielka
Sidra	• Ruiny zboru kalwińskiego z 2 połowy XVI w. w Sidrze • Wzgórze zamkowe z terenem przyległym w Sidrze • Układ dawnego miasta Sidra • Młyn wodny w Sidrze • Kościół parafialny pw. NMP Pocieszenia w m. Zalesie • Układ ruralistyczny m. Zalesie • Zespół kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Kazimierza w m. Majewo Kościelne • Ogrodzenie z kapliczkami Drogi Krzyżowej, bramami i schodami w m. Majewo Kościelne • Park dworski w m. Makowlany • Dwór i pozostałości założenia dworsko-ogrodowego w m. Wandzin,
Krynki	• Kościół parafialny pw. św. Anny w Krynkach • Synagoga Kaukaska w Krynkach • Ruina synagogi Beth Ha Kneseth w Krynkach

	• Drewniany Meczet w Kruszynianach • Cerkiew pw. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w m. Ostrów Południowy • Cerkiew prawosławna filialna pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela w m. Stara Grzybowszczyzna • Cerkiew prawosławna parafialna pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Krynkach • Cerkiew prawosławna parafialna pw. św. Jerzego Zwycięzcy w m. Jurowlany • Cerkiew prawosławna cmentarna pw. św. Męczenników Borysa i Gleba • Jurowlany • Młyn wodny w m. Nietupa • Parki dworskie w m. Górka, Rudaki, Krynki; pozostałości parku dworskiego w m. Żylicze
Szudziałowo	• Wiatrak koźlak w m. Minkowce • Kościół parafialny pw. św. Wincentego Ferrariusza i św. Bartłomieja Apostoła w Szudziałowie • Cerkiew parafialna św. św. Apostołów Piotra i Pawła w m. Samogród

Źródło: Opracowanie własne, Rejestr zabytków

W badaniu ankietowym duża część mieszkańców zwracała uwagę na brak dbałości o zabytki (szczególnie o te pozostające w rękach prywatnych), ich zły stan techniczny, a także na potrzebę stworzenia opracowania (mapy) z wykazem obiektów zabytkowych wymagających ochrony i odnowienia. Należałoby zwiększyć promocję historii i pobudzić lokalną tożsamość poprzez np. wyeksponowanie miejsc istotnych pod względem historycznym, utworzenie ścieżek/szlaków edukacyjnych oraz rekonstrukcję wydarzeń historycznych. Mieszkańcy widzą szansę w pozyskiwaniu środków unijnych przez właścicieli/dzierżawców itp. na remont i ochronę zabytków.

Poza zabytkami architektonicznymi przejawem dziedzictwa kulturowego są produkty wytwarzane w tradycyjny sposób, zgodnie z dawną recepturą i z wykorzystaniem najlepszej jakości składników pozyskiwanych lokalnie. Na terenie objętym LGD Szlak Tatarski wytwarza się wiele rodzajów potraw/produktów zarejestrowanych na Liście Produktów Tradycyjnych. Do najbardziej znanych producentów i produktów lokalnych należą:

- Kumpiak Podlaski i Kindziuk Podlaski, Łukasz Ancypo
- Rokitnik, Gospodarstwo Stanisław Trzonkowski
- Miód „Bartnik Sokólski", Gospodarstwo Pasieczne Wojciech Zajkowski
- Produkty z Lawendy (kosmetyki, napary), Urszula i Grzegorz Kopciewscy – "Lawendowe Pole" w Dworzysku
- Serowar Sokólski – sery kozie, Aurelia i Gabriel Szymczakowie, Miejskie Nowiny
- Podlaski Len i Olej Lniany, Grzegorz Hołubowicz, Suchenicze
- Tradycyjna kuchnia tatarska, w tym m.in. pierekaczewnik – tradycyjny pieróg z farszem, Pani Dżenneta Bogdanowicz, „Tatarska Jurta"

Produkty lokalne w niewielkim stopniu są wykorzystywane do promocji terenów, z których pochodzą. Ich promocją zajmują się głównie wytwórcy produktów. Kupując produkty lokalne, konsumenci wspierają lokalną

gospodarkę i społeczność. Zyski ze sprzedaży wyrobów pozostają w regionie, co przyczynia się do rozwoju lokalnych firm, rolnictwa, rzemiosła i miejsc pracy. Produkty lokalne często są związane z zasadami zrównoważonego rozwoju. Lokalne uprawy są bardziej przyjazne dla środowiska, ponieważ skracają dystans transportu, zmniejszając emisję dwutlenku węgla związanej z logistyką.

W drodze badań ankietowych mieszkańcy zwracają uwagę na **krótkie łańcuchy dostaw produktów lokalnych**. Krótki łańcuch dostaw to koncepcja, w której producenci i konsumenci są połączeni bezpośrednio lub z udziałem niewielkiej liczby pośredników. Oznacza to, że produkty lokalne są sprzedawane bezpośrednio od producenta do konsumenta lub za pośrednictwem lokalnych sklepów, targów, rynków rolnych lub innych lokalnych punktów sprzedaży. W krótkim łańcuchu dostaw producenci mają większą kontrolę nad jakością swoich produktów. Mogą dbać o każdy etap produkcji, przetwarzania i dystrybucji, co pozwala utrzymać wysoki standard. Konsumenci produktów z krótkich łańcuchów dostaw często są bardziej świadomi źródła i procesu produkcji produktów lokalnych, co jest istotne dla ich decyzji zakupowych. Warto podkreślić, że w krótkim łańcuchu dostaw odległość między producentem, a konsumentem jest minimalizowana. Produkty lokalne są zazwyczaj sprzedawane w tym samym regionie, w którym są wytworzone, co znacząco wpływa na istotne w procesie logistycznym koszty i czas związane z transportem.

Istotną rolę w regionie LGD Szlak Tatarski zarówno pod względem gospodarczym, społecznym, jak i kulturalnym odgrywa turystyka. Obszar ten charakteryzuje się dostępnością i różnorodnością atrakcji, które przyciągają zarówno odwiedzających z kraju, jak i z zagranicy. Obszar jest postrzegany jako wyjątkowo atrakcyjny turystycznie z wielu powodów. Ten malowniczy region w północno-wschodniej Polsce oferuje nie tylko piękne krajobrazy i zachwycającą przyrodę, ale także bogactwo kulturowe i tradycje, które przyciągają turystów zarówno z całej Polski, jak również z różnych zakątków świata. Tutejsze tereny charakteryzuje długa i zróżnicowana historia wielokulturowości. W przeszłości różne grupy etniczne, w tym Polacy, Białorusini, Łotysze, Rosjanie i Żydzi – zamieszkiwały ten region, co wpłynęło na jego kulturową różnorodność. Opisywana wielokulturowość ma wyraz w lokalnej architekturze, obyczajach i tradycjach. Charakter wielokulturowości jest atrakcyjny dla turystów, ponieważ mogą eksplorować różne aspekty kultury i historii, a także uczestniczyć w lokalnych atrakcjach wydarzeniach kulturalnych, które obrazują tę różnorodność.

Istotną rolę w ofercie turystycznej regionu odgrywają lokalne obiekty agroturystyczne. Agroturystyka umożliwia turystom zbliżenie się do lokalnej kultury, tradycji i stylu życia. Turystyka wiejska stwarza warunki uczestniczenia w warsztatach rzemieślniczych, degustacjach regionalnych potraw, poznawania folkloru i zwyczajów ludowych. Właściciele gospodarstw agroturystycznych często oferują gościom autentyczne doświadczenia związane z lokalnymi tradycjami, takie jak instruktaże przygotowania potraw, wykonania prac rękodzielniczych, czy korzystania z tradycyjnych narzędzi. Goście odwiedzający gospodarstwa agroturystyczne mają okazję spotkać się z lokalnymi mieszkańcami, poznać ich historie i zwyczaje, a także uczestniczyć w codziennych zajęciach. Wymienione formy aktywności sprzyjają wymianie kulturowej i wzajemnemu zrozumieniu, tworząc trwałe, przyjazne relacje między turystami a miejscową społecznością. Obszar objęty LGD charakteryzuje się wysokim potencjałem do rozwoju agroturystyki, np. ze względu na duży udział obszarów wiejskich i cennych przyrodniczo. LGD Szlak Tatarski jest zaangażowana w działania polegające na tworzeniu np. broszur, albumów turystycznych, spotów reklamowych i wizyt studyjnych w celu promowania obszaru jako atrakcyjnego, ze spójną ofertą turystyczną. Zaangażowanie w działania władz lokalnych, przedsiębiorców, partnerów środowiskowych, a także lokalnych liderów, wzmocni integrację społeczną i pozwoli na lepszą ochronę, rozwój i promocję walorów turystycznych. Aktualnie w gminach na terenie LGD Szlak Tatarski funkcjonuje łącznie 58 agroturystyk. Najwięcej obiektów tego typu znajduje się w gminach Sokółka i Krynki (łącznie 68,97% ogółu obiektów w regionie).

Tabela 28. Gospodarstwa agroturystyczne na terenie LGD Szlak Tatarski w 2023 r.

Wyszczególnienie	Agroturystyki ogółem (szt.)
Sokółka	20
Kuźnica	1
Sidra	7
Krynki	20
Szudziałowo	10
Razem LGD:	**58**

Źródło: Rejestry Urzędów Gmin

Na słabo rozwiniętych obszarach wiejskich, które zmierzają w kierunku wyludnienia, trendy turystyczne, takie, jak "slow life", "slow travel", czy "slow food" mogą stanowić szansę na ożywienie gospodarcze i zachęcenie turystów do odwiedzania tych regionów. Trend "slow life" odnosi się do podejścia do życia, które zakłada zwolnienie tempa, cieszenie się chwilą i docenianie lokalnych wartości. "Slow travel" to podróżowanie z większą uwagą na jakość doświadczeń, zanurzanie się w kulturze i stylu życia odwiedzanego miejsca, oraz dawanie sobie czasu na eksplorację i odkrywanie. "Slow food" natomiast promuje lokalne, tradycyjne jedzenie, produkcję żywności ekologicznej i zrównoważone rolnictwo. Dostarczenie unikalnych i autentycznych doświadczeń związanych z kulturą, tradycją i lokalną społecznością może przyciągnąć turystów poszukujących czegoś wyjątkowego i nietypowego. Gospodarstwa agroturystyczne pełnią tu ważną rolę, oferując turystom możliwość bliskiego kontaktu z lokalnymi mieszkańcami i doświadczania autentycznego życia wiejskiego. W ostatnich latach na obszarze LGD Szlak Tatarski notuje się ogólny wzrost zarówno liczby obiektów noclegowych, jak również miejsc noclegowych dostępnych dla turystów. Z uwagi na zjawisko wystąpienia pandemii wirusa COVID-19 należy zaznaczyć, że na przełomie 2020 i 2021 roku nastąpił spadek w ruchu turystycznym w regionie, a co za tym idzie – także spadek liczby dostępnych miejsc noclegowych.

Uzasadnienie potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru wdrażania LSR

Finalnym etapem analizy potrzeb i potencjałów była analiza SWOT, która obejmuje identyfikację mocnych stron (Strengths), słabości (Weaknesses), możliwości (Opportunities) i zagrożeń (Threats) związanych z obszarem LSR. Na podstawie tej analizy oraz oceny, dokonano identyfikacji celów które mają być osiągnięte w ramach LSR na okres programowania 2023-2027. Cele te będą służyć jako wytyczne i wskazówki dla działań, a także jako punkt odniesienia do monitorowania skutków działań podejmowanych w ramach LSR. Analiza została uzupełniona o aspekty nie uwzględnione podczas spotkań a wskazane w badaniach ankietowych.

Tabela 29. Analiza SWOT dla obszaru LGD Szlak Tatarski

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
Położenie obszaru	Niski poziom dochodów mieszkańców
Rozwijające się rolnictwo	Brak poradnictwa zawodowego
Rosnąca aktywność społeczna mieszkańców, rozwijający się wolontariat	Rosnące problemy demograficzne: mały przyrost naturalny, starzejące się społeczeństwo, migracja zarobkowa
Unikatowe walory przyrodnicze	Wysoki poziom bezrobocia, szara strefa i przemyt
Dosyć dobrze wyposażone szkoły i rosnący poziom wykształcenia mieszkańców	Niedostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy
Bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne	Słabo zróżnicowana gospodarka i przemysł
Dobrze rozwinięta siec dróg powiatowych połączonych z drogami krajowymi i wojewódzkimi	Rozdrobnienie gospodarstw rolnych, niewiele gospodarstw specjalistycznych i niewykorzystany potencjał w rolnictwie ekologicznym
Bogate zasoby przyrodniczo-naturalne	Brak przetwórstwa rolno-spożywczego.
Aktywność mieszkańców w ramach organizacji pozarządowych	Niewiele organizacji społecznych, zbyt mało lokalnych liderów
Rozwijająca się turystyka	Brak CIS lub KIS i przedsiębiorstw ekonomii społecznej
Wolne tereny pod inwestycje	Brak współpracy pomiędzy organizacjami społecznymi a JST
Niskie zanieczyszczenie środowiska i dobra jakość powietrza	Narastające problemy społeczne, uzależnienie od pomocy społecznej
Dobre warunki solarne dla energetyki odnawialnej	Niewystarczające i nieskuteczne działania aktywizujące osoby wykluczone
Rosnąca liczba podmiotów gospodarczych	Utrudniony dostęp do usług medycznych i opiekuńczych
Liczne szlaki turystyczne	Brak dziennych i całodobowych ośrodków opieki nad osobami zależnymi
Dostępność do instytucji i organizacji pomocowych	Niedostosowanie architektoniczne obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych
	Utrudniony dostęp komunikacyjny do miejscowości, zły stan infrastruktury drogowej
	Zły stan infrastruktury oświatowej (budynki i zagospodarowanie terenu) niedostateczne wyposażenie szkół i przedszkoli
	Brak dostępu do Internetu i sieci telekomunikacyjnej, w szczególności w miejscowościach peryferyjnych
	Niska estetyka miejscowości
	Wysokie koszty oświetlania ulicznego
	Niskie wykorzystanie instalacji OZE

	Niedostateczne liczba miejsc w przedszkolach
	Brak środków na zajęcia pozalekcyjne
	Niskie nakłady na kulturę
	Małe zainteresowanie kulturą
	Niszczejące zabytki
	Słabe wyposażenie ośrodków kultury i świetlic
	Niewystarczająca oferta spędzania wolnego czasu dla dzieci i młodzieży
	Mało miejsc przeznaczonych na organizację spotkań i innych wydarzeń skierowanych do mieszkańców
	Brak targowisk lokalnych
	Niedostatecznie wykorzystany potencjał turystyczny obszaru i niewystarczająca infrastruktura turystyczna, rekreacyjna, sportowa
	Niewystarczająca baza noclegowa
	Niski udział przedsiębiorców przy dostosowaniu kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy
	Niski poziom kwalifikacji osób bezrobotnych
	Niewystarczająca promocja regionu
	Niewielka liczba przedsiębiorstw zatrudniających powyżej 50 pracowników
SZANSE	**ZAGROŻENIA**
Modernizująca się linia kolejowa i drogi	Zła polityka rządu wobec samorządu i rolnictwa
Rozwijająca się strefa turystyki	Obciążenia firm (ZUS), wysoki poziom fiskalizmu
Promocja gmin poza obszarem LGD pod względem turystycznym i gospodarczym	Niejasne i często zmieniające się przepisy podatkowe i prawne
Moda na tradycyjną, regionalną i ekologiczną żywność	Niestabilne ceny produktów (np. energia, paliwo, opał)
Utrzymujący się wizerunek obszaru – Zielone Płuca Polski	Pogarszające się warunki do rozwoju przedsiębiorczości (brak ulg podatkowych)
Moda na zdrowy tryb życia i aktywny wypoczynek	Zmienne czynniki klimatyczne zagrażające uprawom
Zwiększenie aktywności ludzi młodych w działalność prospołeczną	Wzrost populacji dzikich zwierząt zagrażających uprawom i hodowlom
Wzrost świadomości w zakresie ochrony zdrowia	Utrudnienia w ruchu granicznym
Rozwój leśnictwa i zrównoważonej gospodarki leśnej	Niekontrolowany handel używkami (szara strefa)
Możliwość pozyskania komplementarnych do EFRROW, EFRR i EFS+ środków funduszy z programów unijnych Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027, Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej	Brak korzystnych uwarunkowań prawnych związanych ze sprzedażą bezpośrednią

2021-2027 oraz Interreg NEXT Polska–Ukraina 2021-2027, Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027, KPO oraz Działaj Lokalnie Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności	
Szybki postęp techniczny i technologiczny jako szansa dla młodych, dobrze wykształconych osób	Zwiększający się ruch ciężarowy na niedostosowanych drogach
Nowoczesne technologie OZE do zastosowania w instytucjach publicznych i gospodarstwach domowych oraz modernizacja oświetlenia ulicznego.	Niekontrolowane zanieczyszczenie środowiska i degradacja krajobrazu
Perspektywa podnoszenia kwalifikacji mieszkańców dla dopasowania się do zmieniających się warunków na rynku pracy	Pogłębiające się dysproporcje rozwojowe regionu w stosunku do reszty kraju
Wzrost aktywności organizacji pozarządowych i jednostek samorządowych na rzecz podnoszenia jakości życia członków społeczności lokalnych	Rosnące koszty i wymagania związane z wdrożeniem nowych rozwiązań teleinformatycznych
	Zagrożenie wynikające z przygranicznego położenia

Źródło: Opracowanie własne

Analiza grup docelowych

Na podstawie przeprowadzonego procesu badawczego wyszczególniono 3 kategorie grup docelowych istotnych z punktu widzenia realizacji LSR:

Tabela 30. Grupy docelowe LGD Szlak Tatarski

Nazwa	Wyszczególnienie	Uzasadnienie
Grupy w niekorzystnej sytuacji	— Kobiety — Osoby bezrobotne lub zagrożone bezrobociem, w tym mieszkańcy byłych terenów po PGR — Osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych, — Osoby z niepełnosprawnościami, — Osoby w trudnej sytuacji materialnej, — Migranci — Młodzi ludzie z ograniczonym dostępem do edukacji i szkoleń	Osoby w niekorzystnej sytuacji, często borykające się z różnymi wyzwaniami, takimi jak brak zatrudnienia, niskie dochody, ograniczony dostęp do edukacji, czy usług społecznych. Skierowanie działań LSR na te grupy może pomóc w redukcji nierówności społecznych, poprawie sytuacji życiowej oraz zwiększeniu ich szans na rynku pracy i pełniejsze uczestnictwo społeczne.
Seniorzy	— Osoby starsze, które są w wieku emerytalnym, — Osoby starsze dotknięte problemami zdrowotnymi lub społecznymi, — Osoby starsze o ograniczonej mobilności	Seniorzy stanowią grupę społeczną wymagającą wsparcia i specjalnych usług. Skoncentrowanie działań LSR na seniorach powinno realnie przyczynić się do zapewnienia im lepszej jakości życia, dostępu do usług medycznych, działań społecznych itp.
Ludzie młodzi (do	— Młodzi ludzie w wieku szkolnym i studenckim, — Młodzi bezrobotni,	LSR powinna uwzględniać potrzeby młodych ludzi poprzez dostęp do edukacji, szkoleń, wsparcia w zakładaniu własnej działalności gospodarczej oraz

25 roku życia):	— Młodzi przedsiębiorcy i osoby zainteresowane rozwojem zawodowym	promocję ich aktywności społecznej i uczestnictwa w życiu lokalnym.

Źródło: Opracowanie własne

Osoby bezrobotne lub zagrożone bezrobociem, osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych, osoby z niepełnosprawnościami, osoby w trudnej sytuacji materialnej oraz młodzi ludzie z ograniczonym dostępem do edukacji i szkoleń są grupami znajdującymi się w niekorzystnej sytuacji na terenach wiejskich. Brak miejsc pracy, ograniczony dostęp do edukacji i szkoleń, brak infrastruktury społecznej i trudności w dostępie do usług społecznych są głównymi wyzwaniami, stawianymi przed ww. grupą społeczną. Seniorzy zamieszkujący tereny wiejskie również stanowią istotną grupę społeczną, która często napotyka specyficzne wyzwania i trudności. Osoby starsze, w wieku emerytalnym, osoby starsze dotknięte problemami zdrowotnymi lub społecznymi oraz osoby starsze o ograniczonej mobilności mogą być narażone na izolację społeczną, brak dostępu do odpowiedniej opieki medycznej oraz trudności związane z mobilnością. Ostatnią z wyróżnionych grup społecznych stanowią młodzi ludzie zamieszkujący tereny wiejskie. Młodzi ludzie w wieku szkolnym i studenckim, młodzi bezrobotni oraz młodzi przedsiębiorcy i osoby zainteresowane rozwojem zawodowym na terenach wiejskich mają ograniczony dostęp do wysokiej jakości edukacji, miejsc pracy i wsparcia biznesowego. Inwestycje, programy wsparcia i polityki społeczne skierowane na obszary wiejskie powinny uwzględniać różnorodne potrzeby i specyficzne wyzwania każdej grupy społecznej, aby zapewnić uczciwość, równość i zrównoważony rozwój społeczności wiejskich. Wspieranie wszystkich grup społecznych na terenach wiejskich nie tylko przyczynia się do poprawy jakości życia i godności mieszkańców, ale również sprzyja trwałemu rozwojowi tych obszarów.

Analiza dostępności grup w niekorzystnej sytuacji

Analiza potrzeb rozwojowych i potencjałów związanych z dostępnością miała na celu identyfikację obszarów, w których istnieją ograniczenia lub braki w dostępie do istotnych zasobów: np. usług zdrowotnych, edukacyjnych, transportowych, infrastruktury rekreacyjnej czy miejsc pracy. Analiza aktualnego stanu ogólnodostępnej infrastruktury przeprowadzona w drodze konsultacji z mieszkańcami pozwoliła wyodrębnić różne aspekty dostępności, takie jak:

Dostępność fizyczna:

- Infrastruktura i obiekty łatwo dostępne dla osób o różnych umiejętnościach i niepełnosprawnościach (np. dostępność dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, osoby starsze, rodziny z małymi dziećmi itp.): Infrastruktura, taka, jak budynki, place, ulice, ale także środki transportu publicznego czy parkingi, nie jest zaprojektowana w taki sposób, aby była łatwo dostępna dla osób z niepełnosprawnościami. Mieszkańcy wskazują na brak ramp, podjazdów dla wózków inwalidzkich, wind w najważniejszych obiektach użyteczności publicznej (m.in. urzędach miejskich/gminnych, ośrodkach kultury), odpowiednich miejsc parkingowych czy wygodnych ścieżek pieszo-rowerowych (brak ścieżek w miejscach o dużym natężeniu ruchu).
- Niewystarczająca liczba parkingów, ścieżek pieszo-rowerowych czy odpowiednio skomunikowanych przystanków komunikacji publicznej: Niewystarczająca liczba parkingów powoduje trudności w znalezieniu miejsca parkingowego prowadzi do konieczności parkowania w nieodpowiednich miejscach lub na dużych odległościach od docelowych miejsc. Brak odpowiedniej liczby ścieżek pieszo-rowerowych utrudnia bezpieczne i wygodne poruszanie się pieszych i rowerzystów. Takie zjawisko zniechęca do korzystania z ww. środków transportu. Brak odpowiednio skomunikowanych przystanków komunikacji publicznej oznacza, że mieszkańcy mają ograniczony dostęp do transportu publicznego. Fakt ten utrudnia codzienne podróże, dojazd do miejsc pracy, szkół, czy innych ważnych punktów docelowych. Brak dogodnych przystanków może również wpływać na mobilność osób nieposiadających własnego samochodu, czy osób starszych i niepełnosprawnych.

Dostępność usług i zasobów

- Niewystarczające usługi publiczne, takie jak szkoły, przedszkola, placówki opieki zdrowotnej czy sklepy, które są dostępne dla mieszkańców w rozsądnej odległości: Niewystarczający zakres usług publicznych w rozsądnej odległości powoduje wśród mieszkańców dyskomfort, generując utrudnienia oraz koszty, które należy pokryć na rzecz pokonania większych odległości w celu skorzystania z niezbędnych usług.
- Miejsca pracy w pobliżu, które są dostępne dla mieszkańców i mogą zapewnić zatrudnienie: Brak miejsc pracy w pobliżu oznacza, że mieszkańcy są bardziej uzależnieni od dojazdów do innych miejscowości w celu zarobkowania. Jest to problematyczne w zestawieniu do ograniczonej dostępności środków transportu publicznego lub wysokich kosztów dojazdów, szczególnie dla osób o niższych dochodach. Brak miejsc pracy na obszarze gmin wpływa na emigrację mieszkańców w poszukiwaniu lepszych możliwości zatrudnienia. Osoby młode i wykształcone często decydują się na zmianę miejsca zamieszkania, co prowadzi do ubytku kapitału ludzkiego i może mieć negatywny wpływ na rozwój lokalny.

Dostępność informacji

- Odpowiednie kanały komunikacji i informacji, które umożliwiają mieszkańcom łatwe zdobycie informacji na temat dostępnych usług, działań społecznych, ofert edukacyjnych itp.: Brak odpowiednich kanałów komunikacji utrudnia mieszkańcom kontakt z instytucjami publicznymi, organizacjami społecznymi czy innymi podmiotami. Zjawisko wpływa negatywnie na możliwość uzyskania pomocy, zgłaszania problemów czy uczestnictwa w lokalnych inicjatywach. Brak skutecznych kanałów komunikacji prowadzi do niskiego poziomu partycypacji społecznej mieszkańców. Mieszkańcy wykazują trudności w wyrażaniu swoich opinii, zgłaszaniu potrzeb, czy uczestnictwie w procesach decyzyjnych dotyczących ich społeczności.
- Przekaz informacji nie jest dostępny w różnych formach i językach i nie jest zrozumiały dla różnych grup społecznych: Grupy społeczne, które nie posługują się dominującym językiem lub nie mają dostępu do określonych form przekazu są narażone na wykluczenie z dostępu do istotnych informacji. Osoby z niepełnosprawnościami, osoby starsze, czy osoby niewykształcone mogą mieć trudności w korzystaniu z niektórych form przekazu informacji. Brak przekazu w różnych formach, takich, jak piktogramy, audiodeskrypcje, tłumaczenia na język migowy, czy materiały w formie wizualnej – utrudnia im pozyskanie niezbędnych informacji.

W trakcie cyklu konsultacji społecznych przeprowadzono łącznie sześć spotkań, mających na celu identyfikację problemów i potrzeb mieszkańców obszaru. W ramach tych spotkań sporządzono analizę SWOT, która miała na celu zrozumienie mocnych i słabych stron obszaru LSR oraz możliwości i zagrożeń z nim związanych. Ponadto, podczas tych spotkań dokonano identyfikacji kluczowych grup osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Reprezentanci społeczności lokalnej wskazali na kilka grup, których sytuacja została uznana za niekorzystną. Wśród nich znalazły się osoby starsze (w wieku 60+), osoby z niepełnosprawnościami i przewlekle chorujące, wraz z ich opiekunami, osoby długotrwale bezrobotne, kobiety oraz rolnicy z małych gospodarstw rolnych. Uczestnicy konsultacji społecznych jednogłośnie podkreślili, że należy skupić się na tych grupach osób i zaprojektować działania, które pomogą im rozwiązać ich problemy oraz zapewnią im integrację społeczno-zawodową. Dążenie do tego celu ma za zadanie stworzenie warunków życia i pracy wolnych od dyskryminacji, zapewniających równość szans dla wszystkich. Dlatego ważne jest, aby inicjatywy zaplanowane w ramach przedsięwzięć LSR uwzględniały różnorodność potrzeb tych grup oraz wspierały ich rozwój w sposób dostosowany do ich specyficznych sytuacji życiowych i zawodowych. Wszystkie działania zaplanowane do realizacji w ramach LSR LGD Szlak Tatarski w nowej perspektywie na lata 2023-2027 są prowadzone zgodnie z zasadą równości szans i niedyskryminacji. Twórcy strategii przyjęli, że ta zasada oznacza, że każda osoba, niezależnie od płci, rasy, koloru skóry, pochodzenia etnicznego lub społecznego, cech genetycznych, języka, religii, przekonań, poglądów politycznych, przynależności do mniejszości narodowej, majątku, urodzenia, niepełnosprawności, wieku czy orientacji seksualnej – ma zapewnioną równość dostępu i uczestnictwa w działaniach realizowanych w ramach strategii.

Pomimo faktu, że nie wszystkie działania mają bezpośredni wpływ na pomoc dla osób o różnych potrzebach funkcjonalnych, to jednak ich efekty będą korzystne dla różnych grup społecznych, w tym osób z niepełnosprawnościami. Zgodnie z koncepcją uniwersalnego projektowania, działania, produkty, środowisko i usługi są projektowane tak, aby były użyteczne dla wszystkich, jak najbardziej uniwersalnie, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania, oraz z zachowaniem kryteriów priorytetowych, tj.:

- zapewnienia równych szans
- elastyczności użytkowania
- prostoty i intuicyjności
- łatwej percepcji informacji
- tolerancji na błędy
- minimalnego wysiłku podczas korzystania
- odpowiedniego rozmiaru i przestrzeni użytkowej
- zapewnienia percepcji równości, aby projekt nie był postrzegany jako dyskryminujący.

Wszystkie te elementy zostały uwzględniane podczas projektowania działań w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Szlak Tatarski, aby zapewnić, że każda osoba zamieszkująca obszar LGD ma równe szanse i możliwość pełnego uczestnictwa w inicjatywach rozwojowych. W ten sposób dążymy do stworzenia otwartego i dostępnego środowiska, w którym wszyscy mieszkańcy mogą korzystać z pełnego potencjału rozwoju, bez żadnych form dyskryminacji.

Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia

W celu zapewnienia spójności i komplementarności z innymi dokumentami planistycznymi oraz strategiami rozwoju na wyższym poziomie, LSR została opracowana z uwzględnieniem celów i założeń tych dokumentów. Pierwszym etapem było porównanie celów i założeń LSR z dokumentami planistycznymi województwa. Przeanalizowano strategie rozwoju województwa, takie jak Plan Rozwoju Regionalnego czy Strategia Rozwoju Województwa, identyfikując wspólne cele i obszary strategiczne. W przypadku, gdy cele i założenia LSR były zbieżne z celami strategii województwa, uwzględniono je w LSR i zapewniono ich implementację na poziomie lokalnym. Następnie przeanalizowano regionalne strategie/programy regionalne lub tematyczne, które mogły mieć wpływ na rozwój obszaru objętego LSR. Na podstawie analizy identyfikowano zbieżne cele, obszary priorytetowe oraz planowane działania. W rezultacie, LSR uwzględniła te cele i działania, tworząc spójność z regionalnymi strategiami. Kolejnym krokiem było porównanie lokalnej strategii rozwoju z innymi strategiami ponadlokalnymi i terytorialnymi, które dotyczyły obszaru LGD. Mogły to być na przykład plany zagospodarowania przestrzennego czy strategie rozwoju obszarów wiejskich. Identyczne cele, priorytety oraz działania zostały uwzględnione w LSR, aby zapewnić spójność i komplementarność tych dokumentów. W wyniku tego procesu porównawczego, LSR została dostosowana i zintegrowana z szerszymi planami/strategiami rozwoju. Cele i działania, które zostały zidentyfikowane jako wspólne dla różnych dokumentów planistycznych i strategii, zostały uwzględnione w LSR. W ten sposób zapewniono spójność, synergiczne oddziaływanie i spójność między LSR a szerszymi planami/strategiami rozwoju na wyższym poziomie. Proces ten wymagał konsultacji i współpracy między różnymi podmiotami odpowiedzialnymi za opracowanie i realizację poszczególnych dokumentów planistycznych i strategii. Tylko poprzez koordynację i dialog między tymi podmiotami możliwe było osiągnięcie efektu spójności i komplementarności dokumentu.

W ustawie z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju zidentyfikowano Obszary Strategicznej Interwencji (OSI), które oznaczają obszary, na których występują długotrwałe, trudne do rozwiązania problemy stanowiące przeszkodę dla rozwoju. Sokółka należy do miast tracących funkcję społeczno-gospodarczą, tj. boryka się z problemami, które wpływają negatywnie na jej funkcjonowanie społeczne i gospodarcze. Może to

obejmować takie problemy, jak spadek aktywności gospodarczej, wysokie bezrobocie, brak inwestycji, pogorszenie infrastruktury, zmniejszenie liczby ludności itp. Obszary strategicznej interwencji (OSI) kluczowe dla obszaru LGD są zgodne z obszarami strategicznej interwencji dla Ogólnopolskiej Strategii Inwestycji społeczno-przestrzennych (OSI). Problemy społeczne, które występują na obszarze LSR są zbieżne z problemami społecznymi występującymi na szczeblu ogólnopolskim. Stąd obszary strategicznej interwencji, które zostały zidentyfikowane jako kluczowe dla LSR, są również zgodne z obszarami, które wymagają interwencji i wsparcia w ramach ogólnopolskiej strategii inwestycji społeczno-przestrzennych.

Wspomniane obszary mogą być dotknięte różnymi problemami społecznymi, takimi, jak ubóstwo, wykluczenie społeczne, brak dostępu do edukacji, opieki zdrowotnej, infrastruktury, czy zatrudnienia. LSR ma na celu właśnie skoncentrować wysiłki na tych kluczowych obszarach, aby przeciwdziałać problemom społecznym i wspierać rozwój społeczno-gospodarczy regionu. LSR została opracowana w dwóch wymiarach. Pierwszy to wymiar społeczno-gospodarczy, który dotyczy działań związanych z rozwojem społecznym i gospodarczym obszaru objętego LSR. Drugi to wymiar przestrzenny, który skupia się na aspektach środowiskowych i infrastrukturalnych, czyli zagadnieniach dotyczących ochrony środowiska naturalnego i rozwoju infrastruktury.

Na realizację LSR będą miały wpływ fundusze dostępne w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (PS WPR), Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) oraz Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS+). Komplementarność i synergia między tymi funduszami przyniosą szereg korzyści, w tym możliwość realizacji różnorodnych działań. W LSR zaplanowano wybór dostępnych źródeł finansowania odnoszący się do zdiagnozowanych problemów obszaru LSR, wskazując jako główne finasowania zarówno PS WPR (EFRROW) oraz FEdP (EFS+ i EFRR). **Jako dodatkowe źródło LGD planuje aplikować o środki w ramach Interreg NEXT Polska-Ukraina 2021**-2027 Priorytet 3 – Turystyka Cel szczegółowy RSO4.6. Wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczy, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych oraz **Programu „Działaj Lokalnie" przedsięwzięcie Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności**, realizowanej rzez Akademię Rozwoju Filantropii w Polsce. Inne pośrednie źródła finansowania przedsięwzięć wynikających z LSR, w tym także EFSI w zakresie nie objętym RLKS to **Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021–2027** w ramach priorytetu VII Kultura Cel szczegółowy 4.6 Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych oraz **Krajowy Plan Odbudowy**– w ramach Funduszu Odbudowy w zakresie komponentu A Odporność i konkurencyjność gospodarki, cel szczegółowy A4. Zwiększenie dopasowania strukturalnego, efektywności i odporności kryzysowej rynku pracy, Reforma A4.5. Przedłużanie kariery zawodowej i promowanie pracy po przekroczeniu ustawowego wieku emerytalnego.

Dzięki środkom finansowym w ramach wielofunduszowości LSR będzie miała możliwość realizacji zarówno działań tzw. „miękkich", jak i „twardych". Często określane jako "twarde" działania inwestycyjne i infrastrukturalne mogą obejmować projekty związane z rozbudową infrastruktury, modernizacją budynków, inwestycjami w technologie czy wyposażenie. Fundusz EFS+ umożliwi realizację działań bezpośrednio oddziałujących na ludzi i wybrane grupy społeczne, nazywanych "miękkimi" działaniami. Przykłady takich inicjatyw to projekty z zakresu edukacji, szkoleń, wsparcia przedsiębiorczości, integracji społecznej, równości szans, czy zapewnienia dostępu do usług społecznych. Dzięki synergii i komplementarności między funduszami LSR będzie miała szersze możliwości finansowe i operacyjne. Zintegrowane wykorzystanie tych funduszy pozwoli na kompleksowe podejście do rozwoju obszaru, uwzględniając zarówno aspekty materialne i infrastrukturalne, jak i społeczne.

Tabela 31. Analiza zapisów, celów dokumentów funduszowych z LSR

Tytuł dokumentu	Analiza powiązań z poszczególnymi celami LSR		
	Cel 1. Wsparcie przedsiębiorczości, edukacji i aktywności mieszkańców obszaru LSR	Cel 2. Zintegrowane podejście do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych	Cel 3. Transformacja infrastruktury: innowacyjne podejście do poprawy jakości życia i ochrony środowiska
Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (PS WPR 2023-2027)	Dot. polityki EFRROW, która obejmuje poprawę jakości życia na obszarach wiejskich oraz zwiększenie wsparcia dla różnicowania działalności gospodarczej. W celu realizacji tych celów, stosuje się krajowe plany strategiczne, wprowadzane za pomocą PS WPR 2023-2027. Programy rozwoju obszarów wiejskich obejmują szereg środków skoncentrowanych wokół czterech osi. Jedną z tych osi jest osią LEADER, która zapewnia wsparcie, w tym finansowe, dla wdrażania LSR. LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS): Cel szczegółowy WPR: *Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa* Cele sektorowe: - Włączenie osób z grup defaworyzowanych lub wykluczonych na obszarach wiejskich - Stymulowanie rozwoju lokalnego przez innowacje, cyfryzacje i wykorzystanie potencjału endogenicznego - Poprawa dostępu do infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej - Rozwój form współpracy na obszarach wiejskich w wymiarze produkcyjnym, usługowym, społecznym - Rozwój przedsiębiorczości poprzez tworzenie i utrzymanie miejsc pracy i dywersyfikację dochodów		
Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (EFS+, EFRR)	Priorytet VIII: *Fundusze na rzecz edukacji i włączenia społecznego* Cel szczegółowy (f): Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami Cel szczegółowy (h): Wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji Cel szczegółowy (k): Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej Cel szczegółowy (l): Wspieranie integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci Priorytet II: Region przyjazny środowisku Cel szczegółowy (ii): Wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE)		

	2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju Priorytet V: Zrównoważony rozwój terytorialny Cel szczegółowy (i): Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich

Źródło: opracowanie własne

Tabela 32. Analiza zapisów, celów dokumentów na poziomie krajowym/wojewódzkimi/lokalnym z LSR

Tytuł dokumentu	Analiza powiązań z poszczególnymi celami LSR		
	Cel 1. Wsparcie przedsiębiorczości, edukacji i aktywności mieszkańców obszaru LSR	Cel 2. Zintegrowane podejście do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych	Cel 3. Transformacja infrastruktury: innowacyjne podejście do poprawy jakości życia i ochrony środowiska
Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 (SZRWRiR 2030)	Cel szczegółowy III Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa Kierunek interwencji: III.2. Rozwój przedsiębiorczości i nowych miejsc pracy Kierunek interwencji: III.4. Budowa i rozwój zdolności do współpracy w wymiarze społecznym i terytorialnym Kierunek interwencji: III.5. Rozwój ekonomii i solidarności społecznej na obszarach wiejskich		Cel szczegółowy II Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska Kierunek interwencji: II.1. Rozwój liniowej infrastruktury Kierunek interwencji: II.3. Rozwój infrastruktury społecznej i rewitalizacja wsi i małych miast Kierunek interwencji: II.4. Zrównoważone gospodarowanie i ochrona zasobów środowiska Kierunek interwencji: II.5. Adaptacja do zmian klimatu i przeciwdziałanie tym zmianom
Cel szczegółowy III Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030, który dotyczy rozwoju przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa, został zintegrowany z Celem I LSR, którym jest wspieranie rozwoju przedsiębiorczości, edukacji i aktywnego społeczeństwa. Oznacza to, że LSR LGD Szlak Tatarski uwzględnia i promuje cele i działania związane z rozwojem przedsiębiorczości, tworzeniem miejsc pracy spoza sektora rolniczego oraz rozwijaniem aktywnego społeczeństwa. Cel szczegółowy II Strategii, który dotyczy poprawy jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska, jest spójny z Celem III LSR, jakim jest transformacja infrastruktury poprzez innowacyjne podejście do poprawy jakości życia i ochrony środowiska.			
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030	Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym 1.1. Wzmacnianie szans rozwojowych obszarów słabszych gospodarczo 1.2. Zwiększenie wykorzystania potencjału rozwojowego miast	Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym	1.5. Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów

	średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego 2.2. Wspieranie przedsiębiorczości na szczeblu regionalnym i lokalnym		
Cel 1 Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, dotyczący zwiększenia spójności rozwoju kraju, jest zgodny z Celem 1 LSR, którym jest wspieranie rozwoju przedsiębiorczości, edukacji i aktywnego społeczeństwa. Poprzez inwestowanie w przedsiębiorczość, tworzenie nowych miejsc pracy, rozwijanie umiejętności i aktywności społecznej, LSR może przyczynić się do zwiększenia spójności rozwoju społecznego i gospodarczego w regionie. Poprawa warunków dla przedsiębiorców, innowacyjnych rozwiązań oraz wsparcie dla społeczności lokalnej przyczyniają się do zjawiska zrównoważonego rozwoju. Cel 2 Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, odnoszący się do wzmacniania regionalnych przewag konkurencyjnych, może również być zintegrowany z Celem 1 LSR. Przez rozwijanie przedsiębiorczości, innowacji i tworzenie aktywnego społeczeństwa, LGD może wspierać rozwój regionalnych przewag konkurencyjnych. Może to obejmować inwestycje w kluczowe sektory gospodarcze regionu, czy promowanie współpracy między podmiotami oraz rozwój infrastruktury, która sprzyja konkurencyjności regionu. Zakres celu szczegółowego 1.5 Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, dotyczący rozwoju infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów, jest komplementarny z Celem 3. LSR, który skupia się na transformacji infrastruktury poprzez innowacyjne podejście do poprawy jakości życia i ochrony środowiska. Działania związane z transformacją infrastruktury mogą wpływać na zrównoważony rozwój i poprawę jakości życia mieszkańców, jednocześnie tworząc otoczenie atrakcyjne i funkcjonalne dla lokalnej społeczności oraz oddziałując na zwiększanie atrakcyjności inwestycyjnej obszaru.			
Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)	Cel szczegółowy I Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną Obszar: Małe i średnie przedsiębiorstwa <u>Kierunki interwencji</u> 4. Konkurencyjne gospodarstwa rolne i producenci rolno-spożywczy 5. Instrumenty finansowania rozwoju Cel szczegółowy II Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony Obszar: Spójność społeczna <u>Kierunki interwencji</u> 2. Poprawa dostępności do usług, w tym społecznych i zdrowotnych 3. Wsparcie grup zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem oraz zapewnienie spójności działań na rzecz integracji społecznej Obszar: Rozwój zrównoważony terytorialnie <u>Kierunki interwencji</u>	Cel szczegółowy II Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony	Cel szczegółowy II Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony

	4. Rozwój obszarów wiejskich		
Zakres celów Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) obejmujący Cel szczegółowy I dotyczący trwałego wzrostu gospodarczego opartego na wiedzy, danych i doskonałości organizacyjnej, oraz Cel szczegółowy II dotyczący rozwoju społecznie wrażliwego i terytorialnie zrównoważonego jest zintegrowany z Celem 1. LSR, który skupia się na wspieraniu rozwoju przedsiębiorczości, edukacji i aktywnego społeczeństwa. Poprzez instrumenty wspierania małych i średnich przedsiębiorstw, wsparcie producentów rolnych z zastosowaniem inicjowania i pogłębianie współpracy oraz tworzenie lub rozwijanie krótkich łańcuchów żywnościowych, jak również poprawę dostępności do usług społecznych oraz wsparcie grup zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem – można przyczynić się do trwałego wzrostu gospodarczego, równości szans i poprawy jakości życia w społeczności lokalnej.			
Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (SRKS2030)		Cel szczegółowy 2. *Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich* 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury	
Cel Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (SRKS2030) dotyczący wzmacniania roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich, szczegółowo cel 2.2. dotyczący ochrony dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenia i zachowywania dóbr kultury, jest komplementarny z Celem 2. LSR, który opisuje zintegrowane podejście do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych. Zintegrowane podejście do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych, jak opisuje Cel 2. LSR, może wspierać ochronę dziedzictwa kulturowego poprzez promowanie i wykorzystanie unikalnych walorów kulturowych w celu zachęcenia turystów i mieszkańców do odkrywania i czerpania korzyści z lokalnej kultury. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich w założeniu celu SRKS2030, może zostać uzupełnione poprzez zintegrowane podejście do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji oparte na walorach przyrodniczych, historycznych i kulturowych, co może przyczynić się do promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz zwiększenia świadomości i aktywności społecznej.			
Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności	Cel 3: Poprawa dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienie konkurencyjności nauki Cel 4: Wzrost wydajności i konkurencyjności gospodarki Cel 8: Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych	Cel 8: Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych	Cel 8: Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych
Cele Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju - Polska 2030, takie jak poprawa dostępności i jakości edukacji, wzrost wydajności i konkurencyjności gospodarki oraz wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju, są komplementarne z Celem 1. LSR, który obejmuje wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa. Poprawa dostępności i jakości edukacji oraz wzrost konkurencyjności gospodarki mają istotne znaczenie dla rozwoju przedsiębiorczości i aktywności społecznej. Cele te wzmacniają się nawzajem, przyczyniając się do holistycznego rozwoju społeczeństwa i gospodarki na poziomie lokalnym i krajowym. Cel 8 Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju - Polska 2030, dotyczący wzmocnienia mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju i wykorzystania potencjałów regionalnych jest komplementarny z Celem 3 LSR, który obejmuje transformację infrastruktury i innowacyjne podejście do poprawy jakości życia oraz ochrony środowiska. Wzmacnianie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju pozwala na			

<table>
<tr><td colspan="4">efektywne wykorzystanie potencjału regionalnego, co jest tożsame z celami inwestycji w infrastrukturę na poziomie lokalnym.</td></tr>
<tr><td>Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030</td><td>Cel strategiczny 1 Dynamiczna gospodarka
Cel operacyjny 1.3. Lokalna przedsiębiorczość</td><td>Cel strategiczny 3 Partnerski region
Cel operacyjny 3.4 Gościnny region</td><td>Cel strategiczny 1. Dynamiczna gospodarka
Cel operacyjny 1.4 Rewolucja energetyczna i gospodarka obiegu zamkniętego</td></tr>
<tr><td colspan="4">Cel strategiczny 1 "Dynamiczna gospodarka" Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030 oraz cel operacyjny 1.3 "Lokalna przedsiębiorczość" są komplementarne z Celem 1 LSR, który dotyczy wspierania rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa. W ramach celu strategicznego "Dynamiczna gospodarka" Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030 dąży do stymulowania rozwoju gospodarczego regionu poprzez wspieranie lokalnych przedsiębiorstw i przedsiębiorczości. Cel operacyjny "Lokalna przedsiębiorczość" skupia się na tworzeniu sprzyjającego środowiska dla rozwoju i wzrostu lokalnych przedsiębiorstw poprzez udzielanie wsparcia, szkoleń oraz dostęp do zasobów i kapitału. Komplementarność z Celem 1 LSR, który również koncentruje się na wspieraniu rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa, oznacza, że cele te wzajemnie się uzupełniają i mogą być realizowane synergicznie. Wspólnym celem jest rozwój lokalnej gospodarki poprzez tworzenie warunków sprzyjających przedsiębiorczości, innowacyjności i aktywności społecznej.

Cel strategiczny 3 "Partnerski region" w Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030 oraz cel operacyjny 3.4 "Gościnny region" są komplementarne z Celem 2 LSR, który dotyczy zintegrowanego podejścia do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych. Partnerstwo i gościnność regionu sprzyjają rozwojowi turystyki, sportu i rekreacji, podczas gdy zintegrowane podejście do tych dziedzin przyczynia się do atrakcyjności i promocji regionu jako gościnnego i przyjaznego miejsca do odwiedzenia i zamieszkania. Działania podejmowane na poziomie województwa i LGD mogą wspólnie przyczyniać się do rozwoju turystyki, kultury, sportu i rekreacji, wykorzystując unikalne walory przyrodnicze, historyczne i kulturowe regionu.

Cel strategiczny 1 "Dynamiczna gospodarka" w Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030 oraz cel operacyjny 1.4 "Rewolucja energetyczna i gospodarka obiegu zamkniętego" są komplementarne z Celem 3 LSR, który dotyczy transformacji infrastruktury i innowacyjnego podejścia do poprawy jakości życia oraz ochrony środowiska. Rewolucja energetyczna i gospodarka obiegu zamkniętego, jako element celu operacyjnego, skupia się na innowacyjnych zmianach w sposobie produkcji i wykorzystywania energii, dążąc do zwiększenia efektywności energetycznej, wzrostu udziału energii ze źródeł odnawialnych oraz minimalizacji negatywnego wpływu na środowisko.</td></tr>
<tr><td>Program Rozwoju Powiatu Sokólskiego na lata 2023-2030[6]</td><td>Cel strategiczny 1. Dynamiczna gospodarka
Cel strategiczny 2. Zasobni mieszkańcy i wysoka jakość życia
Cel strategiczny 3. Partnerski region</td><td>Cel strategiczny 3. Partnerski region</td><td>Cel strategiczny 1. Dynamiczna gospodarka</td></tr>
<tr><td colspan="4">Cele Programu Rozwoju Powiatu Sokólskiego na lata 2023-2030, które obejmują dynamiczną gospodarkę, zasobnych mieszkańców i wysoką jakość życia, oraz partnerski region, są komplementarne z Celem 1 LSR, który dotyczy wspierania rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa. Cel strategiczny 1 Programu Rozwoju Powiatu Sokólskiego, dotyczący dynamicznej gospodarki, odnosi się do stymulowania rozwoju sektorów gospodarczych, przedsiębiorczości, innowacji i konkurencyjności. Jest to związane z Celem 1 LSR, który zakłada wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i aktywizację społeczeństwa. Cel strategiczny 2, dotyczący zasobności mieszkańców i wysokiej jakości życia, odnosi się do zaspokajania potrzeb mieszkańców, zapewnienia dostępu do wysokiej jakości usług publicznych, opieki zdrowotnej, edukacji, infrastruktury społecznej i kulturalnej. Ten cel wspiera również Celem 1 LSR, który skupia się na aktywizacji społeczności lokalnej i wspieraniu rozwoju przedsiębiorczości, co przyczynia się do poprawy jakości życia mieszkańców. Cel strategiczny 3, partnerski region, koncentruje się na współpracy i partnerstwie z różnymi podmiotami, takimi jak samorządy, organizacje społeczne i podmioty gospodarcze, w celu realizacji wspólnych działań rozwojowych. Ten cel</td></tr>
</table>

[6] Zob. Program Rozwoju Powiatu Sokólskiego na lata 2023-2030. Załącznik do uchwały Nr LXX/452/2023 Rady Powiatu Sokólskiego z dnia 24 marca 2023 r.

<table>
<tr><td colspan="4">wpisuje się w dążenie LSR do wspierania aktywności społeczności lokalnej i rozwoju przedsiębiorczości poprzez partnerstwo i współpracę. Cel Programu Rozwoju Powiatu Sokólskiego na lata 2023-2030, który dotyczy partnerskiego regionu, jest komplementarny z Celem 2 LSR, który opiera się na zintegrowanym podejściu do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych. Cel strategiczny 3 Programu Rozwoju Powiatu Sokólskiego, dotyczący partnerskiego regionu, odnosi się do współpracy i partnerstwa z innymi podmiotami w celu wspólnego rozwoju regionu. Jest to zgodne z Celem 2 LSR, który również stawia na zintegrowane podejście, co sugeruje potrzebę współpracy i partnerstwa w obszarze rozwoju turystyki, sportu i rekreacji. Partnerstwo między różnymi podmiotami, takimi jak lokalne społeczności, instytucje, przedsiębiorstwa czy organizacje pozarządowe, może przyczynić się do skutecznego wykorzystania lokalnych walorów i zasobów oraz wzmacniania potencjału turystycznego regionu.

Cel Programu Rozwoju Powiatu Sokólskiego na lata 2023-2030, który dotyczy dynamicznej gospodarki, jest komplementarny z Celem 3 LSR, który skupia się na transformacji infrastruktury i innowacyjnym podejściu do poprawy jakości życia i ochrony środowiska. Cel strategiczny 1 Programu Rozwoju Powiatu Sokólskiego, dotyczący dynamicznej gospodarki, odnosi się do stymulowania innowacyjności i konkurencyjności gospodarczej w regionie. Jest to zgodne z Celem 3 LSR, który kładzie nacisk na transformację infrastruktury w sposób innowacyjny, mający na celu poprawę jakości życia i ochronę środowiska.</td></tr>
<tr><td>Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Sokólskim na lata 2021-2027[7]</td><td>Cel strategiczny 2. Rozwijanie systemów wsparcia i aktywizacji seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="4">Cel strategiczny 2 "Rozwijanie systemów wsparcia i aktywizacji seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami" w Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Sokólskim na lata 2021-2027 jest komplementarny z Celem 1 LSR, który dotyczy wspierania rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa. Poprzez rozwijanie systemów wsparcia i aktywizacji seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami, strategia powiatowa ma na celu stworzenie warunków do pełnego uczestnictwa tych grup społecznych w życiu społecznym i zawodowym. To z kolei sprzyja aktywności społecznej i gospodarczej, włączając w to przedsiębiorczość, zapewniając zgodność założeń z Celem LSR.</td></tr>
<tr><td>Strategia Rozwoju Gminy Szudziałowo na lata 2015-2025[8]</td><td>Cel I. Rynek pracy, gospodarka i turystyka
Cel operacyjny I.1 Rozwój przedsiębiorczości oraz wspieranie zatrudnienia
- Cel operacyjny I.2 Rozwój kompetencji zawodowych mieszkańców gminy
Cel III Komfort i jakość życia mieszkańców:
- Cel operacyjny III.2 Rozwój oferty edukacyjnej</td><td>Cel I. Rynek pracy, gospodarka i turystyka
Cel operacyjny I.4 Rozwój oferty turystycznej
Cel III. Komfort i jakość życia mieszkańców
Cel operacyjny III.1 Rozwój oferty rekreacyjno-sportowej i kulturalnej</td><td>Cel II. Infrastruktura i Środowisko
Cel operacyjny II.1 Skuteczny system ochrony środowiska
Cel operacyjny II.2 Poprawa dostępu do infrastruktury</td></tr>
<tr><td colspan="4">Cele Strategii Rozwoju Gminy Szudziałowo na lata 2015-2025, takie jak rynek pracy, gospodarka i turystyka, oraz komfort i jakość życia mieszkańców, są komplementarne z Celem 1 LSR, który skupia się na wspieraniu rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa. Cel I Strategii Rozwoju Gminy Szudziałowo, dotyczący rynku pracy, gospodarki i turystyki, ma na celu rozwój przedsiębiorczości oraz wspieranie zatrudnienia w regionie. Jest to związane z celem 1 lokalnej strategii rozwoju, który również skupia się na wspieraniu rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa. Cel operacyjny I.2 Strategii Rozwoju Gminy Szudziałowo, dotyczący rozwoju kompetencji zawodowych mieszkańców, również jest zgodny z</td></tr>
</table>

[7] Zob. Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Sokólskim na lata 2021-2027. Załącznik do uchwały Nr XLVII/290/2021 Rady Powiatu Sokólskiego z dnia 30 listopada 2021 r.

[8] Zob. Strategia rozwoju Gminy Szudziałowo na lata 2015-2025. Załącznik do uchwały Nr XII.63.2016 Rady Gminy Szudziałowo z dnia 18 lutego 2016 r.

Celem 1 LSR. Rozwój kompetencji zawodowych mieszkańców wpływa na podnoszenie poziomu kwalifikacji i umiejętności, co przyczynia się do rozwoju przedsiębiorczości i aktywności społecznej w regionie. Z Celem 1 LSR jest kompatybilny również Cel III Strategii Rozwoju Gminy Szudziałowo, dotyczący komfortu i jakości życia mieszkańców, który odnosi się do rozwoju oferty edukacyjnej. Poprzez rozwój oferty edukacyjnej, gmina tworzy warunki dla rozwoju umiejętności i kompetencji mieszkańców, co ma wpływ na zwiększenie potencjału przedsiębiorczego i aktywności społecznej.

Cele Strategii Rozwoju Gminy Szudziałowo na lata 2015-2025, takie jak rynek pracy, gospodarka i turystyka, oraz komfort i jakość życia mieszkańców, są komplementarne z Celem 2 LSR, który zakłada zintegrowane podejście do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych. Cel I Strategii Rozwoju Gminy Szudziałowo, dotyczący rynku pracy, gospodarki i turystyki, skupia się na rozwoju oferty turystycznej. Jest to powiązane z Celem 2 LSR, który również koncentruje się na zintegrowanym podejściu do rozwoju turystyki. Rozwój oferty turystycznej, oparty na walorach przyrodniczych, historycznych i kulturowych, przyczynia się do wzrostu atrakcyjności turystycznej regionu. Cel III Strategii Rozwoju Gminy Szudziałowo, dotyczący komfortu i jakości życia mieszkańców, ma związek z rozwojem oferty rekreacyjno-sportowej i kulturalnej. Ten cel operacyjny również koresponduje z Celem 2 LSR. Rozwój oferty rekreacyjno-sportowej i kulturalnej przyczynia się do poprawy jakości życia mieszkańców, tworzenia atrakcyjnych spędzania czasu i integracji społecznej.

Cele Strategii Rozwoju Gminy Szudziałowo na lata 2015-2025, takie jak infrastruktura i środowisko, są komplementarne z Celem 3 LSR, który zakłada transformację infrastruktury poprzez innowacyjne podejście do poprawy jakości życia i ochrony środowiska. Cel II Strategii Rozwoju Gminy Szudziałowo, dotyczący infrastruktury i środowiska, skupia się na skutecznym systemie ochrony środowiska oraz poprawie dostępu do infrastruktury. Ten cel operacyjny jest powiązany z Celem 3 LSR, który również skupia się na transformacji infrastruktury i poprawie jakości życia. Skuteczny system ochrony środowiska przyczynia się do zachowania i ochrony unikalnych walorów przyrodniczych obszaru. Transformacja infrastruktury w sposób innowacyjny przyczynia się do zrównoważonego rozwoju gminy, podnoszenia ogólnie rozumianej jakości życia mieszkańców oraz minimalizacji negatywnego wpływu na środowisko.

Strategia Rozwoju Zrównoważonej Turystyki Transgranicznej	Cel operacyjny 2: Tworzenie, dbanie oraz rozwój produktów i usług turystycznych transgranicznych	Cel operacyjny 1: Rozwój infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej transgranicznej w oparciu o zasoby dziedzictwa pogranicza Cel operacyjny 3: Rozwój informacji i promocji turystycznej Cel operacyjny 4: Efektywne zarządzanie, rozwój instytucjonalny i współpraca w turystyce transgranicznej	Cel operacyjny 2: Tworzenie, dbanie oraz rozwój produktów i usług turystycznych transgranicznych

Cel operacyjny 2 "Tworzenie, dbanie oraz rozwój produktów i usług turystycznych transgranicznych" w Strategii Rozwoju Zrównoważonej Turystyki Transgranicznej jest komplementarny z Celem 1 LSR, który dotyczy wspierania rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa. W ramach LSR wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i aktywnego społeczeństwa obejmuje również promocję inicjatyw lokalnych przedsiębiorców oraz rozwijanie działań, które przyczyniają się do atrakcyjności regionu dla turystów.

Cel operacyjny 1 strategii turystycznej, dotyczący rozwoju infrastruktury turystycznej transgranicznej opartej na zasobach dziedzictwa pogranicza, jest komplementarny z Celem 2 LSR, ponieważ zintegrowane podejście do rozwoju turystyki wymaga odpowiedniej infrastruktury, takiej jak szlaki turystyczne, miejsca noclegowe, obiekty sportowe, oznakowanie i informacja turystyczna. Cel operacyjny 3, dotyczący rozwoju informacji i promocji turystycznej, również jest komplementarny z Celem 2 LSR. Skuteczna promocja lokalnych walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych jest kluczowa dla przyciągania turystów i rozwijania turystyki. Wspieranie działań informacyjnych i promocyjnych sprzyja

zwiększeniu widoczności regionu i jego atrakcyjności dla potencjalnych turystów. Cel operacyjny 4, dotyczący efektywnego zarządzania, rozwoju instytucjonalnego i współpracy w turystyce transgranicznej, także wykazuje silne powiązania z Celem 2 LSR. Skuteczne zarządzanie turystyką i współpraca międzyinstytucjonalna są istotne dla tworzenia spójnych działań rozwojowych w obszarze turystyki, sportu i rekreacji.

Źródło: opracowanie własne

W trakcie tworzenia LSR stwierdzono, że większość gmin, które są objęte LSR Szlak Tatarski, nie posiada aktualnego dokumentu strategicznego na okres programowania 2021-2027. Oznacza to, że nie mają one obecnie sprecyzowanych celów i działań strategicznych dla tego okresu, co może stanowić wyzwanie dla harmonizacji działań w ramach LSR. Przykłady korzyści planowanych do osiągnięcia w oparciu o LEADER:

- Podejście LEADER daje możliwość wsparcia niektórych grup beneficjentów w sposób odmienny od innych instrumentów. Oprócz tradycyjnych podmiotów publicznych, takich jak samorządy lokalne, LEADER może skierować swoje wsparcie również do inicjatyw społecznych, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców, grup lokalnych, rolników i innych podmiotów. Dzięki temu można uwzględnić specyficzne potrzeby różnych grup i dostosować działania do ich konkretnych wymagań.
- Realizacja projektów wykraczających poza obszar jednostek administracyjnych: Podejście LEADER umożliwia realizację projektów, które nie ograniczają się jedynie do granic administracyjnych poszczególnych gmin. W ramach LSR LGD może opracować projekty transgraniczne, ponadgminne lub obejmujące większy obszar terytorialny. Takie warunki otwierają możliwość współpracy i koordynacji działań na szerszą skalę, co sprzyja integracji i wspólnemu rozwojowi różnych obszarów.
- Brak dominacji sektora publicznego: Podejście LEADER zakłada równoważne zaangażowanie różnych sektorów społeczno-gospodarczych, wykluczając dominację sektora publicznego. W ramach LSR LGD angażuje partnerów z sektora publicznego, prywatnego i społecznego, co sprzyja dialogowi, współpracy i wielostronnemu podejściu do rozwoju lokalnego. Takie podejście prowadzi do większej różnorodności inicjatyw, elastyczności podejmowanych działań, jak również wzmacnia zaufanie i zaangażowanie społeczności lokalnej.

Korzystając z podejścia LEADER, można osiągnąć rezultaty m.in. w postaci kompleksowej integracji sfer życia lokalnej społeczności: społecznej, kulturowej, przyrodniczej i gospodarczej. Przykładem tego są planowane inicjatywy mające na celu rozwiązanie problemu niedostatecznej liczby miejsc pracy dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji. W odpowiedzi na tę sytuację, planuje się alokację środków na działania związane z tworzeniem nowych miejsc pracy poprzez zakładanie oraz rozwijanie przedsiębiorstw, co przyczyni się do wzrostu dostępnych miejsc pracy. Kolejnym wyzwaniem jest brak dostępności infrastruktury społecznej oraz niedostateczne wsparcie dla zaangażowania społecznego. W ramach LSR planuje się zatem inwestycje w rozwój i ulepszenie infrastruktury społecznej, wsparcie mieszkańców obszaru objętego przez LGD, ich aktywizację oraz zachęcanie do pełnego i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Szczególną uwagę zwraca się na osłabienie więzi społecznych i zmniejszone zaangażowanie mieszkańców w działalność społeczną, dlatego planuje się wprowadzenie działań, które mają na celu aktywizację lokalnej społeczności, w tym osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społecznej. W ramach LSR zakłada się również wsparcie działań mających na celu poprawę dostępu do kultury oraz ochronę dziedzictwa kulturowego. Dzięki temu możliwa jest realizacja różnorodnych inicjatyw społecznych, które uwzględniają osoby znajdujące się w trudnej sytuacji społecznej. Ważnym aspektem jest również wspieranie inicjatyw mających na celu poprawę warunków do wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży uczęszczających do szkół i przedszkoli na obszarze objętym LSR Szlak Tatarski.

W podejściu LEADER wszystkie pomysły i inicjatywy są opracowywane przez społeczność lokalną lub przy jej aktywnym udziale. Jest to widoczne zarówno w samym procesie tworzenia LSR, jak i w procesie jej wdrażania, gdzie społeczność ma duży wpływ na ewentualne aktualizacje i zmiany w LSR. Ważne jest również podejmowanie decyzji kolektywnie, przy udziale mieszkańców i różnych sektorów, takich jak sektor społeczny, gospodarczy i

publiczny. Dzięki umożliwieniu społeczności lokalnej wpływu na kształtowanie strategii i kierunków rozwoju obszaru, społeczność zostaje aktywowana i jej potencjał wzmacniany poprzez zaangażowanie w proces zarządzania lokalnym rozwojem. To z kolei prowadzi do wzrostu poczucia wartości jednostki, zdolności do podejmowania decyzji oraz rozwoju różnorodnych form współpracy. Wzrost potencjału społeczności lokalnych przyczynia się do bardziej efektywnego zarządzania, nie tylko poprzez wzmocnienie kontroli społecznej, ale przede wszystkim przez zwiększenie efektywności zarządzania dzięki uwzględnieniu wszystkich zainteresowanych stron w procesie zarządzania. Wzrost potencjału mieszkańców przekłada się również na chęć dalszego rozwoju, poszukiwanie nowych rozwiązań, dobrych praktyk i nawiązywanie współpracy zarówno na danym terytorium, jak i z podmiotami spoza niego. Działania LEADER mają na celu mobilizację społeczności lokalnej, rozwijanie ich umiejętności i zaangażowanie w tworzenie i realizację LSR, co przyczynia się do generowania zjawiska trwałego i zrównoważonego rozwoju obszaru.

Mechanizmy zachowania komplementarności przedsięwzięć na poziomie lokalnej strategii rozwoju lokalnej grupy działania (LGD) można rozpatrywać w różnych wymiarach. Oto wyjaśnienie tych mechanizmów w kontekście ujęcia przestrzennego, problemowego, instytucjonalno-proceduralnego i finansowego:

- Mechanizmy zachowania komplementarności **w ujęciu przestrzennym**: W tym wymiarze mechanizmy koncentrują się na zapewnieniu, że przedsięwzięcia zawarte w LSR są ułożone w sposób komplementarny pod względem przestrzennym. Oznacza to uwzględnienie harmonii między różnymi obszarami geograficznymi, takimi jak miasto, wieś, obszary naturalne czy tereny rolnicze, aby zapewnić spójność i zrównoważony rozwój na całym obszarze objętym strategią.
- Mechanizmy zachowania komplementarności **w ujęciu problemowym**: Ten aspekt dotyczy spójności działań w zakresie rozwiązywania określonych problemów i wyzwań społecznych czy gospodarczych. Przedsięwzięcia w ramach LSR powinny być ukierunkowane na rozwiązanie identyfikowanych problemów i przyczynianie się do osiągnięcia spójnych efektów w obszarach, takich jak edukacja, zdrowie, zatrudnienie czy rozwój lokalnej gospodarki.
- Mechanizmy zachowania komplementarności **w ujęciu instytucjonalno-proceduralnym**: W tym aspekcie mechanizmy koncentrują się na zapewnieniu spójności działań i współpracy pomiędzy różnymi podmiotami zaangażowanymi w realizację przedsięwzięć. Może to obejmować współpracę między lokalnymi władzami, organizacjami społecznymi, sektorem prywatnym, mieszkańcami czy innymi interesariuszami. Istotne jest również zapewnienie odpowiednich procedur i mechanizmów koordynacyjnych, aby zapewnić skuteczne wdrażanie i monitorowanie działań zgodnie z LSR.
- Mechanizmy zachowania komplementarności **w ujęciu źródeł finansowania**: Ten aspekt odnosi się do zapewnienia spójności między przedsięwzięciami a dostępnymi źródłami finansowania. Mechanizmy te obejmują identyfikację i koordynację różnych źródeł finansowania, takich jak fundusze europejskie, fundusze krajowe, inwestycje prywatne czy współpraca międzynarodowa. Istotne jest także dostosowanie przedsięwzięć do wymagań i kryteriów finansowych, aby zapewnić możliwość ich realizacji i zgodność z politykami i programami finansowymi.

Wszystkie te mechanizmy mają na celu zapewnienie spójności, harmonii i efektywności działań w ramach lokalnej strategii rozwoju, a także maksymalizację pozytywnych efektów i osiągnięcie założonych celów rozwojowych.

Tabela 33. Struktura powiązań pomiędzy poszczególnymi przedsięwzięciami LSR (zgodnie z numeracją)

	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	1.7	2.1	2.2	2.3	2.4	3.1	3.2	3.3
1.1														
1.2														
1.3														
1.4														
1.5														
1.6														
1.7														
2.1														
2.2														
2.3														
2.4														
3.1														
3.2														
3.3														

+2 – bardzo silne powiązanie	
+1 – silne powiązanie	
0 – neutralne powiązanie	

Źródło: opracowanie własne

Poszczególne działania zostały zaprojektowane i będą wdrażane w sposób wzajemnie wspierający i wzmacniający się. Przedsięwzięcia mogą różnić się swoim charakterem, zakresem działania i sektorem, którego dotyczą, ale współdziałają i tworzą synergiczne efekty, dzięki czemu osiągane są lepsze rezultaty. Komplementarność może występować na różnych płaszczyznach:

- Komplementarność **w ujęciu lokalności podejścia do rozwiązywania problemów**: Polega na uwzględnieniu i dostosowaniu przedsięwzięć do specyficznych potrzeb, wyzwań i warunków lokalnych społeczności. Przedsięwzięcia są projektowane i wdrażane z uwzględnieniem lokalnych kontekstów, kultur, tradycji i aspiracji, aby efektywnie i zrównoważenie odpowiadały na konkretne problemy lokalne.
- Komplementarność **w ujęciu oddolności podejścia**: Oznacza uwzględnienie wkładu i zaangażowania lokalnych mieszkańców oraz społeczności w procesie opracowywania i realizacji przedsięwzięć. Oddolne podejście stawia na partycypację społeczną, uwzględnianie perspektyw lokalnych interesariuszy i mobilizację lokalnych zasobów w celu osiągnięcia trwałego rozwoju.
- Komplementarność **w sferze organizacyjnej**: Dotyczy skoordynowania i uzupełniania działań różnych podmiotów zaangażowanych w LGD, takich jak lokalne władze, organizacje społeczne, przedsiębiorstwa czy instytucje edukacyjne. Komplementarność organizacyjna polega na zapewnieniu harmonijnego współdziałania, wymianie informacji i zasobów, oraz unikaniu redundancji w celu efektywnego wdrażania strategii rozwoju.
- Komplementarność **w ujęciu partnerskiego podejścia**: Obejmuje współpracę i partnerstwo między różnymi podmiotami, takimi jak sektor publiczny, gospodarczy i społeczny. Przedsięwzięcia są wzajemnie

uzupełniające się i tworzą synergiczne efekty dzięki zaangażowaniu różnorodnych partnerów, którzy wniosą swoje specjalistyczne umiejętności, zasoby i perspektywy.

- Komplementarność **w ujęciu innowacyjności**: Dotyczy wprowadzania nowatorskich rozwiązań i podejść w ramach przedsięwzięć. Komplementarne działania innowacyjne mogą obejmować nowe technologie, modele biznesowe, metody pracy czy podejście do rozwiązywania problemów lokalnych. Dzięki innowacyjności przedsięwzięcia mogą się uzupełniać i wzajemnie inspirować, tworząc synergiczne efekty.
- Komplementarność **w ujęciu integracyjnego podejścia**: Polega na uwzględnieniu różnorodnych aspektów rozwoju społeczno-gospodarczego i środowiskowego w ramach przedsięwzięć. Przedsięwzięcia są projektowane w taki sposób, aby łączyć różne sfery, takie jak edukacja, kultura, infrastruktura, ochrona środowiska czy turystyka, w celu osiągnięcia kompleksowych i zrównoważonych efektów rozwojowych.
- Komplementarność **w ujęciu lokalnego finansowania i zarządzania**: Oznacza uwzględnienie lokalnych źródeł finansowania i zasobów w realizacji przedsięwzięć. Komplementarne podejście do finansowania obejmuje wykorzystanie różnych instrumentów finansowych, takich jak dotacje, fundusze strukturalne, partnerstwa publiczno-prywatne czy lokalne inwestycje, aby zaspokoić różnorodne potrzeby finansowe przedsięwzięć lokalnych.
- Komplementarność **w ujęciu tworzenia powiązań i współpracy**: Polega na nawiązywaniu i wzmacnianiu współpracy między różnymi podmiotami, projektami i sektorami. Przedsięwzięcia są projektowane tak, aby tworzyć powiązania, wymianę wiedzy, transfer technologii i synergiczne oddziaływanie, w celu osiągnięcia większych efektów i osiągnięcia wspólnych celów rozwojowych.

Wszystkie te aspekty komplementarności przedsięwzięć w lokalnej strategii rozwoju LGD mają na celu zapewnienie spójności, synergii i zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym, a także wykorzystanie lokalnych zasobów, potencjału i perspektyw w celu skutecznego rozwiązywania problemów i osiągania trwałych efektów rozwojowych.

Rozdział VI. Cele i wskaźniki

Cele ustalone w ramach LSR wynikają z identyfikacji tematów, które zostały określone w rezultacie przeprowadzenia konsultacji społecznych. Koncentrują się one na problemach, które wymagają szczególnej interwencji i odnoszą się do konkretnych aspektów i zagadnień specyficznych dla LGD Szlak Tatarski. Określone cele i związane z nimi przedsięwzięcia są rezultatem szerokiego zakresu działań, podejmowanych przez osoby zaangażowane w proces tworzenia LSR. Wśród tych osób znajdują się uczestnicy spotkań informacyjno-konsultacyjnych, mieszkańcy obszaru LGD, którzy wypełniali ankiety i fiszki projektowe, a także przedstawiciele organizacji pozarządowych. Wypracowane w ramach celów i przedsięwzięć wskaźniki (działania) są m.in. wynikiem danych pozyskanych z raportu ewaluacyjnego, przeprowadzonej diagnozy społeczno-gospodarczej obszaru LGD oraz przeprowadzonych badań i analiz własnych LGD (zespołu do spraw opracowania LSR).

Wskaźniki produktów przypisano do przedsięwzięć, wskaźniki rezultatów przypisano do celów. Wykorzystano wszystkie obowiązkowe i adekwatne wskaźniki produktu i rezultatu z programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR. Przy wskaźnikach rezultatu z PS WPR oraz wskaźnikach produktu i rezultatu z EFRR i EFS+ pozostawiono ich symbole klasyfikacyjne.

W związku z tym, że dwa wskaźniki: RCO080 Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność [szt.], RCO074 Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego [osoby] dotyczą całej LSR nie przypisywano ich do poszczególnych przedsięwzięć, jedynie w tym miejscu wskazano, że przyjmują one wartości:

- RCO080 - Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność – 1 szt.,

− RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 37 260 osób (dane wg stanu na 31.12.2020 roku).

Wskaźniki są przypisane wg programów i funduszy. Ze względu na fakt, iż niektóre wskaźniki rezultatu dotyczą tylko wybranych przedsięwzięć, pozostawiono w tabeli w formularzu nr 2: Plan działania, oznaczenia umożliwiające identyfikację tych wskaźników w stosunku do przedsięwzięć. Dodatkowo na poziomie poszczególnych przedsięwzięć, LSR została uzupełniona wskaźnikami własnymi LGD.

W przypadku celów i przedsięwzięć wspieranych w ramach FEdP 2021-2027 (EFS+ i EFRR) wskaźniki przyjęte do monitorowania w ramach LSR odnoszą się do Priorytetów V, IX i X FEdP 2021-2027, w ramach których realizowane będą operacje przewidziane w LSR. Ich pomiar odbywać się będzie w oparciu o definicje i metodologię zawartą w dokumentach: Metodyka ram wykonania wskaźników wybranych do realizacji programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027, Listy Wskaźników Kluczowych EFRR i EFS+.

W przypadku przedsięwzięć realizowanych z PS WPR określono wskaźniki własne produktów uwzględniając doświadczenie LGD, potrzeby mieszkańców i możliwości finansowe LSR oraz zgodnie z zasadą adekwatności wskaźników do operacji. W przypadku wskaźników rezultatu posłużono się obowiązkową listą wskaźników rezultatu dla PS WPR wynikającą z dokumentacji aplikacyjnej w ramach wyboru LSR.

W ramach LSR wyodrębnione zostały 3 cele ogólne wraz przypisanymi do nich przedsięwzięciami:

Cel nr 1 – Wsparcie przedsiębiorczości, edukacji i aktywności mieszkańców obszaru LSR

- Przedsięwzięcie 1.1. Wsparcie na rzecz rozwoju i zakładania działalności gospodarczej.
- Przedsięwzięcie 1.2. Inicjowanie i wspieranie współpracy poprzez tworzenie krótkich łańcuchów żywnościowych
- Przedsięwzięcie 1.3. Inteligentna wieś: inwestycje w cyfryzację i automatyzację na obszarach wiejskich
- Przedsięwzięcie 1.4. Integracja społeczna (l)
- Przedsięwzięcie 1.5. Wsparcie usług społecznych (k)
- Przedsięwzięcie 1.6. Aktywność lokalna (h)
- Przedsięwzięcie 1.7. Wyrównanie szans dzieci i młodzieży (f)

Cel nr 2 – Zintegrowane podejście do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych

- Przedsięwzięcie 2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej i usług dla lokalnych społeczności
- Przedsięwzięcie 2.2. Wsparcie małych gospodarstw rolnych na terenie objętym Lokalną Strategią Rozwoju
- Przedsięwzięcie 2.3. Inwestycje w ochronę, rozwój i promowanie walorów turystycznych i kulturowych
- Przedsięwzięcie 2.4. Inicjatywy informacyjne i promocyjne na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszarów wiejskich

Cel nr 3 – Transformacja infrastruktury: innowacyjne podejście do poprawy jakości życia i ochrony środowiska

- Przedsięwzięcie 3.1. Budowa infrastruktury przyjaznej dla środowiska: zrównoważony rozwój obszarów wiejskich
- Przedsięwzięcie 3.2. Poprawa estetyki i funkcjonalności miejskich i wiejskich przestrzeni publicznej
- Przedsięwzięcie 3.3. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki

Określone cele LSR mają charakter strategiczny i nawiązują do zakresów wsparcia określonych w PS WPR, działanie 13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez społeczność (RLKS), tj.:

1. rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki poprzez:
   a) podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne,
   b) rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej;
2. rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania:
   a) gospodarstw agroturystycznych,
   b) zagród edukacyjnych;
3. rozwój współpracy poprzez tworzenie lub rozwijanie krótkich łańcuchów żywnościowych;
4. przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi;
5. poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej;
6. ochrona dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi.

Interwencja LEADER to podejście, które stawia na rozwój lokalnych społeczności wiejskich poprzez budowanie ich tożsamości na bazie aktywizacji społecznej. Głównym celem jest optymalne zaspokojenie potrzeb tych społeczności z wykorzystaniem lokalnych zasobów. Oznacza to, że mieszkańcy są zachęcani do angażowania się w rozwój swojego regionu, korzystając z wiedzy, innowacji i rozwiązań cyfrowych. Mobilizacja społeczności służy podejmowaniu działań mających na celu poprawę warunków życia i rozwoju lokalnej społeczności wiejskiej, wykorzystując przy tym unikalne cechy i potencjał miejscowych zasobów. Wspierane są również technologie cyfrowe, które mogą wspomagać procesy edukacyjne, zarządzanie, komunikację i rozwój lokalnych podmiotów. Poprzez te działania, Interwencja LEADER dąży do tworzenia trwałej tożsamości opartej na wspólnotowych wartościach i aktywności społecznej.

W ramach LEADER wspieranej dodatkowo ze środków EFS+ i EFRR Funduszy Europejskich dla Województwa Podlaskiego realizowane będą działania:

- w ramach celu szczegółowego 4 (f) wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem, przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwienie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami w zakresie:
  a) rozwoju zdolności uczniów poza edukacją formalną;
  b) wsparcia szkół na obszarach objętych LSR.
- w ramach celu szczegółowego 4 (k) (EFS+) zwiększenie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej w zakresie:
  a) usług społecznych świadczonych w społeczności lokalnej.

- Działanie FEPD.05.04 Lokalna kultura i turystyka (EFRR)
  1) Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych
  2) Ochronna, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury
  3) Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000
  4) Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych
- Działanie FEPD.10.01 Lokalna energia odnawialna (EFRR)

Sformułowane cele są zbieżne i uzupełniają cele określone w innych dokumentach programowych gmin i miejscowości obszaru LGD, które zostaną osiągnięte przez realizację przypisanych do nich przedsięwzięć.

Cel nr 1 – Wsparcie przedsiębiorczości, edukacji i aktywności mieszkańców obszaru LSR

Zgromadzenie i analiza wybranych danych statystycznych zawartych w rozdziale IV pozwoliła na przedstawienie i interpretację aktualnego stanu sektora lokalnej gospodarki. Pomimo faktu, że dane statystyczne wskazują na ogólny pozytywny rozwój obszaru, istnieje kilka czynników, które wpływają na nasilenie się zjawiska spadku aktywności gospodarczej na obszarze objętym LSR. Oznacza to, że chociaż zauważalne są pewne pozytywne trendy, takie jak wzrost liczby nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych i osób prowadzących działalność gospodarczą, lokalny rynek nadal napotyka pewne problemy. Do najważniejszych z nich można zaliczyć:

- niewystarczającą liczba miejsc pracy,
- rosnąca liczba osób biernych zawodowo (bezrobotnych),
- rozdrobnione gospodarstwa rolne,
- niską konkurencyjność lokalnych przedsiębiorców,
- zbyt małą liczbę wykwalifikowanych pracowników dostępnych na lokalnym rynku pracy,
- zjawisko migracji i starzenia się społeczeństwa.

W kontekście zdiagnozowanych problemów istotne jest wykorzystanie atutów i mocnych stron obszaru objętego LSR. Czynnikami, które sprawiają, że obszar wiejski jest postrzegany jako potencjalnie atrakcyjny pod względem inwestycyjnym są m.in:.

- walory przyrodnicze i krajobrazowe,
- rozwijający się sektor turystyczny i agroturystyka,
- niska konkurencyjność wielu branż,
- dostępność lokalnych zasobów naturalnych,
- różnorodność lokalnych wyrobów i popularyzacja rolnictwa ekologicznego.

Przedsiębiorcy mogą dostrzegać perspektywiczne możliwości rozwoju na obszarach wiejskich. Potencjalni inwestorzy mogą być zainteresowani wykorzystaniem lokalnych zasobów, rozwijaniem nowych produktów i usług oraz wprowadzaniem innowacji w branżach, które mają potencjał wzrostu na tym konkretnym obszarze. Wskazane czynniki mają znamiona potencjału zarówno ekonomicznego, jak i społecznego.

Podejście innowacyjne stanowi kluczowy czynnik dla transformacji obszarów wiejskich, przyczyniając się do ich dynamicznego rozwoju i poprawy jakości życia lokalnej społeczności. Innowacyjność inicjatyw może skutkować m.in. tworzeniem nowych produktów i usług, wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych, zwiększeniem efektywności wytwórczej, dywersyfikacją gospodarki oraz budowaniem partnerstw i współpracy. Przy odpowiedniej strategii i podejściu, inwestycje w działalność gospodarczą mogą przyczynić się do zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, generowania miejsc pracy oraz wzrostu gospodarczego.

Przedsięwzięcie 1.1. Wsparcie na rzecz rozwoju i zakładania działalności gospodarczej.

Na podstawie analizy obszaru oraz po przeprowadzeniu licznych rozmów i konsultacji z mieszkańcami gmin, zidentyfikowano konkretną potrzebę wsparcia osób zainteresowanych rozpoczęciem działalności gospodarczej. Badanie ewaluacyjne przeprowadzone w 2022 roku oraz zdanie ankietowanych mieszkańców obszaru LGD potwierdza ważność dalszego wsparcie finansowego dla lokalnych przedsiębiorców. Pomimo wystąpienia pewnych pozytywnych statystyk wykazanych w trakcie badania lokalnego sektora gospodarczego, obszar LGD charakteryzuje się niską aktywnością zawodową. Obszar LGD Szlak Tatarski jest dotknięty istotnym problemem migracji, gdzie zarówno młodzi, jak i starsi mieszkańcy obszaru LGD często decydują się na opuszczenie regionu w poszukiwaniu lepszych perspektyw zawodowych oraz często lepiej płatnej pracy. Takie zjawisko migracji może prowadzić do długoterminowego wyludnienia obszaru. Ponadto trudności związanych z rynkiem pracy ma wpływ

pośrednio także na spadek wskaźnika przyrostu naturalnego, prowadzącego do pogłębiania zjawiska starzenia się społeczeństwa.

Wsparcie dla przedsiębiorczych i kreatywnych jednostek jest niezwykle istotne i przyczyni się do tworzenia nowych miejsc pracy, zarówno w formie zatrudnienia, jak i samozatrudnienia. Ponadto, takie wsparcie przyczyni się do generowania pozytywnych praktyk oraz dostarczania innowacyjnych usług dla lokalnej społeczności. Jeden z priorytetów założeń LSR stanowi kontynuowanie finansowego wsparcia dla osób planujących rozpoczęcie lub rozwój własnego biznesu, aby stymulować aktywność gospodarczą na obszarze LGD Szlak Tatarski i przeciwdziałać problemowi niskiej aktywności zawodowej oraz migracji ludności.

Zakres wsparcia PS WPR: 1. Rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki:

a) podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne,
b) rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej;

Wskaźniki produktu

- Liczba operacji polegających na utworzeniu nowej działalności gospodarczej – **9 sztuk**
- Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa – **6 sztuk**

Wskaźnik rezultatu

- R.37 – Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR. – **9 sztuk (Liczba utworzonych miejsc pracy)**

Sposób realizacji przedsięwzięcia: konkurs w ramach środków PS WPR.

- Grupa docelowa:
  - mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności: osoby w niekorzystnej sytuacji (kobiety, osoby bezrobotne lub zagrożone bezrobociem, w tym mieszkańcy byłych terenów po PGR, osoby z niepełnosprawnościami); oraz ludzie młodzi do 25 roku życia.

Maksymalna kwota dofinansowana w ramach zakresu podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne na pojedynczą operację wynosić będzie 100 000,00 zł.

Maksymalna kwota dofinansowana w ramach rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej na pojedynczą operację wynosić będzie 200 000,00 zł.

Poziom dofinasowania – zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Premiowane będą operacje innowacyjne zgodnie z definicją określoną w LSR, w rozdziale VII LSR oraz skierowane do mieszkańców obszarów wiejskich oraz osób wykluczonych społecznie, które zidentyfikowane jako należące do grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji.

Działania podejmowane przez poszczególne gminy w ramach Lokalnej Grupy Działania (LGD) w celu tworzenia nowych obszarów inwestycyjnych oraz rozbudowy istniejących, tworzą odpowiednie warunki dla lokalnych przedsiębiorców do rozwoju swojej działalności gospodarczej. Niemniej jednak, dla wielu przedsiębiorców, zwłaszcza firm zatrudniających poniżej 50 pracowników, główną przeszkodą w rozwoju ich działalności jest brak dodatkowych środków finansowych, które umożliwiłyby im poszerzenie działalności lub przekształcenie się w inny rodzaj działalności. Prognozy wskazują na spadek PKB oraz znaczący wzrost wskaźnika bezrobocia, dlatego istotne jest zapewnienie wsparcia finansowego dla istniejących przedsiębiorców na lokalnym rynku w celu złagodzenia negatywnych skutków mogących rzutować na funkcjonowanie gospodarki. Taka pomoc może pomóc przedsiębiorcom w przetrwaniu trudnych okresów, umożliwić im inwestycje w rozwój i modernizację działalności, a także pomóc w adaptacji do zmieniających się warunków rynkowych. Zapewnienie dodatkowego wsparcia finansowego przedsiębiorcom pozwoli im na zwiększenie konkurencyjności, tworzenie nowych miejsc pracy oraz

rozwój innowacyjnych rozwiązań. W ujęciu ogólnym inwestowanie w lokalną przedsiębiorczość przynosi korzyści nie tylko dla przedsiębiorców, ale także dla lokalnej społeczności i gospodarki jako całości. Tworzenie sprzyjającego środowiska biznesowego, które umożliwia rozwój przedsiębiorczości jest kluczowe dla wzrostu lokalnej gospodarki, zwiększenia zatrudnienia i poprawy jakości życia mieszkańców obszaru LGD. Preferowane będą operacje wspierające przedsiębiorców prowadzących działalności/usługi zdefiniowane w toku konsultacji społecznych jako priorytetowe odpowiadające określonym w analizie obszaru potrzebom LGD tj. **usług społecznych (m.in.: opieka, rehabilitacja**), **odnawialnych źródeł energii (m.in.: montaż, serwis, doradztwo), usług handlu hurtowego i detalicznego (m.in.: naprawa pojazdów, transport) oraz usług czasu wolnego (m.in.: kultura, rekreacja, turystyka)**. Powyższe branże wpisują się w zagadnienia podejścia LEADER m.in. innowacyjności, cyfryzacji, środowiska i klimatu, zmian demograficznych.

Przedsięwzięcie 1.2. Inicjowanie i wspieranie współpracy poprzez tworzenie krótkich łańcuchów żywnościowych

W ramach przedsięwzięcia będą realizowane projekty polegające na rozwoju współpracy poprzez tworzenie krótkich łańcuchów żywnościowych. Krótkie łańcuchy żywnościowe stanowią inicjatywy, które skracają odległość między producentami a konsumentami, eliminując w miarę możliwości pośredników. Głównym celem takich działań jest promowanie lokalnych produktów spożywczych, poprawa jakości i świeżości żywności, a także wspieranie lokalnych producentów. Realizacja projektów związanych z krótkimi łańcuchami żywnościowymi przyczynia się do wsparcia lokalnej gospodarki, tworzenia miejsc pracy oraz zwiększenia świadomości społecznej na temat rolnictwa i żywności lokalnej. Promowanie zrównoważonego rolnictwa i ograniczanie negatywnego wpływu długich łańcuchów dostaw na środowisko naturalne są również ważnymi aspektami takich inicjatyw.

- Wskaźnik produktu
  - Liczba operacji polegających na tworzeniu krótkich łańcuchów żywnościowych – **3 sztuki**
- Wskaźnik rezultatu
  - R.10PR Lepsza organizacja łańcucha dostaw: odsetek gospodarstw uczestniczących w grupach producentów, organizacjach producentów, lokalnych rynkach, krótkich cyklach łańcucha dostaw i systemach jakości objętych wsparciem WPR – **4 Liczba gospodarstw/rolników**

Sposób realizacji przedsięwzięcia: konkurs w ramach środków PS WPR.

Zakres wsparcia wg PS WPR: 3. Rozwój współpracy poprzez tworzenie lub rozwijanie krótkich łańcuchów żywnościowych.

- Grupa docelowa:
  - mieszkańcy obszaru LSR w szczególności:
  - przedsiębiorcy
  - rolnicy z małych gospodarstw (niskotowarowi),

Maksymalna kwota dofinansowana w ramach zakresu tworzenia krótkich łańcuchów żywnościowych wynosić będzie 150 000,00 zł.

Poziom dofinasowania – zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Premiowane będą operacje innowacyjne, zgodnie z definicją określoną w LSR, w rozdziale VII.

Przedsięwzięcie 1.3. Inteligentna wieś: inwestycje w cyfryzację i automatyzację na obszarach wiejskich

W ramach przedsięwzięcia będą realizowane projekty polegające na przygotowaniu koncepcji inteligentnej wsi. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi polega na opracowaniu strategii i planów, które uwzględniają wykorzystanie np. nowoczesnych technologii cyfrowych, telekomunikacyjnych oraz specjalistycznej wiedzy. Projekty mają na celu stworzenie warunków sprzyjających rozwojowi inteligentnych rozwiązań w obszarze

wiejskim. Koncepcja „Smart Village" może obejmować różne aspekty, takie, jak rozwój infrastruktury telekomunikacyjnej, wdrożenie systemów monitoringu i zarządzania, wykorzystanie inteligentnych rozwiązań energetycznych i transportowych, promowanie e-usług oraz cyfrowych platform wspierających lokalną gospodarkę. Celem jest stworzenie zrównoważonego i innowacyjnego środowiska, które przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich. Koncepcje powinny: uwzględniać użycie technologii cyfrowych i telekomunikacyjnych lub lepsze wykorzystanie wiedzy, wykazywać korzyść dla lokalnej społeczności, m.in. w zakresie poprawy jakości życia, podniesienia jakości usług lokalnych lub bezpieczeństwa, poszanowania środowiska i klimatu, problemów dotyczących niedoinwestowania, starzejącego się społeczeństwa, wyludnienia, niewystarczającej ilości miejsc pracy, przepaści cyfrowej.

- Wskaźnik produktu
  - Liczba wspartych koncepcji Smart Village – **5 sztuk**
- Wskaźnik rezultatu
  - R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: Liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi – **5 strategii**

Sposób realizacji przedsięwzięcia projekt grantowy w ramach środków PS WPR.

Zakres wsparcia wg PS WPR: 4. Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi.

- Grupa docelowa:
  - mieszkańcy obszaru LSR

Projekty grantowe: indykatywna kwota dotacji na przygotowanie koncepcji Smart Village wynosi 4 tys. zł.

Premiowane będą operacje wykorzystujące lokalny potencjał i zasoby oraz deklarujące spełnienie założeń:

1) Zintegrowania podmiotów: Ocena, na ile projekt zakłada i sprzyja współpracy oraz integracji różnych podmiotów działających na obszarze Smart Village, takich jak mieszkańcy, lokalni przedsiębiorcy, organizacje społeczne, władze lokalne, instytucje edukacyjne czy sektor publiczny. Istotne jest, czy projekt promuje partnerstwo i współpracę między tymi podmiotami oraz czy sprzyja wymianie wiedzy i zasobów.
2) Innowacyjności technologicznej: Analiza, jakie nowoczesne technologie i rozwiązania są wprowadzane w ramach projektu Smart Village. Czy projekt wykorzystuje technologie cyfrowe, inteligentne systemy zarządzania, internet rzeczy (IoT), e-usługi czy inne innowacyjne narzędzia, które mają poprawić jakość życia i efektywność funkcjonowania obszaru wiejskiego.
3) Zrównoważonego rozwoju: Ocenia się, czy projekt Smart Village uwzględnia aspekty zrównoważonego rozwoju, takie jak ochrona środowiska, efektywne wykorzystanie zasobów, energetyczna efektywność, gospodarka odpadami, zrównoważone rolnictwo i transport. Istotne jest, czy projekt dąży do minimalizacji negatywnego wpływu na środowisko i stymuluje zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy.
4) Zaangażowania społeczności lokalnej: Ocena, jak projekt angażuje mieszkańców i społeczność lokalną w proces podejmowania decyzji, realizacji projektu oraz korzystania z nowych technologii i usług. Istotne jest, czy projekt uwzględnia potrzeby i aspiracje lokalnej społeczności, a także promuje partycypację i aktywność obywatelską.
5) Efektywności ekonomicznej: Analiza, jak projekt wpływa na rozwój lokalnej gospodarki i tworzenie miejsc pracy. Czy projekt sprzyja rozwojowi lokalnych przedsiębiorstw, promuje innowacyjność i konkurencyjność, generuje nowe możliwości biznesowe oraz przyczynia się do wzrostu lokalnej gospodarki.
6) Dostępności i inkluzyjności: Ocena, na ile projekt Smart Village uwzględnia potrzeby różnych grup społecznych, takich jak osoby starsze, osoby o niepełnosprawności, młodzież czy mieszkańcy o różnym statusie ekonomicznym. Czy projekt zapewnia dostępność usług, infrastruktury i technologii dla wszystkich mieszkańców, eliminuje bariery i promuje równość szans.

W odpowiedzi na zidentyfikowane wyzwania społeczne i potrzeby mieszkańców, LGD Szlak Tatarski podjęła działania mające na celu poprawę jakości życia i rozwój społeczności lokalnej. Wśród obszarów problemów, które zostały zdiagnozowane, znalazły się: starzejące się społeczeństwo, brak wystarczającej oferty wsparcia dla seniorów, ograniczony dostęp do usług rehabilitacyjnych, w tym rehabilitacji domowej, niewystarczająca liczba usług opiekuńczych dla osób potrzebujących lub niepełnosprawnych oraz niedostateczna liczba wykwalifikowanych opiekunów. Ponadto, istnieje zauważalny niedobór pozalekcyjnych zajęć dla uzdolnionych dzieci i młodzieży, ograniczony dostęp do opieki psychologicznej, socjoterapeutycznej oraz brak różnorodnych warsztatów skierowanych dla dzieci i młodzieży.

W związku z tym, LGD zaplanowała różne przedsięwzięcia mające na celu poprawę jakości życia mieszkańców oraz stworzenie warunków rozwoju i samorealizacji. Działania te obejmują inicjatywy mające na celu zwiększenie dostępności usług rehabilitacyjnych, rozbudowę oferty usług opiekuńczych dla osób potrzebujących, stworzenie większej liczby miejsc pozalekcyjnych zajęć dla uzdolnionych dzieci i młodzieży oraz rozszerzenie dostępności opieki psychologicznej i socjoterapeutycznej. Przedsięwzięcia te mają na celu zrównoważony rozwój społeczności lokalnej oraz równe podniesienie jakości życia wszystkich jej członków. Poprzez te inicjatywy LGD stawia sobie za zadanie wsparcie lokalnej społeczności, w której wszyscy mieszkańcy mają równe szanse i możliwości, a ich potrzeby są odpowiednio zaspokajane.

Przedsięwzięcie 1.4. Integracja społeczna (I)

W ramach przedsięwzięcia zakłada się wsparcie projektów, które koncentrują się na rozwoju różnych usług społecznych i zdrowotnych skierowanych do dzieci, rodzin z dziećmi oraz rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze. Celem tych projektów jest zapewnienie odpowiedniego wsparcia dla dzieci i ich rodzin, włączając w to dostęp do usług specjalistycznych i odpowiednio dostosowanych do ich potrzeb oraz wsparcie skierowane do seniorów. W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów:

1. Rozwój usług wsparcia rodziny przeżywającej trudności opiekuńczo-wychowawcze, w tym m.in. asystentury rodzinnej, poradnictwa specjalistycznego, mediacji, pomocy prawnej, grup wsparcia, rodziny wspierającej, usług interwencji kryzysowej oraz usługi w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej, w tym przemocy w rodzinie.
2. Wsparcie dla tworzenia i funkcjonowania placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży m.in.: ogniska wychowawcze i koła zainteresowań, świetlice środowiskowe, świetlice socjoterapeutyczne, kluby młodzieżowe organizujące zajęcia socjoterapeutyczne lub z programami socjoterapeutycznymi.
3. Usługi dla dzieci i młodzieży wymagających wsparcia, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci z niepełnosprawnością, przebywających w rodzinach oraz w różnego rodzaju instytucjach całodobowych, np. w ośrodkach wychowawczych.
4. Działania wspierające otoczenie osób objętych wsparciem, aktywizacja społeczna osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym na rzecz rozwoju lokalnego (wyłącznie jako element wsparcia).
5. Wsparcie na rzecz aktywnej integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym kierowane do seniorów m.in. poprzez:

   - wsparcie dla tworzenia i funkcjonowania miejsc integracji społecznej seniorów w postaci klubów seniora przeciwdziałających izolacji i wykluczeniu społecznemu;

   - wsparcie uzupełniające realizowane jako uzupełnienie podstawowego wsparcia poprzez podejmowanie działań mających na celu integrację osób starszych, uwzględniające udział otoczenia osób starszych, organizację wydarzeń i spotkań o charakterze międzypokoleniowym w celu wymiany doświadczeń, wzajemnej edukacji;

Realizacja projektów będzie ukierunkowana na osiągnięcie wskaźnika dodatkowego – Liczba inicjatyw w zakresie aktywizacji społeczności na rzecz rozwoju lokalnego (1 sztuka) oraz następujących wskaźników podstawowych:

- Wskaźnik produktu
  - EECO01. Całkowita liczba osób objętych wsparciem – **226 osób**
- Wskaźnik rezultatu
  - PLHILCR01 Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu – **90 osób**

Sposób realizacji przedsięwzięcia: konkurs w ramach środków EFS+.

Działanie FEPD.09.04 Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej, typ projektów 1-5

Dodatkowo w ramach przedsięwzięcia 1.4 planuje się pozyskanie dodatkowych środków pomocowych, jakim będą środki zewnętrzne Programu „Działaj Lokalnie" przedsięwzięcie Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności, realizowane przez Akademię Rozwoju Filantropii w Polsce.

- Grupa docelowa:
  - mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: osób w niekorzystnej sytuacji, seniorzy oraz ludzie młodzi do 25 roku życia

Poziom dofinasowania – zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Premiowane będą operacje dedykowane dla mieszkańców obszarów wiejskich, wykluczonych społecznie ze względu na przynależność do grup zdiagnozowanych jako grupy w niekorzystnej sytuacji.

Przedsięwzięcie 1.5. Wsparcie usług społecznych (k)

Na podstawie badań zawartych w rozdziale IV na przestrzeni analizowanych lat na obszarze LGD Szlak Tatarski odnotowano wzrost liczby osób korzystających z pomocy społecznej. Trudna sytuacja życiowa jest głównie spowodowana ubóstwem, bezrobociem, niepełnosprawnością, brakiem wsparcia w sprawach opiekuńczo-wychowawczych oraz długotrwałą chorobą. Analiza problemów społecznych wskazuje, że największe wyzwania stanowią bezrobocie i ubóstwo. Dodatkowo, zjawisko starzenia się społeczeństwa skutkuje rosnącą liczbą seniorów, którzy obok osób z niepełnosprawnościami często potrzebują specjalistycznego wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Działania w ramach przedsięwzięcia będą kłaść duży nacisk na inicjatywy skierowane do seniorów, mające na celu utrzymanie ich sprawności i aktywności, jak również wykorzystanie ich potencjału w życiu społecznym. Zakres przedsięwzięcia celuje we wdrożenie rozwiązań, które zwiększą dostęp do usług społecznych i zdrowotnych. Realizacja projektu przyczyni się do złagodzenia problemów i trudności, z jakimi codziennie zmagają się osoby starsze i niepełnosprawne. Ponadto, planowane są również działania mające na celu świadczenie usług opiekuńczych zgodnie z rzeczywistymi potrzebami mieszkańców obszaru LGD. Priorytetem w tym obszarze będzie zapewnienie usług opiekuńczych, które zaspokajają życiowe potrzeby osób chorych i niepełnosprawnych w miejscu ich zamieszkania, obejmując codzienne potrzeby życiowe.

W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów:

1. Rozwój usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu:

a) w miejscu zamieszkania (niestacjonarnie),

b) w formach stacjonarnych poprzez tworzenie miejsc:

- stałego lub krótkookresowego pobytu dziennego,

- stałego lub krótkookresowego pobytu całodobowego w placówkach, w których są realizowane usługi społeczne świadczone w społeczności lokalnej lub miejsc opieki wytchnieniowej w formie krótkookresowego pobytu,

c) w gospodarstwach opiekuńczych.

2. Rozwój usług asystenckich wspierających aktywność społeczną, edukacyjną lub zawodową dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w szczególności dla osób z niepełnosprawnościami.

Wskaźnik produktu

- PLKLCO02. Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie – **83 osoby**

— Wskaźnik rezultatu
- PLKLCR02 Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej – **53 sztuki**

Sposób realizacji przedsięwzięcia- konkurs w ramach środków EFS+.

Działanie FEPD.09.03 Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych, typ projektu 1-2.

— Grupa docelowa:
- mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: osób w niekorzystnej sytuacji oraz seniorzy.

Poziom dofinasowania- zgodnie z obowiązującymi przepisami.

<u>Przedsięwzięcie 1.6. Aktywność lokalna (h)</u>

W ramach przedsięwzięcia będą realizowane projekty mające na celu zmniejszenie ryzyka ubóstwa, wykluczenia społecznego oraz bierności zawodowej poprzez aktywizację i integrację społeczną różnych grup społecznych. Inicjatywy podejmowane w ramach projektów będą służyć rozwijaniu umiejętności, podnoszeniu jakości życia, budowaniu więzi społecznych oraz tworzeniu warunków sprzyjających pełnemu uczestnictwu w życiu społecznym i zawodowym. Realizacja tych projektów mają również istotne znaczenie dla budowania więzi społecznych i współpracy pomiędzy różnymi grupami społecznymi, a ich długotrwałe efekty będą rzutować na zwiększenie integracji społecznej, wzrost ogólnie rozumianej jakości życia i redukcję nierówności społecznych.

W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektu:

1. Kompleksowe i zindywidualizowane programy aktywizacji społeczno-zawodowej z wykorzystaniem usług aktywnej integracji o charakterze społecznym, zawodowym, zdrowotnym i edukacyjnym, służące aktywizacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i ich rodzin (w tym osób w kryzysie bezdomności) oraz osób biernych zawodowo:
   − Usługi aktywnej integracji o charakterze społecznym, których celem jest nabycie, przywrócenie lub wzmocnienie kompetencji społecznych, zaradności, samodzielności i aktywności społecznej poprzez m.in. udział w zajęciach w jednostkach reintegracyjnych takich jak warsztaty terapii zajęciowej, zakład aktywności zawodowej, centrum integracji społecznej, klub integracji społecznej oraz w innych ośrodkach wsparcia, obejmujących m.in.:
   • działania z zakresu poradnictwa specjalistycznego służące przywróceniu lub wzmocnieniu kompetencji społecznych, zaradności, samodzielności i aktywności społecznej;
   • działania z zakresu poradnictwa i wsparcia indywidualnego oraz grupowego w zakresie podniesienia kompetencji życiowych i umiejętności społeczno-zawodowych umożliwiających docelowo powrót do życia społecznego;
   • rozwój pracy socjalnej opartej o działania w ramach różnych form kontraktu socjalnego.

− Usługi aktywnej integracji o charakterze zawodowym, których celem jest pomoc w podjęciu decyzji dotyczącej wyboru lub zmiany zawodu, wyposażenie w kompetencje i kwalifikacje zawodowe oraz umiejętności pożądane na rynku pracy, pomoc w utrzymaniu zatrudnienia, obejmujących m.in.:
• staże zawodowe, praktyki zawodowe;
• subsydiowane zatrudnienie (w tym doposażenie lub wyposażenie stanowiska pracy);
• poradnictwo zawodowe, pośrednictwo pracy, trening pracy jako usługi wspierające aktywizację zawodową;
• kursy i szkolenia umożliwiające nabycie, podniesienie lub zmianę kwalifikacji i kompetencji zawodowych oraz rozwijanie umiejętności i kompetencji społecznych niezbędnych na rynku pracy;
• zatrudnienie wspierane/wspomagane/usługi mentoringu/ trenera zatrudnienia wspieranego;
• sfinansowanie udziału w Klubach Integracji Społecznej, Centrach Integracji Społecznej.
− Usługi aktywnej integracji o charakterze edukacyjnym, których celem jest nabycie lub potwierdzenie kompetencji ogólnych lub zawodowych dostosowanych do potrzeb rynku pracy, prowadzące do uzyskania kwalifikacji (m.in. w ramach edukacji formalnej) w tym m.in.:
• realizacja zajęć szkolnych uzupełniających wykształcenie na poziomie podstawowym, średnim lub policealnym oraz organizację zajęć komplementarnych w stosunku do zajęć szkolnych (zajęcia wyrównawcze, korepetycje);
− Usługi aktywnej integracji o charakterze zdrowotnym, których celem jest wyeliminowanie lub złagodzenie barier zdrowotnych utrudniających funkcjonowanie w społeczeństwie lub powodujących oddalenie od rynku pracy, m.in:
• wsparcie psychologiczne, poradnictwo rodzinne lub psychospołeczne;
• udział w programach korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc domową, o której mowa w przepisach o przeciwdziałaniu alkoholizmowi.

Realizacja projektów będzie ukierunkowana na osiągnięcie wskaźników:

- Wskaźnik produktu
  - EECO17. Liczba osób pochodzących z obszarów wiejskich objętych wsparciem w programie – **20 osób**
  - EECO02+04. Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie – **53 osoby**
- Wskaźnik rezultatu
  - PLHILCR01 Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu – **21 osób**

Sposób realizacji przedsięwzięcia- konkurs w ramach środków EFS+.

Działanie FEPD.09.02 Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno- zawodowej, typ projektu 1.

Grupa docelowa:

- mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: osoby w niekorzystnej sytuacji

Poziom dofinasowania- zgodnie z obowiązującymi przepisami.

W ramach tego przedsięwzięcia planuje się pozyskanie dodatkowych środków spoza FEdP, Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027 w ramach celu szczegółowego ESO4.7. Wspieranie uczenia się przez całe życie, w szczególności elastycznych możliwości podnoszenia i zmiany kwalifikacji dla wszystkich, z uwzględnieniem umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych, lepsze przewidywanie zmian i zapotrzebowania na nowe umiejętności na podstawie potrzeb rynku pracy, ułatwianie zmian ścieżki kariery zawodowej i wspieranie mobilności zawodowej (EFS+) oraz Krajowy Plan Odbudowy (KPO) – w ramach Funduszu Odbudowy w zakresie komponentu A Odporność i konkurencyjność gospodarki, cel szczegółowy A4. Zwiększenie

dopasowania strukturalnego, efektywności i odporności kryzysowej rynku pracy, Reforma A4.5. Przedłużanie kariery zawodowej i promowanie pracy po przekroczeniu ustawowego wieku emerytalnego.

Przedsięwzięcie 1.7. Wyrównanie szans dzieci i młodzieży (f)

Edukacja i wychowanie są istotnymi elementami rozwoju społecznego, a inwestowanie w skuteczną edukację i tworzenie warunków do wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży stanowi inwestycję w przyszłość. W obecnych czasach, dynamiczne zmiany na rynku pracy wymagają od młodych ludzi zdolności łączenia wiedzy z różnych dziedzin oraz pracy w różnych środowiskach, także wirtualnych. Jedną z przesłanek dotyczących realizacji działań w ramach przedsięwzięcia jest dostosowanie procesu nauczania do współczesnych wymagań i zapewnienie efektywnego przekazywania wiedzy oraz kluczowych umiejętności.

Działanie FEPD.09.01 Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia, typ projektu 1-2

W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów:

2. Kształcenie ogólne

Zakres wsparcia:

- Wsparcie małych szkół podstawowych, nie będących szkołami dostępnymi wyłącznie dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, na obszarach objętych realizacją LSR, ich uczniów i nauczycieli, ukierunkowane na podniesienie jakości edukacji z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, w tym zwłaszcza narzędzi cyfrowych, obejmujące m.in. rozwój kompetencji kluczowych, umiejętności uniwersalnych, przekrojowych oraz zawodowych, w tym cyfrowych oraz nauki języka angielskiego.

- Wsparcie małych szkół podstawowych i placówek w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej np.: zapewnienie odpowiedniego wyposażenia, podnoszenie kompetencji kadr pedagogicznych, bezpośrednie wsparcie uczniów, zapewnienie usług asystenckich dla uczniów.

– Realizacja działań społeczno-wychowawczych, w tym kształtowanie kompetencji społeczno- emocjonalnych uczniów, edukacja prozdrowotna, a także wsparcie psychologiczne będące odpowiedzią na problemy wychowawcze oraz trudności w nauce.

- Rozwijanie kompetencji, umiejętności, uzdolnień, zainteresowań uczniów poza edukacją formalną. - Podnoszenie kompetencji kadr małych szkół podstawowych, w tym do prowadzenia kształcenia w systemie on-line oraz podnoszenie kompetencji kadry zarządzającej w celu poprawy jakości kształcenia dzieci i młodzieży.

Uzupełniający zakres wsparcia możliwy do realizacji w ramach ww. typów projektów:

- Wsparcie kadry szkół i placówek systemu oświaty z zakresu zapobiegania przemocy motywowanej uprzedzeniami, w tym zapobieganie dyskryminacji i przemocy ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność oraz orientację seksualną i tożsamość płciową, poprzez podnoszenie kompetencji, wsparcie eksperckie, wymianę dobrych praktyk.

- Podnoszenie świadomości na temat zmiany klimatu i wspieranie rozwoju umiejętności ekologicznych.

Projekty z zakresu wsparcia szkół, ich uczniów i nauczycieli są skoncentrowane na podnoszeniu jakości edukacji poprzez wykorzystanie nowoczesnych technologii. Celem tych działań jest dostosowanie procesu nauczania do współczesnych wymagań i zapewnienie efektywnego przekazywania wiedzy oraz kluczowych umiejętności. Projekt obejmuje wsparcie technologiczne dla szkół, dostarczenie odpowiednich narzędzi i zasobów edukacyjnych oraz szkolenia w zakresie wykorzystania nowoczesnych technologii w procesie nauczania.

Kolejny obszar działań stanowi wsparcie szkół i placówek w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej. Projekty będą zakładać stworzenie warunków do prowadzenia edukacji, która uwzględnia różnorodność uczniów i ich indywidualne potrzeby. Działania skupią się na tworzeniu przyjaznego i inkluzywnego środowiska szkolnego, w którym każdy uczeń ma szansę na pełne uczestnictwo i rozwój.

Realizacja działań społeczno-wychowawczych ma na celu kształtowanie kompetencji społeczno-emocjonalnych uczniów, promowanie zdrowego stylu życia oraz zapewnienie wsparcia psychologicznego. Projekty w tym zakresie będą obejmować prowadzenie różnorodnych programów edukacyjnych, które wpłyną na rozwój uczniów w obszarze umiejętności interpersonalnych oraz zapewnią wsparcie psychologiczne, które ma na celu pomóc uczniom w radzeniu sobie z trudnościami emocjonalnymi i osobistymi.

Rozwijanie kompetencji, umiejętności, uzdolnień i zainteresowań uczniów poza edukacją formalną jest kolejnym aspektem przedsięwzięcia. Działania w tym zakresie mają za zadanie uzupełnienie i poszerzenie tradycyjnej edukacji poprzez organizację zajęć pozalekcyjnych, w formie przekraczającej ramy edukacji formalnej, tj. np. warsztatów, wyjazdów studyjnych i szkoleń.

Ostatni wyszczególniony zakres przedsięwzięcia stanowi podnoszenie kompetencji kadr systemu edukacji. Działania w tym zakresie skupią się na szkoleniach, warsztatach i programach rozwojowych dla nauczycieli, dyrektorów szkół i innych pracowników oświaty. Celem ich realizacji będzie zapewnienie nauczycielom narzędzi i wiedzy potrzebnych do skutecznego realizowania zadań edukacyjnych, stosowania nowoczesnych metod nauczania, prowadzenia oceny i wsparcia uczniów w ich rozwoju. Założenia realizacji projektów obejmują również wspieranie współpracy i wymiany doświadczeń między nauczycielami oraz promowanie innowacji i doskonalenie zawodowe w obszarze edukacji.

Typ projektu 1. Edukacja przedszkolna.

W ramach przedsięwzięcia będą realizowane działania/projekty/operacje o zakresie obejmującym m.in. wsparcie przedszkoli w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej, w tym dostosowanie istniejących miejsc do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami, jak również tworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego w miejscach, gdzie występują deficyty i potrzeby w tym zakresie, a ponadto priorytetowo ukierunkowane jest na:

- Zajęcia o charakterze kompensacyjnym i wyrównującym szanse dzieci w edukacji przedszkolnej mające na celu niwelowanie na wczesnym etapie edukacyjnym ewentualnych deficytów rozwojowych, co przyczyni się do wczesnego wspomagania rozwoju dzieci.

- Tworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego na obszarach, gdzie występują deficyty i potrzeby w tym zakresie, w szczególności na obszarach wiejskich.

- Wsparcie przedszkoli w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej, w tym dostosowanie istniejących miejsc do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami, w celu zapewnienia równego dostępu do edukacji przedszkolnej oraz zapewnienie odpowiedniego wyposażenia, podnoszenie kompetencji kadr pedagogicznych, bezpośrednie wsparcie dzieci, w tym poprzez zapewnienie usług asystenckich dla dzieci.

- Wspieranie kompetencji kluczowych i umiejętności uniwersalnych, realizacja elementów doradztwa zawodowego w celu zwiększenia atrakcyjności placówek przedszkolnych.

- Podnoszenie kompetencji kadr systemu edukacji w ramach edukacji przedszkolnej, w tym do prowadzenia kształcenia w systemie on-line oraz podnoszenie kompetencji kadry zarządzającej systemem edukacji w celu poprawy jakości kształcenia dzieci.

Projekty z zakresu zajęć o charakterze kompensacyjnym i wyrównującym zakładają wsparcie uczniów o trudnościach edukacyjnych lub z zaległościami w nauce. Działania w tym obszarze będą obejmować organizację dodatkowych zajęć, korepetycji i indywidualnego wsparcia dla uczniów, którzy wymagają dodatkowej pomocy w

nauce. Zakres realizacji projektów uwzględnia również dostarczanie materiałów edukacyjnych, narzędzi i metod pracy, które umożliwią uczniom nadrobienie zaległości i wyrównanie szans edukacyjnych.

Wsparcie przedszkoli w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej ma na celu dostosowanie przedszkoli do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami oraz stworzenie warunków umożliwiających pełne uczestnictwo wszystkich dzieci w życiu przedszkolnym. Projekty z tego zakresu będą obejmować dostosowanie infrastruktury przedszkoli, szkolenia dla personelu dotyczące metodyk i strategii pracy z dziećmi różnorodnymi, jak również zapewnienie odpowiednich materiałów i zasobów edukacyjnych.

W ramach wspierania kompetencji kluczowych i umiejętności uniwersalnych działania skupią się na rozwijaniu umiejętności, które są istotne nie tylko w kontekście szkolnym, ale również w życiu codziennym i zawodowym. Projekty w tym zakresie obejmą organizację zajęć i programów edukacyjnych, które rozwijają kompetencje takie jak komunikacja, współpraca, kreatywność, myślenie krytyczne, rozwiązywanie problemów i samodzielność. Celem ich realizacji jest wyposażenie uczniów w umiejętności niezbędne do skutecznego funkcjonowania w społeczeństwie. Inicjatywy w ramach podnoszenia kompetencji kadr systemu edukacji mają na celu doskonalenie zawodowe nauczycieli, dyrektorów szkół i innych pracowników oświaty. Te projekty uwzględnią szkolenia, warsztaty i programy rozwojowe, które mają na celu aktualizację wiedzy, doskonalenie umiejętności pedagogicznych, stosowanie nowoczesnych metod nauczania i oceny oraz rozwijanie umiejętności pracy z różnorodnymi grupami uczniów. Celem tworzenia nowych miejsc wychowania przedszkolnego w miejscach, gdzie występują deficyty i potrzeby w tym zakresie jest zwiększenie dostępności do wysokiej jakości wychowania przedszkolnego dla wszystkich dzieci. Projekty z tego zakresu będą zakładać m.in. zwiększenie funkcjonalności placówek w miejscach, gdzie istnieje potrzeba zwiększenia liczby miejsc wychowania przedszkolnego.

- Wskaźniki produktu:
  - PLFCO01. Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami w edukacji przedszkolnej – **24 osoby**
  - PLFCO07. Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem – **3 podmioty**
  - PLFCO03. Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem – **99 osoby**
- Wskaźniki rezultatu:
  - PLFCR01 Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu – **92 osoby**

Sposób realizacji przedsięwzięcia: projekt konkursowy w ramach środków EFS+.

- **Grupa docelowa:**
  - mieszkańcy obszaru LSR w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnościami (dzieci), młodzi ludzie z ograniczonym dostępem do edukacji i szkoleń, młodzi ludzie w wieku szkolnym,
  - dzieci, młodzież, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych oraz rodzice

  Poziom dofinasowania – zgodnie z obowiązującymi przepisami.

<u>Cel nr 2 Zintegrowane podejście do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych.</u>

Na podstawie przeprowadzonej analizy obszaru LGD zdiagnozowano problemy związane z brakiem działań skierowanych do aktywnych organizacji pozarządowych, stowarzyszeń i fundacji działających na obszarze LSR. Zidentyfikowane potrzeby wskazują na konieczność wsparcia tych organizacji w realizacji ich statutowych działań mających na celu poprawę dostępności do usług oraz wyposażenie obiektów. Społeczność obszaru wykazała zapotrzebowanie na rozwój infrastruktury. Pomimo obecności ogólnodostępnej infrastruktury publicznej, zgłaszane są problemy z niewystarczającą liczbą obiektów służących lokalnej społeczności. W rezultacie pojawia

się potrzeba inwestycji, które umożliwią realizację różnych działań, organizację wydarzeń i aktywne spędzanie czasu. Analiza potrzeb wykazała również duże zapotrzebowanie mieszkańców na ochronę dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego. Szczególnie młodzi i starsi mieszkańcy wyrażają potrzebę zachowania i kultywowania tradycji oraz zwyczajów charakterystycznych dla obszaru. Zdają sobie sprawę z przemijania i zagrożeń wynikających z postępującej nowoczesności, które prowadzą do zanikania troski o tradycje i zwyczaje. W związku z tym, istnieje potrzeba inicjatyw, które będą budować regionalną świadomość oraz pełnić funkcję edukacyjną.

Przedsięwzięcie 2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej i usług dla lokalnych społeczności

Decyzja o realizacji przedsięwzięcia w tym zakresie wynika z wyników konsultacji społecznych, zgłoszonych pomysłów na projekty oraz analizy mocnych i słabych stron obszaru. Istnieje problem braku odpowiedniej infrastruktury, który został zidentyfikowany we wszystkich gminach. Istniejące obiekty często wymagają doposażenia, remontu lub wymiany. Na obszarze gmin objętych LSR znajduje się wiele budynków publicznych, takich jak domy kultury czy remizy strażackie, których pomieszczenia są niezagospodarowane i mogą być wykorzystane przez mieszkańców i organizacje społeczne. Stan techniczny większości z tych obiektów jest zadowalający, ale nadal istnieją obiekty wymagające modernizacji. Konieczne są prace remontowe, termomodernizacja, wymiana instalacji i pokrycia dachowego. Ważne jest także odpowiednie zagospodarowanie terenu wokół obiektów, w tym budowa dróg, chodników, oświetlenie, parkingi, place zabaw, siłownie zewnętrzne, parki oraz tereny zielone. W kontekście modernizacji obiektów istotnym jest włączenie budynków do sieci teleinformatycznej. Na obszarze LGD Szlak Tatarski można zidentyfikować obszary, które nie posiadają takiej infrastruktury i w tych miejscach należałoby ją wybudować.

Podczas spotkań mieszkańcy obszaru zwracali uwagę na potrzebę stworzenia miejsc i warunków sprzyjających integracji społeczności oraz ogólnie rozumianej aktywizacji wewnątrzspołecznej. Obszar LGD charakteryzuje się bogatymi zasobami przyrodniczymi, pięknym krajobrazem i urozmaiconym terenem, jednak wśród lokalnej społeczności istnieje przekonanie, że te zasoby nie są w pełni wykorzystane i wymagają zagospodarowania poprzez budowę infrastruktury społecznej, turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej dostępnej dla wszystkich grup społecznych. Analiza wykazała istotę inwestowania w przestrzeń publiczną w poszczególnych miejscowościach objętych LSR LGD Szlak Tatarski. Przebudowa istniejącej infrastruktury przyczyni się do poprawy estetyki i dalszego rozwoju przestrzeni publicznej. Realizacja takich projektów będzie miała na celu uporządkowanie i poprawę estetyki zdegradowanych lub wyeksploatowanych obszarów. W ramach przedsięwzięć będą również tworzone tereny zielone i obiekty użyteczności publicznej. Aby obszar LSR stał się naprawdę atrakcyjny i dostosowany do potrzeb mieszkańców, w tym osób niepełnosprawnych, konieczne jest wdrożenie działań mających na celu poprawę standardów obiektów użyteczności publicznej oraz obiektów niekomercyjnych, które harmonijnie wpisują się w zagospodarowanie terenu. Funkcjonalny aspekt tych działań jest ściśle związany z podniesieniem standardu infrastruktury. Jej unowocześnienie może przyczynić się do budowy ogólnego wizerunku regionu jako atrakcyjnego zarówno pod kątem inwestycji oraz osiedlenia, jak również wypoczynku i rekreacji.

W ramach przedsięwzięcia preferowane będą operacje polegające m.in. na budowie oświetlenia, placów zabaw, siłowni zewnętrznych, edukacyjnych parków wodnych, budowie i modernizacji wiat rekreacyjnych, renowacji nawierzchni bieżni na stadionach, utworzenie toru do jazdy na rolkach, remonty budynków, zagospodarowania pasów zieleni, stworzenie ścieżek pieszo rowerowych wraz z zakupem małej infrastruktury, wykopaniu oświetlenia stadionu sportowego, zakup przenośnego kina plenerowego i innego wyposażenia niezbędnego do poprawy dostępu do usług publicznych.

- **Wskaźniki produktu:**
  - Liczba operacji poprawiających dostęp do małej infrastruktury publicznej –**8 sztuk**
- **Wskaźnik rezultatu:**

- R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR – **7 450 osób**

Sposób realizacji przedsięwzięcia: konkurs w ramach środków PS WPR.

Zakres wsparcia PS WPR: 5. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej.

Dodatkowo w ramach przedsięwzięcia LGD będzie aplikować o środki w ramach Interreg NEXT Polska-Ukraina 2021-2027 Priorytet 3 – Turystyka Cel szczegółowy RSO4.6. Wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczy, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych oraz Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 w ramach priorytetu VII Kultura Cel szczegółowy 4.6 Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.

- **Grupa docelowa**
  - mieszkańcy obszaru LSR

Poziom dofinasowania – zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Premiowane będą operacje o charakterze innowacyjnym, zgodne z definicją innowacyjności określoną w rozdziale VII. Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zgłaszane przez lokalną społeczność potrzeby dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego. Lokalne tereny wiejskie, obok specyfiki krajobrazu i wielowyznaniowej społeczności, charakteryzują się bogactwem kultury i tradycji. Historyczne wydarzenia, które ukształtowały obecną specyfikę obszaru LGD Szlak Tatarski, spowodowały utratę wielu z tych wartości, jednak istnieje możliwość ich ocalenia poprzez inicjatywy bazujące na zachowaniu dziedzictwa kulturowego. Mieszkańcy wyrazili potrzebę dokumentowania niematerialnych elementów kultury obszarów wiejskich objętych LSR, które przetrwały w lokalnej tradycji lub zachowały się jedynie w źródłach archiwalnych. Podkreślili również znaczenie pielęgnowania tradycji patriotycznych, niepodległościowych, obyczajów oraz ludowych świąt, które stanowią regionalne dziedzictwo. Ważnym wyzwaniem jest wsparcie działań, które umożliwią utrwalenie i rozwijanie regionalnej tożsamości oraz dziedzictwa kulturowego. Rozwój kultury wymaga wzajemnego szacunku, akceptacji oraz pomocy międzypokoleniowej oraz międzywyznaniowej.

<u>Przedsięwzięcie 2.2. Wsparcie małych gospodarstw rolnych na terenie objętym Lokalną Strategią Rozwoju</u>

W ramach przedsięwzięcia będą realizowane następujące typy projektów/ operacji dotyczące rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarstw:

a) Tworzenie i rozwój gospodarstw agroturystycznych.

b) Tworzenie i rozwój zagród edukacyjnych.

Projekty dotyczące tworzenia i rozwoju gospodarstw agroturystycznych mają na celu wykorzystanie potencjału rolnictwa w celach turystycznych. Gospodarstwa agroturystyczne oferują możliwość gościnnego zakwaterowania wsi, pozwalając turystom na doświadczenie życia na wsi oraz korzystanie z lokalnych produktów i tradycji. Inicjatywy dotyczące tworzenia i rozwoju zagród edukacyjnych mają za zadanie służyć edukacji i promowaniu wiedzy na temat rolnictwa, ekologii, zrównoważonego rozwoju i przyrody. Zagrody edukacyjne można postrzegać jako miejsca, gdzie mieszkańcy, w tym dzieci i młodzież mogą zdobywać wiedzę praktyczną i teoretyczną na temat rolnictwa i związanego z nim obszaru. W ramach projektu przeprowadza się działania takie jak zakładanie i rozwój zagród edukacyjnych, organizacja warsztatów, szkoleń i zajęć dla społeczności lokalnej, tworzenie interaktywnych prezentacji i materiałów edukacyjnych. Projekt ma na celu podnoszenie świadomości na temat rolnictwa i zrównoważonego rozwoju, rozwijanie umiejętności praktycznych i budowanie więzi między mieszkańcami, a obszarem wiejskim.

- **Wskaźnik produktu:**

- Liczba operacji polegających na utworzeniu bądź rozwoju gospodarstw agroturystycznych – **2 sztuki**
- Liczba operacji polegających na utworzeniu bądź rozwoju zagród edukacyjnych – **2 sztuki**

— **Wskaźnik rezultatu:**

- R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR **– 4 Liczba przedsiębiorstw**

Sposób realizacji przedsięwzięcia: konkurs w ramach środków PS WPR.

Zakres wsparcia PS WPR: 2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych.

— **Grupa docelowa:**
— mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: osoby w niekorzystnej sytuacji,
— rolnicy i domownicy małych gospodarstw rolnych

Maksymalna kwota dofinansowana w ramach start GA/rozwój GA wynosić będzie 150 000,00 zł.

Maksymalna kwota dofinansowania w ramach start ZE/rozwój ZE wynosić będzie 150 000,00 zł.

Poziom dofinasowania – zgodnie z obowiązującymi przepisami

Przedsięwzięcie 2.3. Inwestycje w ochronę, rozwój i promowanie walorów turystycznych i kulturowych

Przedsięwzięcia z zakresu ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury mają szeroki zakres działań, które obejmują zarówno zachowanie i restaurację obiektów dziedzictwa kulturowego, jak i rozwój infrastruktury kulturalnej. Dodatkowo, istotnym elementem realizowanych inicjatyw będzie digitalizacja i udostępnianie zasobów kulturowych nowym grupom odbiorców, w tym osobom o specjalnych potrzebach. Projekty te przyczyniają się do ochrony kulturowej tożsamości, edukacji i aktywności kulturalnej lokalnej społeczności. Poprzez kompleksowe prace konserwatorskie, restauratorskie i rozwój infrastruktury, stworzone zostaną warunki dla pełnego wykorzystania potencjału kulturowego regionu i dzielenia się różnorodnością lokalnego dziedzictwa o charakterze wielokulturowym.

Przedsięwzięcie dotyczy ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury. W ramach przedsięwzięcia planowane są następujące zakresy:

a) Kompleksowe prace konserwatorskie, restauratorskie pozwalające zachować walory i charakter obiektów dziedzictwa kulturowego.

b) Kompleksowe prace konserwatorskie i restauratorskie zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych, (w tym filmowych) wraz z ich ochroną, digitalizacją i udostępnieniem w szczególności nowym grupom odbiorców, w tym ze specjalnymi potrzebami.

c) Rozwój infrastruktury (przebudowa, rozbudowa, wyposażenie) do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea).

— **Wskaźnik produktu:**

- WLWK-PLRO141 Liczba instytucji kultury objętych wsparciem – **2 sztuki**
- WLWK-PLRO139 Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem – **8 sztuk**
- WLWK-PLRO138 Liczba zabytków ruchomych objętych wsparciem – **1 sztuka**

— **Wskaźnik rezultatu:**

- RCR077 Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem – **1 600 osób/rok**

Sposób realizacji przedsięwzięcia – konkurs w ramach środków EFRR.

Działanie FEPD.05.04 Lokalna kultura i turystyka.
Typ projektu 2. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury.

- **Grupa docelowa:**
  - • mieszkańcy obszaru LSR

Poziom dofinasowania – zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Premiowane będą operacje wpływające na działalność kulturalną obszaru LGD.

Przedsięwzięcie 2.4. Inicjatywy informacyjne i promocyjne na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszarów wiejskich

Potrzeba realizacji przedsięwzięcia wynika z analizy obszaru, rozmów i konsultacji z organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami i fundacjami działającymi na terenie LGD Szlak Tatarski. W wyniku tych działań ustalono potrzebę wsparcia organizacji, która wynikała zarówno z rozmów z mieszkańcami, jak i przeprowadzonego badania ewaluacyjnego. Społeczeństwo wyraziło potrzebę poszerzenia oferty kulturalnej, promocji obszaru oraz organizacji szkoleń i warsztatów dla mieszkańców. Istotne jest zatem rozszerzenie dotychczasowych usług dostępnych dla lokalnej społeczności. Na obszarze LSR istnieje wiele organizacji i stowarzyszeń społecznych, które aktywnie propagują aktywizację lokalnej społeczności poprzez działania skoncentrowane na kultywowaniu zwyczajów, kultury i tradycji regionu. Lokalne organizacje społeczne angażują się w organizację wydarzeń kulturalno-sportowych. Dodatkowo, w każdej z gmin na terenie objętym LSR funkcjonują Ośrodki Kultury, świetlice wiejskie, Koła Gospodyń Wiejskich, Ochotnicze Straże Pożarne oraz kluby i zrzeszenia, w ramach których mieszkańcy angażują się w realizację wspólnych inicjatyw.

Aktywne zaangażowanie organizacji pozarządowych w projekty mające na celu poprawę atrakcyjności obszaru i jego promocję oraz aktywizację mieszkańców jest niezwykle istotne w kontekście pobudzenia lokalnego potencjału innowacyjnego i aktywności mieszkańców. Badania wykazują, że lokalne organizacje pozarządowe powinny być aktywnie włączone w realizację projektów poprawiających atrakcyjność obszaru i jego promocję, aktywizację mieszkańców poprzez realizację projektów związanych z warsztatami tematycznymi, czy zajęć związanych z kultywowaniem swoistych tradycji. W ramach przedsięwzięcia preferowane będą operacje polegające m.in. na organizacji warsztatów, wydarzeń kulturalnych, wydaniu publikacji, doposażeniu zespołów artystycznych, wymianie wzajemnych doświadczeń poprzez projekty partnerskie.

- **Wskaźnik produktu:**
  - Liczba inicjatyw informacyjnych lub promocyjnych na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszarów wiejskich – **20 sztuk**
  - Liczba grantów na przygotowanie projektów partnerskich – **2 sztuki**
  - Liczba wspartych krajowych projektów partnerskich – **1 sztuka**
  - Liczba wspartych zagranicznych projektów partnerskich – **1 sztuka**
- **Wskaźnik rezultatu**
  - R.27 Realizacja celów środowiskowych lub klimatycznych poprzez inwestycje na obszarach wiejskich: liczba operacji przyczyniających się do realizacji na obszarach wiejskich celów w zakresie zrównoważenia środowiskowego oraz osiągnięcia celów w dziedzinie łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania do niej. **– 7 operacji**

W ramach przedsięwzięcia 2.4. Inicjatywy informacyjne i promocyjne na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszarów wiejskich - planuje się realizacje projektów partnerskich. LGD przewiduje premiowanie projektów realizowanych w partnerstwie oraz zachęcanie do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw/ pomysłów

na realizację projektów partnerskich. Premiowane będą także operacje wykorzystujące lokalny potencjał tj. no. zasoby naturalne, w tym przyrodnicze, lokalizację, dziedzictwo lokalne, w tym kulinarne.

Sposób realizacji przedsięwzięcia: projekt grantowy (na przygotowanie projektów partnerskich) oraz konkurs w ramach środków PS WPR.

Zakres wsparcia PS WPR: 8. Ochrona dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi.

- **Grupa docelowa:**
  - mieszkańcy obszaru LSR

Poziom dofinasowania – zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Premiowane będą operacje realizowane w partnerstwie z udziałem przynajmniej 2 partnerów.

Cel 3 Transformacja infrastruktury: innowacyjne podejście do poprawy jakości życia i ochrony środowiska

Przedsięwzięcia w ramach Celu nr 3, skupiające się na budowie infrastruktury przyjaznej dla środowiska, poprawie estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej oraz ochronie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyce, mają zapewnić innowacyjne podejście do poprawy jakości życia społeczności lokalnych, z jednoczesną ochronę środowiska obszaru LGD Szlak Tatarski. Projekty te mogą obejmować tworzenie infrastruktury zrównoważonej na obszarach wiejskich, rewitalizację i modernizację przestrzeni publicznych, ochronę przyrody, promowanie dziedzictwa naturalnego i rozwój ekoturystyki. Poprzez te inicjatywy dąży się do tworzenia przyjaznego, funkcjonalnego i estetycznego otoczenia, które jednocześnie wspiera zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy i przyczynia się do ochrony środowiska naturalnego.

Przedsięwzięcie 3.1. Budowa infrastruktury przyjaznej dla środowiska: zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.

Przedsięwzięcie dotyczy wspierania energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności. W ramach przedsięwzięcia będzie możliwość inwestycji z zakresu budowy nowych lub zwiększenia mocy innowacyjnych jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepła ze wszystkich rodzajów OZE, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności. Projekty w ramach Przedsięwzięcia 3.1. koncentrują się na wspieraniu energii odnawialnej i poprawie efektywności energetycznej. Inicjatywy z tego zakresu mają na celu zapewnienie lokalnej społeczności dostępu do czystej energii, redukcję emisji CO^2 i zwiększenie efektywności energetycznej, przyczyniając się do zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i ochrony środowiska.

- **Wskaźniki produktu:**
  - RCO105 Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej (MWh) – **0,29 MWh**
- **Wskaźnik rezultatu:**
  - Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowanej energii – **48 sztuk**

Sposób realizacji przedsięwzięcia – konkurs w ramach środków EFRR (projekt grantowy).

Działanie FEPD. 10.01 Lokalna energia odnawialna, Typ projektu 2. Budowa lub rozbudowa magazynów energii elektrycznej oraz magazynów ciepła poprawiających sprawność wykorzystania energii z OZE, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności

- **Grupa docelowa:**
  - mieszkańcy obszaru LSR

Poziom dofinasowania – zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Premiowane będą projekty o charakterze innowacyjnym, zgodnie z definicją innowacyjności wskazaną w rozdziale VII, w tym projekty obejmujące innowacyjne formy ochrony środowiska.

Przedsięwzięcie 3.2. Poprawa estetyki i funkcjonalności miejskich i wiejskich przestrzeni publicznej

Przedsięwzięcie dotyczy rewitalizacji obszarów zdegradowanych i obejmuje inwestycje infrastrukturalne ukierunkowane na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społeczno-gospodarczych na obszarze rewitalizowanym.

Przedsięwzięcie zakłada rewitalizację obszarów zdegradowanych oraz poprawę infrastruktury dla podniesienia ogólnie rozumianej jakości życia jej użytkowników (mieszkańców). Poprzez inwestycje infrastrukturalne i różnorodne projekty, takie, jak remonty, przebudowy, tworzenie nowych miejsc rekreacyjnych, modernizację obiektów oraz poprawę stanu zdegradowanej infrastruktury – założeniem realizacji inicjatyw będzie dążenie do stworzenia atrakcyjnych, funkcjonalnych i przyjaznych przestrzeni publicznych. W rezultacie mieszkańcy zyskają miejsca do aktywnego spędzania czasu, rekreacji, spotkań społecznych oraz przede wszystkim – wygodę codziennego korzystania z różnorodnych usług. Przedsięwzięcie jest istotne dla poprawy jakości życia w miastach i wsiach, tworzenia więzi społecznych oraz wzmacniania atrakcyjności obszarów miejskich i wiejskich.

- **Wskaźniki produktu:**
  - PLRO148. Liczba wspartych obiektów infrastruktury (innych niż budynki mieszkalne) zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach – **5 sztuk**
  - PLRO146. Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją – **1 hektar**

- **Wskaźnik rezultatu:**
  - PLRR048 Liczba ludności zamieszkującej obszar rewitalizacji – **6000 osób**

Sposób realizacji przedsięwzięcia – konkurs w ramach środków EFRR.

Działanie FEDP 05.04 Lokalna kultura i turystyka

Typ projektu 4. Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych.

- **Grupa docelowa:**
  - mieszkańcy obszaru LSR

Poziom dofinasowania: zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Przedsięwzięcie 3.3. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki

Przedsięwzięcie dotyczy ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000. Planowane zakresy:

a) Rozwój mechanizmów ochrony i zwiększania różnorodności biologicznej,
b) Monitoring przyrodniczy różnorodności biologicznej i krajobrazowej,
c) Budowa i odbudowa infrastruktury związanej z ochroną i przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków,
d) Usuwanie gatunków inwazyjnych,
e) Przywracanie naturalnego systemu hydrologicznego wód, w szczególności terenów podmokłych, bagien i wód zależnych oraz odbudowy naturalnych terenów zalewowych,
f) Projekty dotyczące tworzenia centrów ochrony różnorodności biologicznej w oparciu o rodzime gatunki, jak banki genowe, parki miejskie, ogrody botaniczne, ekoparki, uzupełnione o ścieżki dydaktyczne.

- **Wskaźnik produktu:**
  - WLWK-PLRO144 Liczba wspartych obiektów w miejscach dziedzictwa naturalnego – **1 sztuka**

- **Wskaźnik rezultatu:**

- PLRR051 Liczba przedsięwzięć proekologicznych – **1 sztuka**

Sposób realizacji przedsięwzięcia: konkurs w ramach środków EFRR.

Działanie FEDP.05.04 Lokalna kultura i turystyka

Typ projektu 3. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000.

- **Grupa docelowa:**
  - mieszkańcy obszaru LSR

Poziom dofinasowania – zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Projekty z zakresu ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa naturalnego oraz ekoturystyki mają długofalowy charakter i skupiają się na ochronie środowiska naturalnego, zrównoważonym wykorzystaniu zasobów oraz edukacji i świadomości społecznej. Przez rozwój mechanizmów ochrony i zwiększanie różnorodności biologicznej, takich jak tworzenie rezerwatów, ochrona gatunków zagrożonych i ich siedlisk, realizacja inicjatyw ma dążyć do zachowania unikalnych ekosystemów i zapewnienia odpowiednich warunków dla różnorodnych form życia. Monitoring przyrodniczy różnorodności biologicznej i krajobrazowej pozwala na systematyczne obserwacje i analizy, co umożliwia podejmowanie skutecznych działań ochronnych. Budowa i odbudowa infrastruktury związanej z ochroną siedlisk i gatunków, jak np. budowa sztucznych bądź przywracanie naturalnych terenów zalewowych, ma na celu przywrócenie właściwego stanu ekosystemów i zapewnienie odpowiednich warunków dla różnych organizmów. Usuwanie gatunków inwazyjnych jest istotne w ujęciu ograniczania negatywnego wpływu tych gatunków na lokalne ekosystemy i ochrony miejscowej flory i fauny. Przywracanie naturalnego systemu hydrologicznego wód, zwłaszcza terenów podmokłych, bagien i wód zależnych, ma za zadanie przywrócenie równowagi wodnej, odbudowę ekosystemów wodnych i ochronę bioróżnorodności. Projekty dotyczące tworzenia centrów ochrony różnorodności biologicznej, takich jak banki genowe, parki miejskie, ogrody botaniczne czy ekoparki, stanowią ważne miejsca, gdzie można edukować społeczeństwo, prowadzić badania naukowe i promować ochronę przyrody. Wszystkie te działania łączą wysiłki w kierunku zrównoważonego rozwoju, ochrony przyrody i środowiska oraz stymulowania odpowiedzialnej turystyki, która czerpie z bogactwa naturalnego dziedzictwa, ale jednocześnie przyczynia się do jego zachowania i ochrony w wymiarze długotrwałym.

Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD

W procesie opracowania LSR kierowało się zasadami postępowania określonymi w regulaminach i procedurach, które regulują funkcjonowanie samego stowarzyszenia oraz sterują procesem wdrażania LSR. Dokumenty wewnętrzne LGD bazują na obowiązujących wytycznych i przepisach prawnych. W ramach tych uregulowań LGD działa jako organ koordynacyjny, nadzorujący i monitorujący postępy i efekty realizacji LSR. Proces wdrażania LSR może być realizowany tylko w oparciu o systematyczne planowanie, ocenę i raportowanie postępów oraz włączanie społeczności lokalnej w podejmowanie decyzji. Regulaminy, zasady i procedury zapewniają przejrzystość i jasność działań LGD oraz umożliwiają skuteczne osiągnięcie założonych celów oraz identyfikację efektywności osiąganych rezultatów.

Ogólna procedura aplikowania i obsługi wniosków o wsparcie w ramach LSR opiera się na przepisach rozporządzenia (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. oraz ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności z późniejszymi zmianami. LGD ma możliwość ogłaszania konkursów, których celem jest wsparcie działań związanych z wdrażaniem operacji w ramach LSR. Zgodnie z art. 33 rozporządzenia

2021/1060, określone typy zadań mogą być wykonywane wyłącznie przez lokalne grupy działania. Należą do nich m.in. opracowanie niedyskryminującej i przejrzystej procedury ustalania lub zmiany kryteriów wyboru operacji, które zapewniają uniknięcie wystąpienia sytuacji konfliktu interesów, jednocześnie zapewniając kontrolę decyzji wyboru przez jedną grupę interesu, a także przygotowywanie i publikowanie naborów wniosków. Wybór operacji i ustalanie kwoty wsparcia należy do wyłącznych kompetencji Rady. Po zakończonym procesie oceny na etapie LGD, wnioski są przedstawiane podmiotowi odpowiedzialnemu za ostateczną weryfikację kwalifikowalności przed ich zatwierdzeniem. Dzięki takiemu trybowi postepowania procedura aplikowania i obsługi wniosków jest przejrzysta i zapewnia uczciwy proces wyboru projektów, które otrzymają wsparcie w ramach LSR.

W ramach LSR, zarówno wybór operacji, które będą realizowane, jak również ustalenie kwoty wsparcia leżą w gestii Rady, która zostaje wybrana przez Walne Zebranie Członków Lokalnej Grupy Działania, spośród jej członków. W skład Rady wchodzą przedstawiciele trzech lokalnych grup interesów, reprezentujący sektor społeczny, publiczny oraz gospodarczy. Ważnym jest, żeby organ Rady funkcjonował w składzie, w którym żadna pojedyncza grupa interesu nie ma pełnej kontroli nad procesem podejmowania decyzji, tj. nie posiadała więcej niż 49% ogólnej liczby głosów. Wskazany warunek gwarantuje osiągnięcie sytuacji równowagi i uczciwości.

Nabory wniosków o wsparcie będą ogłaszane zgodnie z ustalonym harmonogramem, który będzie uzgadniany z Zarządem Województwa i podawany do publicznej wiadomości na stronie internetowej LGD, zgodnie z przepisami ustawy o RLKS. W ten sposób LGD zapewnia przejrzyste i ogólnodostępne oraz wszechstronne informowanie o terminach składania wniosków. Wybór operacji jest zdeterminowany rodzajem operacji oraz funduszu, z którego przewiduje się wsparcie. Proces ten jest prowadzony zgodnie z przepisami ustawy o RLKS, ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich (ZFŚE), wytycznymi, programem regionalnym oraz z uwzględnieniem podziału kompetencji między poziomem krajowym a regionalnym, jak określają założenia linii demarkacyjnej. Dzięki temu uwzględniane są różnorodne kryteria i zasady, które mają zapewnić efektywność i skuteczność procesu wyboru operacji w ramach LSR.

Procedury oceny i wyboru operacji

Ocena i wybór operacji w ramach LSR wymaga zastosowania odpowiednich procedur, które mają na celu zapewnienie uczciwości i transparentności przeprowadzonego procesu. Procedura oceny i wyboru operacji w ramach LSR zostanie zastosowana w celu dokonania właściwego wyboru spośród zgłoszonych projektów. Dodatkowo, procedura ustalania lub zmiany kryteriów wyboru operacji zostanie ukształtowana w taki sposób, aby określone w niej kryteria wyboru, którymi będzie kierować się Rada – nie pozostawią miejsca na wątpliwości interpretacyjne. W przypadku projektów grantowych, zostanie również zastosowana specjalna procedura wyboru i oceny grantobiorców. Ta procedura będzie uwzględniać określone kryteria wyboru grantobiorców, które zostaną jasno określone i nie będą budzić wątpliwości interpretacyjnych. Dodatkowo, do informacji publicznej zostanie dostarczony szczegółowy opis, który wyjaśni znaczenie tych kryteriów oraz sposób, w jaki będą oceniane. Dla projektów z tego projektów Procedura ustalania lub zmiany kryteriów będzie uwzględniać specyficzny charakter weryfikacji oraz oceny grantów, aby zapewnić elastyczność i dostosowanie do aktualnych potrzeb i wymagań.

Procedury opracowane w odpowiedni sposób będą miały kluczowe znaczenie dla wyboru projektów, które rzeczywiście przyczynią się do realizacji założonych celów i wskaźników w ramach LSR. Podczas tworzenia tych dokumentów kierowano się wytycznymi określonymi przez specyficzne akty legislacyjne, zarówno na poziomie europejskim, jak i krajowym. Ponadto, w opracowanej dokumentacji uwzględniono ustalenia wynikające z procesu konsultacji i tworzenia LSR. Dzięki temu możliwe będzie odpowiednie dostosowanie kryteriów lokalnych i procedur do potrzeb przyszłych beneficjentów. Połączenie aktów normatywnych, z jednoczesnym uwzględnieniem potrzeb wskazanych przez samą społeczność lokalną zapewniają transparentność reguł postępowania i właściwe wykorzystanie środków. Wypracowane podejście będzie kluczowe dla skierowania środków finansowych na rozwiązanie najważniejszych problemów społecznych, zgodnie z założeniami i celami

LSR. Procedury oraz Regulamin Rady precyzyjnie definiują zasady podejmowania decyzji dotyczących wyboru operacji w ramach LSR. Szczegółowo określają sposób organizacji naborów wniosków oraz cały proces z nimi związany, zapewniając przejrzystość i unikając ryzyka konfliktu interesów. Aby zagwarantować bezstronność członków Rady oraz pracowników biura, wymaga się od nich składania stosownych deklaracji bezstronności. Jeśli istnieją osobiste lub biznesowe powiązania, powoduje to ich wyłączenie z oceny i wyboru konkretnego projektu. Dodatkowo, w przypadku każdej oceny, na podstawie dostępnych rejestrów sprawdzane są również powiązania osobowe i kapitałowe członków organu oceniającego.

Proces oceny operacji

Ocena operacji przeprowadzana jest w dwóch etapach. Pierwszy etap stanowi wstępna weryfikacja, która obejmuje spełnienie warunków udzielenia wsparcia oraz zgodności z zapisami LSR (tzw. ocena formalna). Drugi etap to ocena zgodności operacji z lokalnymi kryteriami wyboru określonymi w LSR. Członkowie Rady dokonują oceny wniosków, wypełniając kartę lokalnych kryteriów wyboru operacji i przyznając adekwatną punktację. Weryfikacja formalna oraz ocena według określonych kryteriów dają pewność, że wybrane projekty będą rzeczywiście zgodne z założeniami LSR i przyczynią się do osiągnięcia zamierzonych celów. Dzięki tym precyzyjnie określonym procedurom LGD ma pewność, że środki finansowe są efektywnie wykorzystywane na rzecz rozwoju społeczności lokalnej.

W celu dokładnej oceny działań zgłaszanych w ramach konkursu, w ramach procedur przygotowane zostaną formularze zwierające karty oceny wniosku i wyboru operacji (z uwzględnieniem oddzielnej karty oceny dla projektów grantowych). Wskazane karty oceny stanowią załączniki do Procedury oceny i wyboru operacji oraz Procedury wyboru i oceny grantobiorców w przypadku projektów grantowych. Podczas procesu wyboru operacji, Rada podejmuje decyzje w formie uchwały, co zapewnia oficjalność i wiarygodność procesu decyzyjnego.

System postępowania uwarunkowany procedurami zapewnia m.in. jednolite stosowanie tych samych kryteriów na wszystkich etapach wyboru w ramach danego naboru. Ponadto, procedury precyzują m.in. postępowanie w sytuacji składania protestów lub odwołań przez wnioskodawców w przypadku niekorzystnych rozstrzygnięć Rady LGD. Ważne jest, żeby wnioskodawcy mieli możliwość efektywnego zgłoszenia swoich protestów lub odwołań zgodnie z ustalonym trybem.

W celu zagwarantowania przeprowadzenia procesów wyboru operacji i grantobiorców w sposób właściwy i zgodny z obowiązującymi przepisami, przygotowany zostanie plan szkoleń. Ten plan uwzględni regularne szkolenia dla członków Rady oraz pracowników, które pozwolą im zdobyć lub poszerzyć wiedzę niezbędną do skutecznego realizowania zadań wynikających z kompetencji przy wdrażaniu LSR. Dzięki systematycznym szkoleniom, uczestnicy będą dobrze przygotowani do oceny i wyboru operacji oraz grantobiorców, zgodnie z wymogami i standardami określonymi w procedurach.

Sposób ustalania lub zmiany kryteriów

Podczas opracowywania kluczowych celów i założeń przyszłych procedur oceny operacji oraz sposobów ustanawiania kryteriów dla perspektywy 2023-2027, przeprowadzono analizę dotychczasowych procedur i kryteriów. W postępowaniu uwzględniono trudności, które wystąpiły w poprzednim okresie programowania, oraz przeprowadzono analizę zakresu operacji, które będą realizowane w kolejnej perspektywie.

Wszystkie sformułowane kryteria oceny będą musiały spełniać określone znamiona. Kryteria z założenia muszą być obiektywne, niedyskryminujące, transparentne i powiązane z diagnozą obszaru. Ponadto, kryteria zostaną dokładnie określone w zakresie minimalnych i maksymalnych wartości. Operacje, które będą zgodne z lokalnymi kryteriami wyboru, będą musiały uzyskać co najmniej 40% maksymalnej liczby punktów możliwych do uzyskania. Ważne jest zrozumienie, że ze względu na różne cele i charakter poszczególnych operacji, zostaną zastosowane różne zestawy lokalnych kryteriów wyboru.

W trakcie ostatecznego kształtowania lokalnych kryteriów wyboru operacji należy dążyć do sformułowania ich w sposób umożliwiający osiągnięcie założonych wskaźników, wynikających z przeprowadzonej diagnozy i ustalonych problemów, celów oraz przedsięwzięć. Oprócz tego, celem stosowania kryteriów jest zapewnienie jak najbardziej efektywnego wyboru operacji, które najlepiej pasują do planowanych przedsięwzięć. Dodatkowo, premiowane będą operacje, które spełniają następujące kryteria:

- pobudzenie przedsiębiorczości, wspieranie inicjatyw związanych z podejmowaniem oraz rozwijaniem działalności gospodarczej.
- racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczanie presji na środowisko, w celu ochrony środowiska naturalnego i zrównoważonego wykorzystania zasobów.
- skierowanie do mieszkańców obszarów wiejskich oraz osób wykluczonych społecznie, które zostały zidentyfikowane jako grupy znajdujące się w niekorzystnej sytuacji społecznej.
- realizowanie we współpracy, np. **poprzez partnerstwo** różnych grup interesariuszy, sektorów, w celu efektywnego rozwiązania problemów społecznych.
- zintegrowanie, łączące różne dziedziny, tematyki i gospodarki, w celu kompleksowego zaspokojenia zidentyfikowanych potrzeb społeczności.
- innowacyjność, gdzie innowacja jest definiowana na poziomie LSR, zachęcająca do wprowadzania nowych rozwiązań i praktyk.
- wykorzystanie lokalnego potencjału, takiego, jak zasoby naturalne (w tym przyrodnicze), lokalizacja, dziedzictwo lokalne (w tym kulinarne) oraz odpowiedź na konkretne potrzeby i preferencje społeczności.

Przy projektowaniu kryteriów, szczególna uwaga zostanie skupiona na tym, aby były one zróżnicowane, elastyczne i odpowiednio dostosowane do różnych rodzajów operacji, aby możliwie najlepiej odzwierciedlać cele i potrzeby obszaru objętego LSR. Kryteria wyboru operacji zostaną opracowane w taki sposób, aby były wyposażone w metodologię wyliczania oraz były mierzalne lub zawierały szczegółowy opis wyjaśniający, określając niezbędne wymagania do spełnienia danego kryterium, nie pozostawiając wątpliwości interpretacyjnych. W ramach realizacji strategii wielofunduszowej, LGD Szlak Tatarski dostosuje kryteria oceny operacji zgodnie z regułami obowiązującymi w ramach funduszy EFS+, EFRR i EFRROW). Dzięki odpowiedniemu dopasowaniu kryteriów, typy projektów określonych w LSR będą wybierane zgodnie z zasadami i warunkami obowiązującymi dla wszystkich realizowanych funduszy. **Przewiduje się, że opracowane kryteria będą miały również na celu promowanie projektów zgodnych z inicjatywą Nowy Europejski Bauhaus**[9].

W ramach procedury ustalania lub zmiany kryteriów uwzględniony zostanie tryb aktualizacji kryteriów wyboru oraz konsultacji z mieszkańcami. Propozycje dotyczące zmian będą zgłaszane przez lokalną społeczność, pracowników Biura oraz organy LGD. Zmiany będą wynikać zarówno ze zmieniającej się sytuacji społecznej, ekonomicznej i prawnej, jak i wyników monitoringu i oceny realizacji LSR. W celu uwzględnienia zakresu tematycznego podejścia LEADER/RLKS, aktualizacje te nie będą dokonywane w trakcie trwania naboru wniosków, aby zapewnić stabilność i klarowność dla potencjalnych beneficjentów.

Wskazanie w jaki sposób w kryteriach wyboru operacji zostanie uwzględniona innowacyjność

Zgodnie z PS WPR, innowacyjność w ramach interwencji ma szerokie znaczenie, uwzględniając stopień rozwoju konkretnego obszaru (kontekst lokalny). Preferowane jest wprowadzanie innowacji poprzez wdrażanie zupełnie

[9] Inicjatywa „Nowy Europejski Bauhaus" (NEB) to interdyscyplinarny projekt zainicjowany przez Komisję Europejską w 2020 r., oparty na trzech wartościach: pięknie, zrównoważeniu i wspólnocie. Jego celem jest wsparcie realizacji Europejskiego Zielonego Ładu poprzez przyspieszenie transformacji różnych sektorów gospodarki, w tym budownictwa. Tworzone w duchu tej inicjatywy projekty obejmują miejsca, praktyki i doświadczenia, które są: inspirujące, oparte na sztuce i kulturze; odpowiadające na potrzeby wykraczające poza funkcjonalność; zrównoważone, harmonijne z naturą, środowiskiem i naszą planetą; oraz włączające, zachęcające do dialogu między różnymi kulturami, dyscyplinami, strukturami społecznymi.

nowych produktów, usług, procesów, technologii, metod organizacji lub nowych sposobów wykorzystania, z jednoczesną możliwością doskonalenia już istniejących rozwiązań, przykładowo, poprzez zastosowanie nowych technologii, optymalizację procesów czy modyfikację istniejących usług w celu lepszego dostosowania ich do aktualnych potrzeb i oczekiwań społeczności lokalnej. W ramach podejścia LEADER innowacyjność ma kluczowe znaczenie dla osiągnięcia celów rozwoju lokalnego. Obejmuje ona szerokie spektrum działań, które przyczyniają się do podnoszenia konkurencyjności, zrównoważonego rozwoju, tworzenia miejsc pracy i poprawy ogólnie rozumianej jakości życia mieszkańców. Istotne jest to, aby beneficjenci projektów skupiali się na tworzeniu innowacyjnych rozwiązań, które są odpowiednie dla ich lokalnego kontekstu i potrzeb społeczności.

W projektach wspieranych ze środków LSR zaplanowano metodykę wdrożenia innowacyjności w projektach wspieranych ze środków LSR opartą o poszczególne kroki:

Krok 1: Zidentyfikowano problem na etapie diagnozy i analizy potencjałów obszaru LSR, gdzie wskazano na ograniczoną innowacyjność szczególnie lokalnych przedsiębiorców oraz przeważnie odtwórcze działania innowacyjne w obszarze animacji społeczności lokalnej.

Krok 2: Przyjęto definicję innowacyjności. Ustalono, że innowacyjność lokalna ma swoje odcienie i powinna być rozumiana szeroko dostosowując się do zakresu danej operacji. Innowacyjność operacji przejawia się na różne sposoby, objawiając się w postaci: wprowadzenia na rynek nowej usługi, produktu, technologii lub realizację operacji opartą na nowej usłudze, produkcie lub technologii, zastosowania nowego sposobu zaangażowania społeczności lokalnej, wykorzystania lokalnych surowców, zasobów (w tym kulturowych, historycznych, przyrodniczych i ludzkich) w innowacyjny sposób bądź Aktywizacji społeczności lokalnych i grup społecznych oraz ich zaangażowanie w procesy rozwoju społeczno-gospodarczego w sposób innowacyjny. Stopień oryginalności zmian wprowadzanych w ramach innowacyjności może być różny, obejmując **kreatywne rozwiązania**, które powstają na podstawie autorskich pomysłów, dotyczące nowych produktów, usług, procesów lub organizacji; **rozwiązania imitujące**, które są wzorowane na wcześniej istniejących usługach, procesach lub organizacjach, ale dotyczą nowego sposobu wykorzystania lub mobilizacji istniejących lokalnych zasobów, przyrodniczych, historycznych, kulturowych lub społecznych oraz **zmiany pozorne**, które w rzeczywistości nie są innowacjami w skali LSR. Są to drobne zmiany, które oferują jedynie pozorne nowości. **W LSR preferowane będą operacje zapewniające kreatywne rozwiązania, niż rozwiązania imitujące i zmiany pozorne.** Dążenie do innowacyjności w ramach LSR ma na celu **stymulowanie twórczości i poszukiwania nowych rozwiązań, które przyczyniają się do trwałego rozwoju lokalnego**. Poprzez wprowadzanie innowacyjnych operacji możliwe jest wyznaczanie nowych kierunków rozwojowych, zwiększanie konkurencyjności, optymalizacja zasobów i podnoszenie jakości życia mieszkańców. W LSR innowacyjne rozwiązania stanowią dodatkową szansę dla rozwoju obszaru LGD. Innowacyjność charakteryzuje się nowatorskim, niestandardowym, eksperymentalnym podejściem do lokalnych zasobów i tradycji, przyczyniając się do pozytywnych zmian na obszarze LGD. Aby działanie zostało za innowacyjne, wymagane jest, aby produkt, proces lub metoda organizacyjna były nowe lub znacząco udoskonalone w danym obszarze, w którym operacja będzie realizowana. Innowacyjność zakłada, że rozwiązania są świeże i niepowtarzalne, przynoszące nowe perspektywy i możliwości rozwojowe. Tworzenie innowacyjnych operacji w LSR ma na celu pobudzenie postępu i przyczynianie się do warunków sprzyjających pozytywnym transformacjom społeczno-gospodarczym.

Krok 3: Zaplanowano zasadność uprawdopodobnienia wystąpienia innowacyjności na etapie oceny i wyboru operacji. Dzięki innowacjom w LSR możliwe jest wykorzystanie potencjału obszaru LGD w nowatorski sposób. Otwarcie na nowe idee, eksperymentowanie z nietypowymi rozwiązaniami oraz adaptacja nowoczesnych technologii i praktyk organizacyjnych są kluczowe dla osiągnięcia pozytywnych efektów rozwojowych na obszarze LGD:

- W przypadku przedsięwzięcia dotyczącego przedsiębiorczości (P.1.1.), wprowadzenie innowacji na rynek jest jednym z celów projektu. Warunek ten jest uznawany za spełniony, gdy Wnioskodawca przedstawi **opinię dotyczącą innowacyjność projektu**, wydany przez podmiot zewnętrzny. Wnioskodawca powinien również opisać, w jaki sposób innowacja jest związana z realizowanym projektem.
- W przypadku przedsięwzięć inwestycyjnych (budowa, przebudowa infrastruktury – P.2.1), innowacyjne operacje odnoszą się do nowoczesnego dostosowania miejsc użyteczności publicznej, takich jak świetlice wiejskie, place zabaw, domy kultury, obiekty sportowo-rekreacyjne, itp. Oznacza to **zastosowanie nowatorskich rozwiązań i technologii w procesie budowy lub modernizacji tych obiektów**, mających na celu zwiększenie ich funkcjonalności, efektywności i dostępności dla społeczności lokalnej.
- W przypadku przedsięwzięć realizowanych w ramach projektów grantowych (2.4) (partnerskich), **innowacyjność odnosi się do wprowadzenia nowych metod i narzędzi aktywizacji i integracji mieszkańców obszaru.** Szczególną uwagę zwraca się na projekty związane z budowaniem społeczeństwa obywatelskiego i rozwoju kapitału społecznego, rozszerzeniem działalności organizacji pozarządowych o nowe akcje, wydarzenia i usługi. Innowacyjne formy aktywizacji i integracji mają na celu ulepszenie oferty społecznej, kulturalnej i edukacyjnej oraz wykorzystanie lokalnych zasobów, tradycji i produktów w nowatorski sposób.

Krok 4: przetestowano swoje rozwiązania, celem sprawdzenia czy innowacyjność działa. Na tym etapie poddano analizie doświadczenia LGD z wdrożeniem projektów innowacyjnych. Zgodnie z raportem z ewaluacji ex-post[10] dzięki wsparciu w ramach RLKS zrealizowano szereg nowych pomysłów, stanowiących udoskonalenia na poziomie lokalnym. W dużej mierze wynikało to z przyjętego kryterium innowacyjności. Przeważnie realizowano coś czego nie było na danym terenie.

Krok 5: doradztwo i promocja innowacyjności. Planuje się dedykowany innowacyjności moduł podczas szkoleń organizowanych przed konkursami, celem praktycznego wskazania sposobu zapewnienia innowacyjności projektów konkursowych – wnioskodawcom prezentowane będą ciekawe i twórcze rozwiązania kreowania innowacyjności w usługach z wykorzystaniem dedykowanych narzędzi[11]; podczas wdrożenia operacji, stale świadczone będzie doradztwo w biurze LGD uwzględniające praktyczne aspekty innowacyjności projektu; planuje się publikację na stronie internetowej LGD dobrych praktyk projektów innowacyjnych, nie tylko ze środków LSR, lecz również z kraju, aby motywować wnioskodawców do działania i wdrażania innowacji

Krok 6: sprawozdawczość, ocena i ewaluacja rezultatów innowacyjności. Podczas corocznych warsztatów refleksyjnych prezentowane będą efekty projektów innowacyjnych. W ramach działań monitoringowych i sprawozdawczych planuje się raportowanie rezultatów wsparcia LSR z uwzględnieniem innowacyjności. W zakresie prowadzonych działań ewaluacyjnych uwzględniony będzie obszar badawczy odnoszący się do oceny efektów wsparcia LSR projektów innowacyjności.

Kryterium operacji realizowanych w partnerstwie na obszarze LSR zostanie zastosowane, jako jedna z preferencji w przypadku naborów wniosków. W LSR przewidziano organizację konkursów na projekty realizowane z partnerami z obszaru LSR, ale również z udziałem partnerów krajowych z spoza obszaru objętego daną LSR, a także partnerów zagranicznych. Uzasadnieniem organizacji konkursów na projekty partnerskie spoza LSR jest możliwość osiągnięcia efektu synergii we współpracy przy realizacji wspólnej operacji. W LSR nie wyodrębniono

[10] Zob. Raport z ewaluacji zewnętrznej wdrożenia Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania Szlak Tatarski, Omikron Mariusz Wachowicz, Sokółka 2023

[11] Przykładowo Tablica trendów konsumenckich, Trendy konsumenckie pomagają generować innowacyjne pomysły. Trendwatching.com

przedsięwzięć, które będą realizowane tylko i wyłącznie w ramach operacji partnerskich dopuszczając również formę realizacji konkursowej i innej dostępnej.

Informacja o realizacji projektów grantowych

LGD planuje wdrożenie projektów grantowych, korzystając z dostępnych środków PS WPR (EFRROW), w ramach projektów partnerskich. W ramach FEdP planowane są konkursy na projekty grantowe dotyczące wsparcia OZE. Projekty grantowe stanowią formę wsparcia, w której LGD przyznaje granty beneficjentom w celu realizacji działań mających na celu osiągnięcie założonego celu w ramach danej operacji. Każdy projekt grantowy składa się z zestawu zadań, które są powiązane i tworzą spójną operację lub uzupełniają się wzajemnie. Projekty grantowe składają się więc z kilku małych projektów – zadań realizowanych przez osoby czy podmioty z obszaru objętego Strategią Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność. Cel danego projektu zawsze związany jest z konkretnym aspektem lokalnego rozwoju (wzmacnianie kapitału, promowaniem dziedzictwa, aktywizacja mieszkańców itp.). W ramach projektu grantowego kwalifikowalnymi kosztami są granty, czyli środki finansowe przekazywane beneficjentom w celu realizacji powierzonych zadań. Proces wyboru grantobiorców, którzy będą odpowiedzialni za realizację zadań w ramach projektów grantowych LGD, będzie opierał się na zastosowaniu procedury wyboru i oceny grantobiorców. Procedura ta uwzględnia określone kryteria, które będą brane pod uwagę przy dokonywaniu wyboru grantobiorców. Przebieg procesu wyboru grantobiorców oparty będzie na transparentnych i sprawiedliwych zasadach, zapewniających równą szansę dla wszystkich zainteresowanych beneficjentów. LGD będzie dążyć do wyboru grantobiorców, którzy posiadają potencjał i zdolności do skutecznego wdrażania zadań w ramach projektów grantowych, przyczyniając się w ten sposób do osiągnięcia zamierzonych celów rozwojowych obszarów wiejskich.

Rozdział VIII. Plan Działania

Z uwagi na konieczność przygotowania procedur wewnętrznych niezbędnych do ogłaszania naborów, właściwego przygotowania beneficjentów do aplikowania o wsparcie , wskaźniki w pierwszym roku realizacji (2024) zaprogramowano na niskim poziomie. Intensyfikacja realizacji działań i wskaźników przewidziano w kolejnych latach (2025-2026) z uwzględnieniem osiągnięcia kamieni milowych. Zgodnie z projektem ujętym w regulaminie konkursowym na wybór LSR Umowy ramowej, plan działania uwzględnia osiągnięcie kamieni milowych, na okres do 30 czerwca 2026 r. kiedy wsparcie na wdrażanie LSR w ramach PS WPR powinno zostać udzielone w wysokości odpowiadającej 40% (I kamień milowy) oraz na okres do 31 grudnia 2027 r. w wysokości odpowiadającej 80% (II kamień milowy). Z uwagi na finansowanie LSR w ramach programu regionalnego zaplanowano również osiągnięcie „regionalnego" kamienia milowego wydatkowanych środków z programu regionalnego FEdP do 31 grudnia 2026 r. w wysokości odpowiadającej 50% wartości środków FEdP (I kamień milowy) oraz do 31 grudnia 2028 r. wsparcie udzielone w wysokości odpowiadającej 95% (II kamień milowy) wartości środków FEdP.

Rozdział IX. Plan finansowy LSR

Zaplanowana do realizacji LSR jest wielofunduszową lokalną strategią rozwoju finansowaną ze środków PS WPR i FEdP. Dla wsparcia z EFSI stanowiących bezpośrednie źródło finansowania LSR w latach 2021- 2027 skorzystano z załączonego formularza Budżet LSR i formularza Plan wykorzystania budżetu LSR. Na podstawie doświadczeń z okresu programowania 2014-2020 oraz zwiększony zakres obowiązków wynikających przede wszystkim z obsługi Rady LGD ustalono podział środków odpowiadający sukcesywnemu osiąganiu wskaźników w poszczególnych latach wdrożenia LSR. Plan finansowy zakłada realizację działań w każdym roku wdrażania LSR w większości przedsięwzięć.

Potencjalne źródła finasowania uzasadnione są stwierdzonymi potrzebami i zakresem wsparcia wskazanym w poszczególnych programach FEdP i PS WPR. LSR spełnia warunek, że 30% budżetu EFRR w LSR przeznaczonego na

wdrażanie operacji poświęcone będzie na przedsięwzięcia związane z wspieraniem energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności oraz maksymalnie 15% budżetu EFS+ w LSR przeznaczonego na wdrażanie operacji poświęcone będzie na przedsięwzięcia związane z wspieraniem edukacji (cel szczegółowy 4f), a pozostałe działania przewidziane w LSR będą poświęcone każdemu z celów szczegółowych (4h, 4k, 4l).

LGD planuje pozyskać dodatkowe środki na realizację celów tematycznych LSR poza PS WPR i FEdP, głównie w obszarze EFSI:

- Program Interreg NEXT Polska–Ukraina 2021-2027, w szczególności Priorytet: 3 –Turystyka Cel szczegółowy: RSO4.6. Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych
- Program Działaj Lokalnie przedsięwzięcia Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności jako wsparcie lokalnych NGO's w realizacji drobnych projektów animacyjnych i sieciujących mieszkańców, budujących kapitał społeczny;
- Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021–2027 w ramach priorytetu VII Kultura Cel szczegółowy 4.6 Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;
- Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027 w ramach celu szczegółowego ESO4.7. Wspieranie uczenia się przez całe życie, w szczególności elastycznych możliwości podnoszenia i zmiany kwalifikacji dla wszystkich, z uwzględnieniem umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych, lepsze przewidywanie zmian i zapotrzebowania na nowe umiejętności na podstawie potrzeb rynku pracy, ułatwianie zmian ścieżki kariery zawodowej i wspieranie mobilności zawodowej (EFS+);
- Krajowy Plan Odbudowy (KPO) – w ramach Funduszu Odbudowy w zakresie komponentu A Odporność i konkurencyjność gospodarki, cel szczegółowy A4. Zwiększenie dopasowania strukturalnego, efektywności i odporności kryzysowej rynku pracy, Reforma A4.5. Przedłużanie kariery zawodowej i promowanie pracy po przekroczeniu ustawowego wieku emerytalnego.

Rozdział X. Monitoring i ewaluacja

W celu poprawnego i efektywnego wdrażania założeń LSR, niezbędne jest prowadzenie działań, które mają na celu weryfikację sposobu jej realizacji. W związku z tym niezbędne jest prowadzenie bieżącego monitoringu oraz przeprowadzanie badań ewaluacyjnych, które umożliwią w razie konieczności aktualizację dokumentu. Wszystkie podejmowane działania powinny być prowadzone w sposób zadawalający społeczność lokalną zamieszkującą obszar LGD. Ponadto metody monitoringu i badań ewaluacyjnych zostały tak przygotowane, aby zapoznać się z opinią jak najszerszego grona odbiorców oraz dotrzeć do osób do tej pory niezainteresowanych działalnością LGD.

Monitoring

Monitoring LSR prowadzony będzie na bieżąco przez pracowników Biura LGD. Monitoring obejmuje:

- zebranie danych na temat: wskaźników realizacji LSR, harmonogramu ogłaszanych konkursów, budżetu LGD, liczby osób odwiedzających stronę internetową, oceny jakości pracy pracowników Biura LGD oraz funkcjonowania Biura i Zarządu;
- ocenę zebranych informacji w stosunku do założeń;
- opracowanie Raportów z monitoringu Strategii w okresie rocznym, zawierających podsumowanie danych wraz z wygenerowanymi wnioskami dotyczącymi wpływu podejmowanych działań na realizację założeń Strategii.

Charakterystyka źródeł danych oraz sposobu pomiaru i oceny danych:

- Dane własne LGD – informacje gromadzone w toku normalnej działalności LGD, w szczególności w ramach obowiązkowej sprawozdawczości. Dane własne obejmują: wskaźniki planu komunikacji, dane ilościowe dotyczące doradztwa w Biurze, dane gromadzone w trakcie naborów (m.in. terminy naborów, ilość złożonych wniosków, środki finansowe przypisane do naborów), wskaźniki LSR, EFSI, realizację budżetu LSR, dane dotyczące pracy organów LGD oraz informacje o szkoleniach dla pracowników Biura i członków organów LGD.

Badania własne obejmować będą:

- ankietę monitorującą dla beneficjentów i grantobiorców – badanie pozwoli na zbieranie istotnych informacji dotyczących postępu rzeczowo-finansowego. Pozwoli także pogłębić informacje uzyskane z wniosków o dofinansowanie operacji – ankieta będzie wypełniana przez beneficjentów i grantobiorców w roku, w którym rozliczyli oni operację;
- badanie ankietowe osób korzystających z doradztwa – dobrowolne badanie realizowane na bieżąco, w którym jednostką analizy będzie jakość udzielonego doradztwa. O wypełnienie ankiety będą proszone osoby korzystające z doradztwa w Biurze LGD;
- badanie ankietowe uczestników spotkań informacyjno-konsultacyjnych lub szkoleń organizowanych przez LGD – realizowane w czasie każdego tego typu wydarzenia zorganizowanego przez LGD;
- badanie ankietowe dla mieszkańców, oceniające podjęte działania.

Istotną częścią monitoringu, która zasługuje na osobne omówienie, będzie monitoring realizacji projektów grantowych. LGD będzie ponosić bowiem szczególną odpowiedzialność za efekty przedsięwzięć realizowanych przez grantobiorców. Monitorowanie przedsięwzięć w ramach projektów grantowych powinno być przy tym traktowane nie jako kontrola, ale jako wsparcie dla osób je realizujących. W przypadku projektów grantowych zastosowany zostanie również monitoring operacyjny, polegający na osobistych kontaktach między pracownikami LGD a osobami realizującymi granty. Dopuszcza się możliwość kontaktu telefonicznego z grantobiorcami bądź osobiste spotkania w Biurze LGD lub w miejscu realizacji operacji. Pracownicy będą zobowiązani odwiedzić wytypowanych do kontroli grantobiorców w miejscu realizacji przedsięwzięć w czasie realizowania przez nich operacji. Jeśli charakter realizowanego przedsięwzięcia będzie na to pozwalał, to zbierana będzie dokumentacja fotograficzna.

Ocena (ewaluacja) stopnia osiągnięcia celów strategicznych

Ocena (ewaluacja) to spojrzenie na realizację LSR z punktu widzenia osiągnięcia rezultatów i skuteczności osiągania celów strategicznych oraz potrzeb, które miały być osiągnięte. Ma ona generalnie odpowiedzieć na pytanie, czy i co zostało zrobione dobrze. W literaturze tematu można znaleźć wiele definicji ewaluacji, podkreślających różne aspekty samego procesu ewaluacji, uwypuklających jej zróżnicowane cele czy też odmienne kryteria samego momentu oceny.

Zgodnie z wyznaczonymi w procedurach terminami (ewaluacja wewnętrzna i ewaluacja zewnętrzna ex-post) Zarząd LGD (biuro LGD) rozpoczyna procedurę ewaluacji zbierając dane, następnie następuje ich analiza, która stanowi podstawę do ich interpretacji. W przypadku stwierdzenia przekroczeń wartości, analizowane są przyczyny zaistniałych zdarzeń i następuje analiza czy konieczna jest modyfikacja założeń wyjściowych. Podstawowym narzędziem ewaluacji LSR będzie ewaluacja wewnętrzna (bieżąca, realizowana samodzielnie). Ewaluacja wewnętrzna stanowić będzie uzupełnienie monitoringu o konieczną interpretację (identyfikację przyczyn ewentualnych problemów), ocenę i rekomendacje działań. Ewaluacja wewnętrzna będzie realizowana w oparciu o spotkanie wykorzystujące narzędzia o charakterze refleksyjno-analitycznym w postaci warsztatu refleksyjnego. Podstawowym materiałem do pracy będą zestawienia i materiały z procesu realizacji LSR przygotowane przez pracowników LGD. Warsztat przeprowadzany będzie na początku każdego roku kalendarzowego, tak, aby wypracowane wnioski mogły zasilić o dodatkowe informacje sprawozdanie roczne z realizacji LSR za rok

poprzedni. Uczestnikami warsztatu refleksyjnego będą pracownicy biura LGD, członkowie Zarządu i Rady LGD (wskazane będzie zapewnienie udziału przedstawicieli wszystkich interesariuszy). Wyniki ewaluacji wewnętrznej stanowić będą element monitoringowego sprawozdania rocznego z realizacji LSR.

Ewaluacja zewnętrzna (zlecona zewnętrznym ewaluatorom) zaplanowana została jednokrotnie, w latach 2026-2027 jako ewaluacja ex-post, aby była możliwość włączenia wyników badania do systemu LGD w kolejnym okresie programowania. Ewaluacja przeprowadzona zostanie przez niezależnego ewaluatora, posiadającego odpowiednie doświadczenie w realizacji badań ewaluacyjnych. Wyniki przeprowadzonego badania sporządzone zostaną w formie raportu końcowego. Raport będzie zawierał syntetyczne i przekrojowo omówione wyniki badań a przedstawione rekomendacje będą sformułowane na podstawie wniosków wynikających z przeprowadzonych badań, mających pokrycie w informacjach prezentowanych w raporcie. Raport ewaluacyjny będzie zawierać elementy ujęte w Podręczniku monitoringu i ewaluacji LSR opracowanym przez MRiRW[12]. Uprawniony organ – WZC podejmuje następnie decyzję, czy konieczna jest jakakolwiek akcja zmierzająca do likwidacji odchyleń. Raport z badania LSR będzie zamieszczony na stronie internetowej LGD oraz przesłany (w wersji elektronicznej, edytowalnej) do MRiRW oraz SW. Wraz z raportem, LGD przekaże do MRiRW/SW informacje na temat sposobu realizacji rekomendacji i zaleceń.

[12] Podręcznik Monitoringu i Ewaluacji Lokalnych Strategii Rozwoju wykonany przez EGO – Evaluation for Government Organizations S.C. na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, marzec 2017 r., wersja skrócona

Wykaz wykorzystanej literatury

1) Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 oraz Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027

2) Program Interreg Polska-Ukraina 2021-2027

3) Plan rozwoju przedsiębiorczości w oparciu o inteligentne specjalizacje województwa podlaskiego 2021-2027+ (RIS3 2027+)

4) Raport Ocena wpływu wsparcia kierowanego do osób w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy w województwie podlaskim, EU-CONSULT Sp. z o.o. Białystok 2021

5) Raport Wpływ projektów z zakresu turystyki i kultury na rozwój społeczno-gospodarczy regionu, Broszura – kompendium wiedzy pochodzącej z wyników przeprowadzonych analiz, Tom I: Potencjał turystyczny województwa podlaskiego, Tom II: Pozycja turystyki województwa podlaskiego na tle kraju i Europy, Stowarzyszenie Upowszechniania Wiedzy i Innowacji, Białystok 2015

6) Raport Działania na rzecz aktywnej integracji, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, Katowice 2015

7) Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2021 roku monitoring realizacji Strategii Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2030 za rok 2021, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2022

8) Raport Końcowy z ewaluacji zewnętrznej wdrożenia Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania Szlak Tatarski, Omikron Mariusz Wachowicz, Sokółka 2023

9) Regulamin konkursu na wybór Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego Przez Społeczność (LSR) wraz z załącznikami Zarząd Województwa Podlaskiego

10) Raport z badania Ewaluacja instrumentu RLKS w ramach RPO WK-P na lata 2014-2020 w kontekście doświadczeń perspektywy 2014-2020 i wskazania założeń wsparcia na lata 2021-2027, Pracownia badań SOMA, Warszawa 2019

11) Raport z badania Ocena systemu wdrażania i wstępny pomiar rezultatów instrumentu RLKS w województwie podlaskim, EVALU, Białystok 2019

12) ustawa z 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności

13) ustawa z 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027

14) Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (PS WPR 2023-2027)

15) Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

16) Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030

17) Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030.

18) Umowa partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce

19) Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021–2027, Minister Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2023

20) Wytyczne dotyczące realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027, Minister Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2022

Załącznik 1. Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach	Grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
Cel 1. Wsparcie przedsiębiorczości, edukacji i aktywności mieszkańców obszaru LSR			
450 000,00	P.1.1. Wsparcie na rzecz rozwoju i zakładania działalności gospodarczej	• mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności: osoby w niekorzystnej sytuacji (kobiety, osoby bezrobotne lub zagrożone bezrobociem, w tym mieszkańcy byłych terenów po PGR, osoby z niepełnosprawnościami); oraz ludzie młodzi do 25 roku życia.	Projekt konkursowy
100 000,00	P.1.2. Inicjowanie i wspieranie współpracy poprzez tworzenie krótkich łańcuchów żywnościowych	• mieszkańcy obszaru LSR: • przedsiębiorcy • rolnicy z małych gospodarstw (niskotowarowi),	Projekt konkursowy
4 500,00	P.1.3. Inteligentna wieś: inwestycje w cyfryzację i automatyzację na obszarach wiejskich	• mieszkańcy obszaru LSR	Projekty grantowe
429 098,50	P.1.4. Integracja społeczna (l)	• mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: osób w niekorzystnej sytuacji, seniorzy oraz ludzie młodzi do 25 roku życia	Projekt konkursowy
263 226,60	P.1.5. Wsparcie usług społecznych (k)	• mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: osób w niekorzystnej sytuacji oraz seniorzy.	Projekt konkursowy
210 581,28	P.1.6. Aktywność lokalna (h)	• mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: osoby w niekorzystnej sytuacji	Projekt konkursowy

150 000,00	P.1.7. Wyrównanie szans dzieci i młodzieży (f)	• mieszkańcy obszaru LSR w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnościami (dzieci), młodzi ludzie z ograniczonym dostępem do edukacji i szkoleń, młodzi ludzie w wieku szkolnym, • dzieci, młodzież, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych województwa podlaskiego oraz rodzice	Projekt konkursowy
Cel 2 Zintegrowane podejście do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych			
480 000,00	P.2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej i usług dla lokalnych społeczności	• mieszkańcy obszaru LSR	Projekt konkursowy
100 000,00	P.2.2. Wsparcie małych gospodarstw rolnych na terenie objętym Lokalną Strategią Rozwoju	• mieszkańcy obszaru LSR w szczególności: osoby w niekorzystnej sytuacji, • rolnicy i domownicy małych gospodarstw rolnych,	Projekt konkursowy
300 000,00	P.2.3. Inwestycje w ochronę, rozwój i promowanie walorów turystycznych i kulturowych	• mieszkańcy obszaru LSR	Projekt konkursowy
115 500,00	P.2.4. Inicjatywy informacyjne i promocyjne na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszarów wiejskich	• organizacje społeczne i związki wyznaniowe • administracja publiczna • mieszkańcy obszaru LSR	Projekt grantowy (przygotowanie projektu partnerskiego) Projekt konkursowy Operacja własna
Cel 3 Transformacja infrastruktury: innowacyjne podejście do poprawy jakości życia i ochrony środowiska			
399 104,96	P.3.1. Budowa infrastruktury przyjaznej dla środowiska: zrównoważony rozwój obszarów wiejskich	• mieszkańcy obszaru LSR	Projekt konkursowy Projekt grantowy

581 244,92	P.3.2. Poprawa estetyki i funkcjonalności miejskich i wiejskich przestrzeni publicznej	• mieszkańcy obszaru LSR	Projekt konkursowy
50 000,00	P.3.3. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki	• mieszkańcy obszaru LSR	Projekt konkursowy

Załącznik 2. Plan działania

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
C.1.	Wsparcie przedsiębiorczości, edukacji i aktywności mieszkańców obszaru LSR													
Przedsięwzięcie P.1.1. Wsparcie na rzecz rozwoju i zakładania działalności gospodarczej	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowej działalności gospodarczej	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	9 sztuk	100%	9 sztuk	100%	9 sztuk	100%	9 sztuk	100%	PS WPR
	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	0 sztuk		0 sztuk		6 sztuk		6 sztuk		6 sztuk		6 sztuk		
Przedsięwzięcie P.1.2. Inicjowanie i wspieranie współpracy poprzez tworzenie krótkich łańcuchów żywnościowych	Liczba operacji polegających na tworzeniu lub rozwijaniu krótkich łańcuchów żywnościowych	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	33%	3 sztuki	100%	3 sztuki	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.1.3. Inteligentna wieś: inwestycje w cyfryzację i automatyzację na obszarach wiejskich	Liczba wspartych koncepcji Smart Village	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	2 sztuki	40%	5 sztuk	100%	5 sztuk	100%	5 sztuk	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.1.4. Integracja społeczna (l)	EECO01. Całkowita liczba osób objętych wsparciem EFS+	0 osób	0%	0 osób	0%	113 osób	50%	170 osób	75,22%	226 osób	100,00%	226 osób	100%	FEdP
Przedsięwzięcie P.1.5. Wsparcie usług społecznych (k)	PLKLCO02. Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie	0 osób	0%	0 osób	0%	41 osób	49,40%	62 osoby	74,70%	83 osoby	100%	83 osoby	100%	FEdP

Przedsięwzięcie P.1.6. Aktywność lokalna (h)	EECO02+04. Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie	0 osób	0%	0 osób	0%	13 osób	24,53%	26 osób	49,06%	53 osoby	100%	53 osoby	100%	~~FEdP~~
P.1.7. Wyrównanie szans dzieci i młodzieży (f)	PLFCO01. Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami w edukacji przedszkolnej	0 osób	0%	0 osób	0%	12 osób	50%	24 osób	100%	24 osób	100%	24 osób	100%	FEdP
	PLFCO07. Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem	0 podmiotów	0%	0 podmiotów	0%	1 podmiot	33,33%	3 podmioty	100%	3 podmioty	100%	3 podmioty	100%	FEdP
	PLFCO03. Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem	0 osób	0%	0 osób	0%	33 osoby	33,33%	99 osób	100%	99 osób	100%	99 osób	100%	FEdP
Wskaźnik rezultatu W.1.1. R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.		0 Liczba utworzonych miejsc pracy		0 Liczba utworzonych miejsc pracy		9 Liczba utworzonych miejsc pracy		9 Liczba utworzonych miejsc pracy		9 Liczba utworzonych miejsc pracy		9 Liczba utworzonych miejsc pracy	-	PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.2. R.10PR Lepsza organizacja łańcucha dostaw: odsetek gospodarstw uczestniczących w grupach producentów, organizacjach producentów, lokalnych rynkach, krótkich cyklach łańcucha dostaw i systemach jakości objętych wsparciem WPR		0 Liczba gospodarstw/rolników		0 Liczba gospodarstw/rolników		0 Liczba gospodarstw/rolników		1 Liczba gospodarstw/rolników		4 Liczba gospodarstw/rolników		4 Liczba gospodarstw/rolników		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.3. R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: Liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi		0 Liczba strategii		0 Liczba strategii		2 Liczba strategii		5 Liczba strategii		5 Liczba strategii		5 Liczba strategii		PS WPR

Wskaźnik rezultatu W.1.4. i W.1.6. PLHILCR01 Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu		0 osób		0 osób		42 osoby		70 osób		111 osób		111 osób		FEdP
Wskaźnik rezultatu W.1.5. PLKLCR02 Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej		0 sztuk		0 sztuk		26 sztuk		40 sztuk		53 sztuki		53 sztuki		FEdP
Wskaźnik rezultatu W.1.7. PLFCR01 Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu		0 osób		0 osób		30 osób		92 osoby		92 osoby		92 osoby		FEdP
C.2.	**Zintegrowane podejście do rozwoju turystyki, sportu i rekreacji na bazie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych**													
Przedsięwzięcie P.2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej i usług dla lokalnych społeczności	Liczba operacji poprawiających dostęp do małej infrastruktury publicznej	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	4 sztuki	50%	8 sztuk	100%	8 sztuk	100%	8 sztuk	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.2.2. Wsparcie małych gospodarstw rolnych na terenie objętym Lokalną Strategią Rozwoju	Liczba operacji polegających na utworzeniu bądź rozwoju gospodarstw agroturystycznych	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	50%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	PS WPR
	Liczba operacji polegających na utworzeniu bądź rozwoju zagród edukacyjnych	0 sztuka	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	50 %	2 sztuki	100%	2 sztuk	100%	2 sztuki	100%	
Przedsięwzięcie P.2.3. Inwestycje w ochronę, rozwój i promowanie walorów turystycznych i kulturowych	WLWK-PLRO141 Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	50%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	FEdP
	WLWK-PLRO139 Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	4 sztuki	50%	4 sztuki	50%	8 sztuk	100%	8 sztuk	100%	FEdP

	WLWK-PLRO138 Liczba zabytków ruchomych objętych wsparciem	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	FEdP
Przedsięwzięcie P.2.4. Inicjatywy informacyjne i promocyjne na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszarów wiejskich	Liczba inicjatyw informacyjnych lub promocyjnych na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszarów wiejskich	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	5 sztuk	25%	20 sztuk	100%	20 sztuk	100%	20 sztuk	100%	PS WPR
	Liczba grantów na przygotowanie projektów partnerskich	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	PS WPR
	Liczba wspartych krajowych projektów partnerskich	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	PS WPR
	Liczba wspartych zagranicznych projektów partnerskich	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.1. R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR		0 Liczba osób		0 Liczba osób		3 725 Liczba osób		7 450 Liczba osób		7 450 Liczba osób		7 450 Liczba osób		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.2. R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR.		0 Liczba przedsiębiorstw		0 Liczba przedsiębiorstw		3 Liczba przedsiębiorstw		4 Liczba przedsiębiorstw		4 Liczba przedsiębiorstw		4 Liczba przedsiębiorstw		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.3. RCRO77 Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem		0 osób/rok		0 osób/rok		800 osób/rok		1 200 osób/rok		1 600 osób/rok		1 600 osób/rok		FEdP
Wskaźnik rezultatu W.2.4. R.27 Realizacja celów środowiskowych lub klimatycznych poprzez inwestycje na obszarach wiejskich: liczba operacji przyczyniających się do realizacji na obszarach wiejskich celów w zakresie zrównoważenia środowiskowego oraz osiągnięcia celów w dziedzinie łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania do niej.		0 Liczba operacji		0 Liczba operacji		2 Liczba operacji		7 Liczba operacji		7 Liczba operacji		7 Liczba operacji	-	PS WPR
C.3.	Transformacja infrastruktury: innowacyjne podejście do poprawy jakości życia i ochrony środowiska													

Przedsięwzięcie P.3.1. Budowa infrastruktury przyjaznej dla środowiska: zrównoważony rozwój obszarów wiejskich	RCO105 Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej (MWh)	0 MWh	0%	0 MWh	0%	0,14 MWh	48,28%	0,21 MWh	72,41%	0,29 MWh	100%	0,29 MWh	100%	FEdP
Przedsięwzięcie P.3.2. Poprawa estetyki i funkcjonalności miejskich i wiejskich przestrzeni publicznej	PLRO148 Liczba wspartych obiektów infrastruktury (innych niż budynki mieszkalne) zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	2 sztuki	40%	5 sztuk	100%	5 sztuk	100%	5 sztuk	100%	FEdP
	PLRO146 Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją	0 hektary	0%	0 hektary	0%	0,4 hektara	40%	1 hektar	100%	1 hektar	100%	1 hektar	100%	FEdP
Przedsięwzięcie P.3.3. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki	WLWK-PLRO144 Liczba wspartych obiektów w miejscach dziedzictwa naturalnego	0 sztuka	0%	0 sztuka	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	FEdP
Wskaźnik rezultatu W.3.1. PROG-FEPDR02 Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowanej energii		0 sztuk		0 sztuk		23 sztuki		35 sztuk		48 sztuk		48 sztuk		FEdP
Wskaźnik rezultatu W.3.2. PLRR048 Liczba ludności zamieszkującej obszar rewitalizacji		0 osób		0 osób		2 400 osób		6 000 osób		6 000 osób		6 000 osób		FEdP
Wskaźnik rezultatu W.3.3. PLRR051 Liczba przedsięwzięć proekologicznych		0 sztuk		0 sztuk		0 sztuk		1 sztuka		1 sztuka		1 sztuka		FEdP

Załącznik 3. Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	**Program/Fundusz**			**Środki ogółem (EUR)**
	PS WPR	**EFRR***	**EFS+***	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	1 250 000,00 EUR	1 330 349,88 EUR	1 052 906,38 EUR	3 633 256,26 EUR
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	312 500,00 EUR	0,00 EUR	238 325,63 EUR	550 825,63 EUR
Razem	1 562 500,00 EUR	1 330 349,88 EUR	1 291 232,01 EUR	4 184 081,89 EUR

** Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW.*

*** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0".*

Załącznik 4: Plan wykorzystania budżetu LSR

fundusz	środki zakontraktowane (w Euro) do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFRROW	270 000	21,60%	478 875	38,31%	650 000	52%	831 769	66,54%	1 183 000	94,64%	1 250 000	100%	1 250 000	100%
EFS+	0	0%	172 446	16,38%			559 789	53,17%	772 709	73,39%	1 052 906,38	100%	1 052 906,38	100%
EFRR	112 500	8,46%	382 498	28,75%			765 203	57,52%	1 145 237	86,09%	1 330 349,88	100%	1 330 349,88	100%
RAZEM	112 500	10,02%	1 033 819	27,81%			2 156 761	59,08%	3 100 946	84,71%	2 383 256,26	100%	2 383 256,26	100%